

En förborgad framtid

År 1896

Anna Albertina.

Vi befinner oss i Gökhemskyrka. Det är söndagen före midsommar och predikotexten handlar om skapelsen, hämtad från första Moseboken 3:15-24.

Anna sitter i sina egna tankar. Egentligen hade hon vetat det länge. Tankar som formades då hon gick i lära hos moster Hanna, lära för att väva till husbehov. Men nu blev de allt starkare. De kom över henne då hon strukit med handen över kjolstyget som hon klippte ned från vävstolen i förra veckan. Ett tecken från tygets magiska struktur hade bränt till i henne. Hon log invärtes, hon visste det och nu hade hon bestämt sig. Det gick som ett rus genom kroppen. Hon förnam hur tiden tog fäste i hennes inre rum. Jomennisst.

Olga knuffade henne i sidan och hyssjade för utan att veta om det, hade det kommit ljud över Annas läppar. Hon slog handen över munnen och vände blicken upp mot prästen som stod i predikstolen och tittade ned på sin församling.

Där var många unga människor och prästen noterade särskilt kvinnorna i sina svarta hucklen som satt där varenda söndag. Det var lite glesare på mansbänkarna där ett par också hade somnat. Prästen hade läst ur första moseboken om skapelsen, om hur Gud hade av ett revben från Adam skapat kvinnan. ”Guds godhet är stor även om han ibland prövar människorna”, sade prästen med salvelsefull röst. Anna försökte värja sig mot prästens ord. Hon ville tillbaka till sina egna tankar.

Olgas tankar var hemma hos hennes lille son, fyra månader gammal. Han var klen och ökade inte i vikt som hennes första barn gjort. Hon tog till sig vartenda ord som prästen sade och frågade sig om hon hade syndat, då hon hade varit tillsammans med sin man. Det hade varit så skönt att små skrik hade undslupit henne. Kan Gud tillåta något sådant. Förmodligen var det syndigt och hon kände skam. Ibland hade det inte varit så skönt och då hade hon sagt till sin man att hon inte ville. Men då Johan sade att det var hans rättighet att ligga med henne kunde hon ju inte säga nej. Han var väldigt snäll annars och slog henne inte.

Efter att hon fött sitt andra barn, såg hon fortast möjligt till att bli kyrkotagen igen för enligt de gammaltestamentliga föreskrifterna var kvinnan oren i fyrtio dagar efter nedkomsten. Olga lät en suck undslippa sig. Vad då oren?

Olga och Anna var systrar och satt bredvid varandra i kyrkan i var sina tankar. I övermorgon var det midsommarafton och Anna gladdes åt tanken att gå till ladan nere i svängen och dansa. Petter skulle komma med sin fiol. Olga funderade mest på hembestyret och hur det skulle bli med det lilla barnet.

Anna hade allt sneplat på Petter ibland. Senast nu vid höbärgningen då Petter hjälpt till på Vrågården hemma hos Annas föräldrar. Men närmare än så hade de inte varit varandra. Jo, en gång hjälpte han henne upp på hölaset och då hade han hållit om hennes midja. Olga hade sagt att Anna skulle lägga ut sina krokar för honom. Han var både vacker och nykter och han kom från ett redigt hem. Anna skulle faktiskt fylla tjugotre år i oktober så det var på tiden att hon fann den rätte. Olga sade att om ni gifter er så får ni säkert Mellomgården av far.

Men Anna hade andra planer. Hon hade ju bestämt sig. Hon hade för vana att alltid hålla sig med upplägg, att alltid ha något förestående när ett annat göromål var klart. Anna fick beröm av sin mor som sa att hon var en arbetsmyra. Men nu hade det kört ihop sig lite för henne. Hon hade lovat att sätta upp en linneväv åt Olga och hon oroade sig. Nåväl, hon visste hur hon skulle göra för hon hade fått goda råd av sin gamla mormor som sina sista år arbetade på en av Storegårdarna i Gökhem där man vid sidan av jordbruket drev linnetillverkning. Men Anna hade aldrig ensam både varpat, dragit på en linnevarp och bundit upp i vävstolen. Ett svårt och tidsödande arbete.

Tyget som Anna klippt ned, för en vecka sedan, ur vävstolen hemma, var ett bomullstyg som hon skulle sy en kjol av. En kjol som måste bli färdig idag eftersom hon skulle ha den på sig i övermorgon då det var midsommarafton. I morgon hade hon ju lovat hjälpa Olga med linneväven.

Skall han aldrig sluta mala. Anna hörde vad prästen sade samtidigt som han störde hennes tankar. Hon lät blicken glida över kalkmålningarna i taket i kyrkan. De var minst femhundra år gamla och bilderna var så talande att det kändes som om Gud satt där bland figurerna och tittade ned på henne. Då skämdes hon för att hon haft sina tankar på något så världsligt som en ny kjol och på dans. Hon knäppte sina händer och bad inom sig om förlåtelse för att hon syndat i sina tankar. Men det slank ändå med en tanke om att den nya kjolen skulle bli finare än den svarta kyrkkjolen.

Men så kom hon på. Det är ju nu som Gud finns i kyrkan. Anna blundade. Om Gud hört hennes bön om förlåtelse så kunde hon be om den stora nåden att få väva i större skala. Hon ville vara med i ett förlagssystem och sedan börja mekanisera. Snälla.

Efter en stund öppnade hon sakta ögonen. Om det var för tårarna visste hon inte, men kyrkan var

fylld av ett blått skimmer och i hennes huvud ljöd en ton. En blå ton.

Far hade spänt hästen framför schäsen som brukligt var på söndagar. Anna gjorde upp med Olga om hur de skulle arbeta med väven nästa dag. Sedan klev hon upp till far och mor i vagnen tillsammans med sin yngre syster Hilma och åkte hem till Vrågården i Påverås där hon bodde med sina föräldrar, Anders och Charlotta och småsyskonen. Hennes far var storbonde och ägde sju gårdar varav Hilma skulle få Hulegården när hon gifte sig. Syskonen som ännu gick i skolan hade inte varit med i kyrkan denna söndagen.

När kyrkkaffet, där alla barnen snällt suttit med, var urdruckat, gjorde Anna en ansats att resa sig för att skynda till rummet bakom köket som var inrett för kvinnogöromål. Hon tänkte sy färdigt sin kjol. Då passade också pojkarna på att försöka smita iväg. De hade lyckats gömma sig då de andra skulle åka iväg till kyrkan, men nu gick det inte för först ville fadern ge dem en läxa. De skickades till sitt rum och som straff skulle de lära sig några verser ur moseboken utantill, hade de inte hört det i kyrkan så fick de läsa texten nu.

- Och Anna ska få höra några sanna rader innan hon går, sade fadern. ” Och till kvinnan sade Gud: Jag ska låta dig utstå mycken vedermöda, när du bliver havande; med smärta skall du föda dina barn. Men till din man skall din åtrå vara, och han ska råda över dig.” Ta dessa ord till ditt hjärta, mitt barn, sade han till sist. Förresten vad skall Anna göra nu?

Hon slingrade sig och sade att hon skulle förbereda lite för morgondagen då hon skulle hem till Olga och hjälpa henne med linneväven. Fadern tyckte det var bra att Anna, som var en duktig väverska, skulle hjälpa sin syster. Hjälpsamhet är en dygd.

- Men Anna vet, ingen sax får användas idag. Det har vår Herre bestämt, ropade fadern efter henne när hon gick.

Anna kastade en hastig blick på modern och såg att hon nickade. Det var ju inte tillåtet att arbeta över huvud taget på en söndag och särskilt om det inte var absolut nödvändigt. Man sade att det blir ingen nytta av det som görs på söndagar. Men Anna var tvungen om det skulle hinna bli någon kjol till midsommarafton. Hon hade sett fram mot att ha en ny kjol till dansen då. I aftonbönen skulle hon bedja Gud om förlåtelse. Han skulle nog förstå. Förresten, vad var det som Olga hade sagt om Petter.... han var både vacker och nykter och kom från ett redigt hem. Jaha, än se´n.

-Nu sover far middag sade modern då hon tittade in till Anna. Jag kan klippa till linningen så hon kan sy. Symaskinen är lagad nu så det är bara att veva på.

När de hållit på ett par timmar måste modern gå och förbereda kvällsvarden. Hon tyckte också att

det var bäst att Anna avslutade för dagen. Modern lovade att sy färdigt kjolen nästa dag när Anna var hos Olga. Fadern brukade aldrig komma in i kvinnornas arbetsrum men för säkerhets skull avslutade de för dagen.

De var många i maten på Vrågården. Potatisen var slut så modern skickade pojkarna att hämta mer i jordkällaren. Det var nu bara en tidsfråga till den tidiga potatisen var klar att tagas upp.

Det märktes att det var söndag. Allt var stilla och vid kvällsvarden lät man maten tysta mun. Anna satt i sina tankar. Det var oron för den där linneväven som malde i henne. Hon visste att det fanns vissa skillnader mot en bomullsväv. Det gällde att spänna garnet hårt men ändå handskas med det med mjuk hand eftersom lintrådarna lätt hakade i varandra. Men egentligen visste hon precis hur hon skulle göra, så varför oroade hon sig. Hon log inom sig när hon tänkte på sitt beslut, men tydligen hade även munnen lett för fadern tittade allvarsamt på henne.

Men faderns tankar var på ett helt annat plan. Han oroade sig för sin brorson, Pehr, som arbetade på sin farfars textilfabrik i Borås. Han hade som femtonåring fått börja ända från början för att lära sig textilarbetarens arbete. Något som farfadern ångrade eftersom Pehr fått insyn i arbetsförhållandena och såg att de inte var så bra. Det hade bildats föreningar inom hantverksbetonade yrken för man hade funnit att om arbetarna gick ihop så blev de starka och kunde ställa krav. Idag hade Pehrs far tagit sin bror, det vill säga Annas far, Anders åt sidan på kyrkbacken efter högmässan och berättat att arbetarna bildat fackföreningar och gått med i något som kallades socialdemokratiska partiet. Han var oroad. Detta satt Anders och funderade på och undrade vad det kunde leda till. Vad skulle hända om drängarna också gick med i en sådan fackförening?

Kaffedoften slog emot Anna då hon kom ned i köket nästa morgon. Charlotta var redan i full gång och hade hämtat saltsill i tunnan som hon lade i blöt. De skulle bli stekt salt sill med löksås till middagen. Drängarna hade just gått iväg. Idag skulle man ta in det sista höet. Det såg ut att bli regn så man ville skynda sig.

I kyrkan då prästen predikat om skapelsen hade han varit tydlig med att det var mannen som rådde över kvinnan. Men hur var det egentligen, för i deras hem var det faktiskt mor Charlotta som rådde, även om hon diplomatiskt fick det att låta som om det var faderns ord hon följde.

Nej, Charlotta var sannerligen ingen svag kvinna varken i tanke eller handling. De hade bara en piga men tioåriga dottern Hanna som gick i lära hos sin mor i köket var också till hjälp. Anna kände att modern stöttade henne i sina funderingar om kvinnans roll. Man fick dock inte bryta mot bibelns ord. Men ibland lät de Gud se genom fingrarna.

- Läste mor i tidningen att spårvagnarna i Göteborg skall börja gå med elektrisk drivkraft? Då vill jag åka dit och åka med en sådan spårvagn.
- Lugn, hon kanske kommer dit fortare än hon tror. Hon kanske gifter sig med en som bor där eller så flyttar ni dit.
- Nähä, aldrig i livet vill jag bo i staden. Jag ska säga mor vad jag skulle vilja. Jag skulle vilja ha vävstolar som drivs med elektrisk kraft och som jag skulle sköta själv. Det finns sådana har jag läst. Där skulle jag väva jaquarddukar och annat fint. Jag skulle rita mönstren själv också.
- Hon är inte lite tokig hon, Anna. Nog är hon en duktig väverska men det där är omöjligt. Sånt ska inte kvinnor hålla på med.

Anna ville inte fortsätta diskussionen. Hon visste att mors ord gällde i deras hem. Men hon visste också att i moster Hannas bokhylla fanns en bok som handlade om uppfinningar. Där står det om en engelsman som uppfunnit sådana där vävmaskiner. Han hette Edmund Cartwright, hade hon läst.

Anders vankade sakta på vägen med händerna på ryggen filosoferande. Han ville taga reda på mer om det där arbetarpartiet som hade bildats. Hur skulle det beröra honom och hans sju gårdar. Gårdar som blivit hans egendom då han gifte sig med Charlotta. Hon hade inga syskon och ärvde därför allt efter sina föräldrar och som hon förde med sig in i boet med Anders.

Han hade förstått att det kunde bli stora förändringar i riket om det nya partiet fick igenom sina planer. Man ville genomföra allmän rösträtt och att skolan skulle skiljas från kyrkan, att man skulle betala arvsskatt och att fullständig tanke- och yttrandefrihet skulle råda samt inte minst skulle kvinnans ställning stärkas. Själv var han involverad i Lantmannapartiet där man arbetade för att stärka kyrkans ställning och storböndernas rättigheter.

Något inom honom viskade, att det han hört från sin bror, var förändringar som skulle gynna den stora massan och det var väl bra, men hur skulle det gå till. Det var ändå de välbeställda som hade makten.

Anders skulle just gå till stallet för att se till en av hästarna som han sett halta lite då han fick se någon komma på vägen. Det var Johannes, gårdfarihandlaren som kom med sina textilier och kramvaror.

- Jo, mor Charlotta ville ha näsdukstyg av finaste batist, sade hon när jag var här sist.

Utan att svara gick Anders mot boningshuset för att hämta henne, men hann inte fram förrän Charlotta kom ut. Hon hade sett i fönstret vem det var som kom. Hon plockade lite bland varorna som han radat upp och köpte en halv meter av tyget hon beställt, ett halvt dussin livstycksknappar och några hyskor och hakar till Annas kjol. Det var vad hon behövde. Men när Johannes tog fram ett par svarta huvuddukar i finaste sidendamast kunde hon inte motstå frestelsen,

utan köpte en. Charlotta var en bestämd mora som hade ordning på räkenskaperna i sitt stora hushåll. Men hon visste också att kläda sig med smak.

Anna och Olga hade kommit igång med varpningen. Alla beräkningar om varpens längd och antal bobiner hade de förberett tidigare och nu gällde det att med stor noggrannhet och känsla för trådarnas spänning systematiskt låta dem löpa runt varpställningen. Det skulle bli ett par stora dukar och Anna höll räkningen på trådarna och ordningsföljden.

När hon hållit på ett tag gick räkningen mekaniskt och tankarna for iväg på annat. Hon mindes hur det var när mor hade bestämt att de skulle sälja en bit av skogen som låg längst bort i skiljet, för att få pengar till den nya ladugården. Då hade mor varit med när papper skulle skrivas och om hon inte hållit i pennan så var det i alla fall de siffror hon föreslagit som stod på kontraktet. Men hon lät alla förstå att det var far som hade haft sista ordet. Mor menade också att arbete är en Guds gåva och finns inte till för att förtjäna mer pengar än man behövde. Händerna är kvinnans främsta verktyg och de vilar aldrig. Far hade orden och mor hade handen vorden. Guds kärlek är stor.

Just det, tänkte Anna och koncentrerade sig på varpningen. Hon var trygg i att veta att hennes morfar varit häradsdomare, vilket inneburit kunskaper som hennes mor tagit till sig och nu gärna i sin tur bit för bit delade med sig till sina barn. Döttrarna, som gått i sin mors lära, kunde inte fått en bättre bildning. De hade det gott ställt men fick ändå lära sig att sparsamhet är en dygd.

På eftermiddagen var varpningen klar och själva uppsättningen påbörjad. Då hjälpte Olga till för man måste vara två vid pådragningen. Sedan kom solvningen och skedningen som tog längst tid. De skulle säkert inte vara klara med det förrän sent på kvällen. Men Anna gladdes åt att det hade gått så bra. Hon hade liksom varit arbetsledare och hittills hade hennes beräkningar stämt. Det var i alla fall över två tusen varptrådar som skulle komma rätt. Nu fick Olga klara resten själv nästa dag, som var midsommarafton.

Det gick bara inte att somna. Den ljusa sommarnattens alla ljud och dofter smög sig in till Anna. Ljudet från tranparets bestyr med sin unge borta vid kärret blandades med vindens sus i trädens ännu skira lövverk. I syrenbersån med sin bedövande doft kvittrade blåmesens tio ungar som var hungriga och inte förstod att det var sen timma även om det var ljust.

I detta ljuvliga sommarackord ekade faderns ord i Annas huvud: ”Men till din man skall din åtra vara och han skall råda över dig”. Skulle man då aldrig bli fri, tänkte hon. När man var barn var det faderns ord som gällde och sedan blev det alltså makens. Däremellan fanns intet. Nähä, det skulle dröja till hon gifte sig, om hon gifte sig. Fri såsom fågeln hette det ju.

Nedanför fönstret krefsade rödhaken i grönsakslandet. En liten en som annars brukade hålla sig

dold i den stora granen. Men när Anna ansade mellan morotsraderna ville den gärna vara med. De småpratade gärna med varandra. Hittade Anna en lagom liten mask så kastade hon den till den lilla fågeln med den röda hakklappen. Men när Anna frågade var hon hade sin partner fick hon inget svar. Fri såsom fågeln.

Anna sög på frihets känslan och visste att nu hade hon bestämt sig. Hon skulle väva mer än till husbehov. Hon skulle starta ett väveri. Hon skulle inte våga säga det högt, men inom sig smakade hon på orden... jag Anna Albertina kan. De smakade bra.

År 1896

Johan Sanfrid.

Försiktigt smög sig Sanfrid fram till stugan och kikade in genom köksfönstret. Där stod hon, hans kära mor vid spisen och rörde i en gryta. Hon hade det grönrandiga förklädet på sig och håret var fint flätat och uppsatt i en knut, lika prydligt som vanligt. Oh, så fin hon var. Till slut kunde han inte bärga sig utan störtade in som en vindil och tog henne om livet och svängde runt.

- Jistanes vad han skrämde mig. Är han full eller bara glad?

- Nej, jag är glad och det ska mor veta att jag har slutat att dricka. Kom, så dansar vi. Mor dansar som en älva och jag kan lova mor att hon ska inte behöva se mig full någon mer gång.

De resonerade lite om detta eftersom Sanfrid hade lovat samma sak tidigare. Men mor Anna-Stina ville tro honom för av alla sina sex barn var nog Sanfrid den käraste. Hon kallade honom för sin charmör eftersom han var både vacker och kunde uppföra sig. Det var inte så ofta som han kom hem, sedan han flyttat till Göteborg. Kvar hemma var bara fjortonårige Axel som arbetade som murarhantlangare men hade sökt plats som extra bromsare. Sonen Otto hade dött i späda ålder.

Selma som var äldsta barnet hade ärvt sin farmors kunskap om barnafödande. Hon hade flyttat till Stockholm och utbildat sig till barnmorska. Gottfrid och Sanfrid var födda i Sörby. Men sedan köpte deras far, Per Johan 1/8 dels ställe med banvaktssyssla i Bestorp nära Falköping och där föddes de andra barnen. De hade en häst och två kor också.

Per Johan tyckte att han som banvaktare kommit upp sig eftersom hans far bara var mjölnare och hans farfar hade slutat som fattighjon. Banvaktssysslan krävde att han skulle posta, det vill säga stå i givakt när ett tåg passerade. Upptäckte han något fel på tåget, till exempel om ett hjullager gått varmt, skulle han signalera stopp med en röd flagga. Dessutom hade han en tre kilometer lång bansträcka att bevaka och sköta om. Anställningstryggheten var stor, man fick tjänstebostad, pension, fribiljetter och dessutom den samhällsstatus som uniformen skänkte. Han hoppades att sönerna också skulle bli något inom järnvägen. De hade ju alla vaggats till dunket av

förbipasserande tåg och Sanfrid var redan inne på det spåret.

Sanfrid var näst äldst av sönerna och fick sin folkskoleexamen år 1882 då han var nio år. Efter att ha hjälpt far hemma på det lilla stället under en tid gick han sedan i lära hos en skeppstimmerman och specialiserade sig på att svarva trissor av trä till olika hissblock, men gesäll blev han aldrig. Istället blev han en duktig snickare och städslades av SJ i Göteborg.

Idag var det söndag och genom att han arbetat extra för en arbetskamrat hade han fått ledigt ett par dagar och han behövde inte åka tillbaka förrän på midsommardagen till Göteborg. Mor Anna-Stina gladdes åt att ha sin son Sanfrid hos sig i två hela dagar. Hon berättade att de tänkt låna trampdressinen för att hälsa på i Marka och se till Per Johans gamla mamma, Stina på midsommarafton. Hon är åttiofyra år och det är kanske sista gången vi ser henne även om hon är en krutgumma, hade Per Johan sagt.

Stina hade varit jordemor, en klok kvinna med magiska krafter som hon ärvt efter sin mor, Cajsa Svensdotter. Hon hade stor kännedom om örter och deras användning och hon hade kunskap om naturen. Stinas dotter, Lovisa var händig och kunde sy och hon gick hem till folk och hjälpte dem med lagning av kläder eller att sy nytt.

Det var inte riktigt så Sanfrid hade tänkt sig midsommaraftonen förstås, men han ville inte göra sin mor ledsen så han sade att han gärna följde med till farmor Stina. En farmor som han förresten höll av, inte minst för alla sagor hon hade berättat för honom och hans syskon när de var små. Hon hittade på både spännande och listiga berättelser.

Nu hade Stina varit änka i över fyrtio år och hade inte haft det allt för bra. Anna-Stina hade erbjudit sig att hon skulle få bo hos dem, men Per-Johan hade sagt nej. Med sex barn i en banvaktstuga med två rum och kök, menade han, att hans mor då hade det bättre i en backstuga. Dessutom var hon fortfarande arbetsförr. Hon gick hem till bättre folk och hjälpte dem med tvätt så hon fick bra med mat. Ofta fick hon ett knyte med sig hem också som hon kunde dela med sig av till de andra i backstugan.

Sedan var det något annat spännande Stina kunde berätta om och som han hört så många gånger förr, tänkte Sanfrid. Stinas mor och far, alltså Per Johans mormor och morfar, som bodde i Kvissle kvarn hade minsann träffat Metta Fock i början av seklet. Hennes man var sergeant och man trodde att hon hade mördat både honom och två av sina barn och dessutom haft en kärlekshistoria med familjens skogvaktare. Tänk att något sådan hänt i deras hemtrakter, alldeles nära där de bodde, hu då.

Hon misstänktes alltså för mord och det blev rannsaking i Wilske häradsrätt. Där erkände hon kärlekshistorien, men nekade till mordet. Man trodde att hon förgiftat dem med arsenik medan hon

kunde förklara att det var råttgift som spelat en roll. Detta gick aldrig att helt reda ut men hon dömdes ändå till döden mot sitt nekande och avrättades år 1810. Kanske var hon oskyldig, kanske inte. I varje fall hade Stinas far Petter Svensson inkallats som vittne vid rättegången.

Så här var det. Handlaren i samhället hade sålt mercurium till fru Fock för att utrota råttor som hon sade. Emellertid ångrade han sig och blev orolig för att giftet kunde användas fel. Han bad då Petter att försöka hämta tillbaka giftet mot att fru Fock skulle få nytt av samma vara, vilket han också gjorde. Men vad som hände sedan var oklart för det var något mystiskt med hela historien. Hade fru Fock lämnat tillbaka allt? Man visste inte vem som talade sanning och varje gång Sanfrid bad farmor Stina att berätta så fick han alltid en ny version. Inte sällan dök det upp både troll och knytt i historien också. Farmor var ju som sagt en bra berättare och Sanfrid såg nu faktiskt fram mot att få träffa henne igen i övermorgon.

-Jag är så glad att Sanfrid är hemma och nu ska jag laga till något gott till aftonen, sade Anna-Stina och tog med sig en kastrull ut bakom huset. Hon grävde med fingrarna under potatisplantorna och plockade upp årets första färskpotatis. De var i minsta laget och borde fått växa lite till. Men vad gjorde det, ikväll skulle det bli fest. Anna-Stina snålade inte utan plockade fram lite av varje ur förrådet. Hon räknade med att nu var det sommar och då gick det att hitta mat i naturen om inget annat fanns att äta, för ikväll skulle de äta gott.

Ryktet hade gått att Sanfrid var hemma så Gottfrid, brodern som bodde någon halvmil bort, spände för hästen och kom också dit. Modern njöt av att ha sina två äldsta söner hemma och såg till att de fågnades av vad huset hade att bjuda. De satt länge vid bordet och åt och drack och språkade. Per Johan tog fram dragspelet och Anna-Stina tog sig en svängom med Sanfrid. Innan kvällen var slut läste Sanfrid en dikt.

Att vara ung det är en ganska smärtsam tid
som handlar om att taga reda på
vem är det som jag är egentligen.
De gåvor som jag fått av far och mor
jag vill förvalta väl
men tidens skynda spegelbild
den inte alltid är så klar
ibland den solkig är
men skiner lika ofta som av guld.
Jag är så glad att jag är här

hos lilla mor som jag har kär.

Anna-Stinas blåa ögon tårades och bröstet ville sprängas av stolthet och lycka. Tänk hon hade fött en diktare. Hon fick inte fram mer än ett kort tack och en kram. De skulle upp tidigt nästa dag för att få in höet, så de kunde vara lediga på midsommarafton, då de skulle ut med trampdressinen.

Nästa morgon tornade mörka moln upp sig borta i öster och skymde solen i den tidiga morgonstunden. Alla såg vad som var på gång så efter det gemensamma morgonkaffet skyndade de ut till den lilla tegnen där höet skulle bärgas. Gottfrid hade stannat kvar över natten och hjälpte nu till också.

Axel var sur för att han måste hjälpa till. Han hade bestämt träff med sin kamrat August som bodde ett par kilometer bort. De skulle fånga grodyngel i kärret vid Marka, hade de planerat.

Nåja, han behövde inte vara sur så länge, för efter förmiddagskaffet som Anna-Stina bar ut till karlarna fick Axel springa iväg. Han hann bara upp till skogsbrynet så mötte han August som undrade varför han inte hade kommit till mötesplatsen. Axel förklarade varför och så sprang de iväg. De följde järnvägsspåret för det var liksom den kortaste vägen. Med sig hade de var sin plåtburk som de skulle taga grodynglen i.

Höbärgningen var klar redan till middagstid och efter maten for Gottfrid iväg hem till sig. Anna-Stina och Per Johan tog sig en middagsvila. Anna-Stina plockade ur hårnålarna ur knuten och lät den långa flätan ringla ut sig. Huvudet sjönk behagfullt ned på kudden och hon lät en välmåendes suck undslippa sig. Per Johan drog henne till sig och gav henne en kyss.

Hon smekte hans koppärriga ansikte, sviter från smittkopporna som drabbade honom som barn. Det gjorde ingenting för hon älskade honom högt. Han var så snäll och klok.

De låg stilla tätt bredvid varandra. De samtalande viskande om hur glada de var för att Sanfrid hade arbete vid SJ. Det var en trygg anställning. Gottfrid hade också varit järnvägsarbetare under en tid men trivdes inte så bra med det, utan hade köpt sig ett litet torp i Höjden i Marka socken och gjorde dagsverken på herrgården där. Anna-Stina var så stolt över sina pojkar. Axel, som ännu bara var tonåring, vågade till och med säga högt att han skulle bli tågmästare. Han skulle gå den långa vägen och börja som extra bromsare. Anna-Stina var säker på att han skulle lyckas. Han var så målmedveten i allt han gjorde.

Sanfrid å sin sida spankulerade runt på gården och kände in att det vilade en sorts trygghet i luften runt den lilla banvaktsstugan. Hjärtat blev varmt, rosorna doftade och livet lekte. Där fanns en

rikedom som inte byggde på pengar utan på kärlek och förnöjsamhet. Regnet som hotade på morgonen hade gått över och nu sken solen igen.

Men vad nu, det kom en hästskjuts i full karriär på vägen. Det var Gottfrid, det måste ha hänt något. Han hinner knappt få stopp på hästen innan han hoppar av. På vagnen ligger Axel, skadad. Anna-Stina kommer utrusande och de hjälps åt att bära in honom.

Med andan i halsen berättar Gottfrid att det hänt en hemsk olycka borta vid Lunnagården där järnvägen korsar stora landsvägen. En häst och vagn hade krockat med en dressin. Dressinen hade kastats i diket och bredvid låg Axel avsvimmad. Gottfrid hade lyft upp och lagt honom i sin vagn och kört hem honom.

Det blev stor uppståndelse först, innan de konstaterat att inga ben var brutna. Men Axel hade skrapat hela höger sida och det blödde från sår i huvudet. Anna-Stina tvättade och skötte om honom. Per Johan förstod att Axel och August olovandes hade tagit trampdressinen och åkt iväg. Han skrynklade ihop pannan så ögonbrynen åkte ned mot näsan och ögonen blev kolsvarta. Inga goda tecken, men innan han hann öppna munnen skyndade sig Anna-Stina att skicka iväg honom att se till dressinen. Det skulle just vara snyggt om tågmästaren fick veta att barnen trampat iväg själva med den. Det kunde kosta Per Johan tjänsten.

Sedan talade Anna-Stina själv allvarsord med Axel som var medtagen och mycket ångerfull. Han och August hade kommit på idén att låna dressinen när de gick efter järnvägen och såg den ligga på sin plats vid sidan av spåret, berättade han. Det skulle gå mycket fortare med den att komma till mossen och ingen skulle få veta eftersom de skulle ställa tillbaka den på sin plats när de kom hem sedan. Med gemensamma krafter hade de lyft den på spåret och trampat iväg i full fart och tänkte inte på att de närmade sig en korsning. De såg hästskjutsen komma men hade inte en chans att bromsa. Så var olyckan skedd.

Dressinen hade träffat vagnen i sidan och studsat av spåret. Hästen hade blivit rädd och skenat iväg med både kusk och vagn som fått ett skevt hjul. Tydligt hade de ändå klarat sig för Gottfrid hade mött dem och sett hur kusken fått lugn på hästen. August som var helt oskadd hade sprungit iväg hem till sig då han såg att Gottfrid tagit hand om Axel.

Axel stoppades i säng. Han mådde illa och kräktes. Sanfrid satte sig bredvid honom för att trösta. Han kom ihåg hur det var att vara fjorton år och alltid försöka testa gränser. Sanfrid hade läshuvud och var duktig i skolan men han fick ofta örfilar och luggar av läraren då han hade svårt att sitta på sin plats. Det där med att läsa och skriva kunde han redan. Istället hittade han på andra saker för att fördriva tiden. Oj, det blev lite oro i klassrummet. Det hade väl inte varit så farligt om inte kamraterna hellre såg på honom än på läraren, som hade hotat med att han skulle inte få fortsätta i

skolan om han inte bättrade sig.

Per Johan var hemma igen och sa att han hade lyckats få lokföraren på kvällståget att forsla tillbaka dressinen till sin plats. Den var ganska illa därän men skulle gå att laga. Men ena trampan var avbruten och måste svetsas så någon utflykt till farmor Stina på midsommarafton var inte att tänka på.

När Per Johan skulle gå in till Axel sade Sanfrid till sin far att han redan hade pratat med honom och att han sov nu. Faderns värsta ilska hade lagt sig så Axel klarade sig från bestraffning.

-Jaha, sade Anna-Stina, då får vi hitta på något annat midsommarnöje. Kanske ska vi gå till ladan nere i svängen borta vid Påverås. Vad tycker ni?

Anna-Stina som tyckte om att dansa ville gärna gå Men bara om Per Johan följde med.

- Nä, jag har att göra hemma. Just nu står det en dressin på banvallen som måste lagas. Men Sanfrid kan väl gå dit och ta sig en svängom, sa Per Johan.

- Jag får se, svarade Sanfrid.

Egentligen ville Sanfrid gärna gå dit. Men han visste hur det skulle bli. Där skulle de gamla kamraterna från förr vara, Valle och Gunnar och de andra. De skulle tycka att han var en kruka som inte drack när de bjöd på brännvin. Men där skulle också töserna från Påverås och Marka vara. Där fanns en som han hade ett gott öga till. Det var en av storbonden Anders Perssons döttrar, men hos henne hade han väl inte så stor chans, han som bara var en banvaktarson. Han minns henne från skolan, hon hade alltid ett så fint förkläde och en gråblå vacker kjol och var ganska söt. Men vad då, han ville ändå inte binda sig vid någon här hemma, när han nu bodde i Göteborg. Han låg länge och vändades i sängen och kunde inte somna.

Eller jo, förresten, tänkte han. Han skulle gå. Jag, Johan Sanfrid, lovar och svär att inte dricka. Han visste ju, att om han gjorde det, skulle han börja slåss också, för så blev det alltid. Men inte denna gången. Nä, just det.

År 1896

Midsommarafton.

Det var midsommarafton. Årets härligaste tid var inne. Men för trollen i berget var det en tid då de ängslades och suckade. Ljusets makt över de flesta av dygnets timmar var för dem en plåga. Deras ögon blev till smala springor, trollkraften liksom smälte och rann ur dem.

Människorna gladdes, bördorna blev lättare att bära. Mörkrets makter flydde med älvornas dans över ängarna i den tidiga gryningen. Längs vägrenarna böljade hundkäxen som den skiraste

brudslöja med prickar av smörblommors guldgula kronblad och kantad med midsommarblomsters violetta toner. Lärkans drill i skyn klingade som små klockor in i Annas rum där hon låg nyvaken och mindes drömmen som väckts i hennes inre. Ja, ja, ja, sjöng det inom henne. Jag vill, jag kan, jag ska. Inget skulle få komma i vägen.

Folket på Vrågården började röra på sig i morgonstunden. Även om det var helgdagsafton var det sysslor som måste utföras, samtidigt som man prydde sina boningar. Framför ingången till boningshuset gjordes en portal av ungbjörkar och barnen band blomstergirlander att hänga över dörrkarmar. Också stallet och ladugården blev lövade. Men inte var väl det så nödvändigt tyckte Anders, storbonden själv, för inte förstod väl kriterierna att det var en särskild högtid nu som människorna ville fira. Men mor Charlotta var alldeles säker på att även djuren hade en själ och hon kunde höra på deras råmande om de bara ville bli mjölkade eller om de inte mådde bra. Nu gick korna ute i hagen på dagen men när de kom in för kvällen skulle det vara fint och mockat där och det skulle vankas en extra skopa foder, menade hon.

Att hennes far en gång i tiden hade kunnat införliva hela åtta gårdar till sina egendomar berodde säkert på att allt och alla som hörde till hans ägor, det må vara djur eller människor, bemöttes med stor respekt. Alla trivdes och kände sig behövda så gårdarna blev väl skötta. Detta hade Charlotta, som ärvde gårdarna, tagit till sitt hjärta och ville föra vidare. Särskilt månade hon om de små knyten.

Nu tog hon emellertid sig själv an salen i sitt välskötta hus så det blev fint där. Hon satte blommor på borden för här skulle hela familjen och drängarna och pigorna dricka eftermiddagskaffe med jordgubbstårta innan ungdomarna gav sig iväg på sina äventyr. För säkerhets skull var det brukligt att far i huset gav dem ett Herrens ord på vägen också innan de gick:

Loven Herren, himmel och jord, änglar och människor, sol, måne och alla lysande stjärnor, berg och höjder och alla fruktbarande träd. Alla må vi lova Herrens namn. Halleluja.

Sedan sjöng de psalmen ”I denna ljuva sommartid gå ut min själ och gläd dig vid den store gudens gåvor. Se hur i prydnings jorden står. Se, hur för dig och mig hon får så underbara håvor.”

Sanfrid har just vaknat hemma i Bestorp då han hör en häst gnägga på gården och i köket skramlar det av porslin. Han känner igen ljudet från en gång då han var liten och sov över hos sin farmor. Han mindes att den gången var det någon som kom för att hämta farmor Stina. Han förstod vad som stod på. Hans farmor skulle iväg på förrättning. Någon skulle föda, det må vara helg eller söcken.

Så här var det.

Stina tar på sig ett rent förkläde, tar sin väska som hon brukar använda vid sådana här tillfällen och

drar på sig en kofta i den kyliga morgonstunden och kliver upp i vagnen bredvid torparen Olaus Pettersson. Han ger hästen ett rapp som sätter fart mot Holöja. Det är bråttom, Olaus vet det efter att ha hämtat jordemor vid de tidigare barnens födslar.

Hans hustru Carin har satt på vatten på spisen och plockat fram rent linne till det nya barnet. Men hon får vila mellan värkarna som kommer tätt. Måtte Stina som varit med vid de andra barnens födelse hinna fram, tänker hon.

Jodå, hon hinner. Stina känner med vana händer över den spända magen vid nästa värk. Hon vill bestämma styrkan av värken. En grannfru har nu också kommit för att hjälpa till ifall det skulle behövas. Men hon var också där för att lära sig det där magiska med Stinas konstförståndiga kvinnohänder. Stina är också mycket noggrann med att allt ska vara rent omkring där barnet ska komma.

- Det här ska gå som en dans, säger hon. Barnet ligger rätt, men det är stort så du får krysta ordentligt när det blir dags. Det blir nog en prins.

Stina kände förutom sin kunskap om en födelses handhavande också stor vördnad inför att hjälpa ett nytt litet människoliv till världen. Varje gång och varje unges första skrik fyllde hennes hjärta med lycka. Hon blev en del av skapelsen, av guds nådiga välvilja, tyckte hon.

Så även nu när det var dags. Lugnt och metodiskt manade hon Carin att krysta samtidigt som hon upprepade orden bra, duktigt, bra, lite till, lite till, bra. Hon fick tag om huvudet, vickade och drog försiktigt. Plopp, kom axlarna och direkt hela barnet.

- Det var ju det jag sa. En gosse.

Sedan går allt på rutin. Hon skiljer barnet från moderkakan och tar knytet till badbaljan som grannfrun gjort i ordning. Hon tvättar och torkar bort klet och blod och kontrollerar att allt står rätt till med den lilla kroppen. Lindar in honom i en filt och räcker honom till sin mor. Nu får också Olaus som stått utanför och lyssnat, komma in och se sitt sjätte barn.

Visst hade värkarbetet varit kämpigt, men nu med barnet i sin famn känner Carin bara lycka. Barnet är en gudagåva och nog finns det plats och råd också med detta barn, även om det är knappt med det ibland. Man måste kunna möta livet som det är, tänker hon och ser på sin man Olaus som med en tår i ögat försiktigt tar gossen i sin famn.

- Han ska heta Oskar, säger han och försöker dölja att han är rörd.

Men hästen som nu gnäggade på gården utanför Sanfrids fönster hemma i Bestorp den här gången var Augusts fars häst. Han och August hade kommit för att höra hur det var med Axel efter äventyret med dressinen. Anna-Stina dukade fram till kaffe och de satte sig alla i köket. Nu fick August berätta hur olyckan hade gått till. Han hade ju klarat sig helskinnad från den förfärliga

kraschen mellan dressinen och hästskjutsen. Axel däremot hade skrapsår efter hela ena sidan och ett sår i pannan. Sår som säkert skulle läka, men huvudvärken var det värre med. Han låg helst och vilade. Sanfrid hade suttit bredvid honom till han hade somnat och idag på midsommarafton ville pojken bara vara hemma.

De satt länge och språkade och Sanfrid berättade om sitt arbete vid järnvägen i Göteborg. Han förklarade också det där med elektriciteten. Augusts far försökte förstå, men det var något alldeles märkvärdigt och säkert mycket farligt, tänkte han. Sanfrid förstod att det var ingen idé att nämna den elektriska telegrafan som han själv tyckte var en mycket intressant uppfinning och skulle lära sig mer om.

Det började närma sig middagsdags och Sanfrid som delade hushåll med en arbetskamrat i Göteborg åtog sig att laga maten medan de andra lövade och gjorde fint. Anna-Stina var så uppfylld av att få sätta sig till bords med sin familj och att hennes pojk, Sanfrid var hemma på besök. Glädjen inombords var stor och hon ville egentligen gå med på midsommardansen. Men nu gick det ju inte.

På en kulle nära Bältaregården började finklädde sockenbor nu samlas. Man hade slagit gräset på ängset och gjort i ordning som brukligt var varje midsommarafton. Männen hade hämtat en gran i Sjögeråsskogen som de rensat från grenar och klätt med löv och blomster till en majstång. Det stod liksom skrivet i luften att det var midsommar med sina dofter och känslor som trängde sig fram. Men allt andades ännu frid.

Gökhems kyrka med sin höga klockstapel låg strategiskt, alldeles nära vägkorsningen. Den stod där som en skyddsängel och såg kvinnorna komma gående i sina ljusa hemvävda klänningar, som gjorts färdiga just till denna dag. Folket kände en trygghet i att ha henne där vänd mot platsen där Petter nu stämde sin fiol och som snart skulle spela upp till aftonens första dans. Men hon vände sig också mot berget och höll ett vakande öga så att inga mörkrens varelser skulle våga sig fram på denna ljusets högtid. Hon såg mot öster och såg mot väster där allt höljdes i skönhet. Vägarna var grå och dammiga men kantades av sommarfagra blommor i en vår Herres behaglig färgskala. Landskapet med sina boningar var smyckat i sommarskrud.

Folket samlades i flockar och pratade ännu lågmält. Anna nöp i sin nya kjol och kände en stilla undran inför aftonens hemligheter. Hon stod och viskade med Karolina Andersdotter Blid, soldathustru som bodde i Göteve. Hennes man var ute i tjänst och hade inte fått ledigt över helgen. Anna och Karolina var gamla vänner och hade inte träffats på ett tag. De samspråkade nu om vad som hänt sedan sist. Anna berättade att hon hjälpt sin syster att sätta upp en damastväv, som hon var mycket stolt över. Men hon ville inte berätta vilka framtidsplaner hon bar inom sig, bara att de

fanns. Karolina som ibland brukade hjälpa till i köket när det var storkalas i Vrågården, berättade hur hon hade det i soldattorpet. Hon ville inte klaga men Anna förstod att hon hade det kämpigt.

Karolina var så söt med sin krans av prästkragar som hon bar på sitt rödlätta hår. Hon var fräknig och lite mager och blek men ändå fin i sin nystrukna klänning. Trots att hon var trettio år hade hon inga barn. Hon längtade efter barn men det var som om hennes kropp inte orkade med tungt kroppsarbete och samtidigt nära ett foster. Som soldathustru måste hon, visserligen med viss hjälp av rotebonden, ändå själv slita för att hålla torpet i gott skick när mannen var ute i fält. När hon märkte att hon var med barn försökte hon taga det lite lugnare. Men somligt på en gård måste skötas vid viss tid för att inte förfaras och då var hon ju tvungen att taga i. Ja, så blev det missfall ändå.

Karolina har inga syskon för det var likadant för hennes mor. Hon hade också svårt att få behålla fostret till det var fullgånget och detta hade liksom gått i arv till Karolina. Soldathustruns roll var viktig, för utan sådd blev det ingen skörd och ingen mat till djuren, samtidigt som knekten måste tjäna armén då han ibland som bäst behövdes vid torpet. När han var hemma måste han dessutom göra dagsverken hos rotebönderna.

Anna kunde inte låta bli att tänka på hur lyckligt lottad hon var med en far som ägde sju gårdar och en farfar som på sin sida kunde se tillbaka på rusthållare i fyra generationer. Men hon var fostrad i Herrens tukt och förmaning och invaggad i arbetets välsignelse. Nu stod de där och samtalade och kommenterade vilka som kommit till ängten. På ena sidan där de skulle dansa fanns ett staket som några par stod och lutade sig mot. Men de flesta männen kom som vanligt att flockas under den höga lönnen bort i ena hörnet där de kunde smussla med sina flaskor. De hade stilat upp sig och var vattenkammade.

Karolina pekade på en av männen och sa att han var hennes mans kusin och hette Sanfrid.

- Men akta dig för honom. Han är en riktig charmör, må du tro. Han bor och arbetar i Göteborg, sade hon.

Anna mindes honom från skoltiden för de var lika gamla men sedan dess hade de inte setts. Men visst skulle hon akta sig.

På en annan sida ängten vajade små björkar ditsatta för att pryda platsen och med rep emellan för att hindra folk att bli stående på själva dansplatsen. Ängten var fint slaget och Petters far Elias Pettersson som hade sina marker intill hade låtit hästen dra en bult fram och tillbaka över stubben så den plattades till.

Dansen var i full gång och Petter med sin fiol hade fått hjälp av Torsten som tagit med sitt dragspel. Anna dansade och hade hjärtans roligt. Så slog det henne vad hennes syster sagt om Petter, att han var både vacker och nykter och kom från ett redigt hem. Nu hade hon blivit uppbjuden av sin bror

och när hon dansade förbi Petter kände hon hans blick och han log mot henne. Det var ingen vanlig blick utan den liksom pratade med henne. Hon tyckte det var synd att han var speleman för hon skulle så gärna velat dansa med honom.

Det gick livligt till och stämningen var munter. De annars inte så talföra männen under lönnen vaknade till och började röra på sig. Kanske skulle de våga bjuda upp nu när livsandarna kommit loss så att säga. Men det var inte så enkelt att bjuda upp för dans var svårt. Bäst gick det för dem som hade en mor eller syster som lärt dem dansens svåra konst. Man måste också våga hålla stadigt om flickans liv och hålla takten.

Anna såg på håll att Sanfrid, som Karolina kallat för charmör, var på väg mot henne. Han bugade sig artigt och bjöd upp. Det var trångt bland alla dansande men Sanfrid förde skickligt och hittade svängrum för dem. Hans mor som själv tyckte om att dansa hade lärt honom både hur man förde och uppförde sig. Han hade också ärvt hennes blå ögon och som han kunde trollbinda med. Det gick som en skön ilning genom kroppen på Anna. De pratade inte så mycket utan njöt av dansen och att hålla i varandra. Han kom och bjöd upp henne flera gånger.

Solen gick ned bortom kyrkan och kvällsljuset var magiskt. Långt bort mullrade det i berget och från kärret hördes tranornas trumpetstötter. Denna sommarens kortaste natt bjöd in till älskog och ljuva drömmar. Sinnet kändes lätt och lustarna spirade. En svag nattbris fick vägrenens prästkragar att vaja där paren sakta promenerade från dansplatsen i den sena nattimmen. Sanfrid tog Annas hand för att lite lättsamt komma närmare henne.

- Jag följer dig en bit, hade Sanfrid sagt, utan att fråga, när folk hade börjat lämna änget och han såg att Anna drog sig ned mot vägen.

Hade han frågat hade Anna kunnat säga nej. Men nu gick de där hand i hand och samtalade. Sanfrid talade om sin mor som han aktade högt och om ett minne från sin farmor som var jordemor, som han kommit att tänka på på morgonen. Anna funderade på vad hon skulle berätta om sin mor. Hon var ju bra på sitt sätt, som de flesta mödrar. Men det kunde hon ju inte säga till Sanfrid.

När de närmade sig Vrågården tackade Anna för sällskapet och ville gå hem.

- Nej, inte än. Följ med upp på Mösseberg så kan vi se soluppgången före alla andra, sade Sanfrid snabbt och höll hennes hand och sprang mot stigen som ledde upp för berget.

Anna hade inget att sätta mot utan följde med. Sanfrid var inte bara charmör, han var rolig också och Anna skrattade där de hoppade mellan stenarna. De hade så lätt att samtala med varandra.

Trots att Anna bodde så nära, hade skogen på bergsslutningen aldrig varit hennes lekplats. De äldre hade alltid varnat för trollen som bodde där. Ibland nämndes hur barn hade gått vilse i skogen för länge sedan och aldrig kommit tillbaka. Man hade respekt för det mytiska. De passerade

Vråhålan där lerskiffrarna går i dagen och där man trodde att fladdermössen höll till på dagen.

Mörkrets hemligheter drog sig sakta undan medan sommarnattens gryningsljus varsamt smög in mellan stammarna. Terrängen var ojäm och bitvis ganska svår men Sanfrid höll om henne och hjälpte henne när det blev för brant. Vad hade hon givit sig in på, tänkte hon. Hon var vilsen i sina känslor. Vad var det som vibrerade i hennes inre?

När de kommit högst upp bredde Sanfrid ut sin kavaj och drog ned henne bredvid sig. De blickade bort mot staden som låg på andra sidan berget. Solen hade ännu inte gått upp men de anade var de första strålarna skulle bli synliga. De lade sig ned och tittade upp mot himlen där några lätta bomullstussar sakta rörde sig.

De låg tysta och lyssnade på fåglarna som vaknat och hade fullt sjå med att mata sina ungar. Ingen ville bryta den magiska stillheten. Då, mycket försiktigt, reste sig Sanfrid upp på ena armbågen. Tog ett grässtrå och drog över Annas panna. Hon blundade och njöt. Sanfrid drog henne till sig och hon lät det ske. Sakta knäppte han upp hennes blus och handen smekte hennes hud. Allt skedde liksom i ultrarapid. Något vaknade i hennes kropp. Hon lät sig bara föras med. Men när hans hand kom att röra vid hennes allra känsligaste, viskade kroppen ja, ja, medan en annan kraft sade nej.

- Nej, jag vill inte, han får inte. Nej, hjälp, gode Gud hjälp.

Men det hjälpte inte. Sanfrid blev helt besatt och hon slungades ut i ett psykedeliskt känslösvall. Det var som att sväva. Hon släppte taget och orkade inte hålla mot vad som skedde. Det var som en blå ton genljöd hennes sinne. Hon var i himlen.

Sakta kom de till sans och såg morgonsolens första strålar långt borta i öster leta sig upp över grantopparna. Älvornas dans drog sig ned för slutningen och i väster hördes gökens ko ko. Vid källan där bäcken rann upp svärmade blåvingarna i en lekfull dans. Allt andades frid. En ny dag hade börjat.

Sommaren 1896

Krig och arbete.

Sommaren står i sitt vackraste flor och man börjar ana den rika blomningens frukter. Barrskogen på slutningarna till Mösseberg står grann och blåbärsriset blommar och ger hopp om riklig skörd. På de torra ängsbackarna kan man hitta den ljuskrävande och sällsynta drakblomman som gärna växer ihop med trollsmultron.

Berget är tryggt förankrat i urberget med lager av sandsten, alunskiffer och mäktiga kalkstenslager ovanpå och överst en hårdare vulkaniskt bildad diabas. Det är lätt att förstå varför det mullrar i

berget ibland. På sina ställen och särskilt i kalkstenslagren är branterna markanta. På de sydliga delarna finns de större skogsområdena och där i söder ligger Marka med sina fynd av stenåldersboplatser och på den nordvästra sluttningen är Vilske Kleva belägen. Inte långt därifrån i Vråhålan finns bygdens enda bevarade urskog och på den västra delen ned mot Gökhem ligger Galgaberget och minner om hur rätt skipades en gång.

Uppe på platån på Mösseberg finns en sjö med omgivande mossmarker och kanske man kan finna upprinnelsen till bergets namn där. Berget kallades Møseberg med ”väschötsk” dialekt och där møse står för mosse.

Runt berget ligger jättstenar utspridda från tiden då inlandsisen drog sig tillbaka och rakt söder om Gökhem ligger Göteve med sina gånggrifter och stenkammargravar från stenåldern. Kyrkan där är en av landets äldsta. Virket från kyrkans långhus har daterats till år 1092.

Där i Göteve bor indelte soldaten Jonas Blid. Han är nyss hemkommen från årets övning i fält och ligger på soffan och drar sig. Det är mitt på dagen och han är trött för han hade ju gjort sin plikt. Soldathustrun, Karolina försöker få honom att förstå att han hade inget att klaga på. Hon påminner honom om hur en av hans förfäder, Magnus Rydqvist, hade haft det.

- Blidens morfars morfar, han klagade inte. Kan det vara svårt att förstå. Han var med när den svenska flottan blev instängd i Viborgska viken av en överlägsen rysk flotta år 1790, för bara drygt hundra år sedan. Några svenska båtar sköts i sank, men båten med Rydqvist tog sig iland i Lovisa som var svenskt och där hamnade besättningen, som alla var sjuka, på ett fältsjukhus. Kan han förstå? Ingen mat och inget dricksvatten. Trasiga och smutsiga kläder. Eländes elände. De fick rödsot allihopa. Men det vet väl inte han vad det är för något. Fick de i sig något drickbart fick de inte behålla det. Det rann rakt genom dem och ut i andra ändan. Och feber fick de. De dog som flugor allihopa, där i Lovisa. Han, Rydqvist, hade fyra barn hemma i Ryda, som blev faderlösa och en fru som blev änka.

Så kommer Blid hem här från Axevalla hed där ni haft en liten övning. Det var inte ens krig och han klagar på att kosten var mager och att ni själva fick sköta kosthållet och till och med fick lära er baka. Men starka drycker var det tydligen gott om och vem var den där Elvira som han ropar på i sömnen i natt. Han träffade väl henne på midsommarmfesten ni hade där med marknad och allehanda upptåg. Hörde talas om att där var en dam utan underkropp också. Kanske han hade tagit hand om underkroppen, medan jag skötte allt här hemma med jorden så vi får något att skörda. Och så djuren som måste passas dygnet runt, som med Rosa till exempel. Det var tur att jag var med när hon skulle kalva för annars hade det kunnat gå galet.

Jag tror han får akta sig så inte rotebönderna vill göra sig av med han. Det är ju avveckling på

gång med indelta soldater. Han får passa sig så han inte blir avvecklad i förtid. Precis som far hans. Jag vet nog hur det gick för honom.

Karolina var så upprörd. Hon hade inte haft en ledig stund under tiden hennes man var på övning. Hon hade varit ensam med allt. Visserligen var det inte varken sådd eller skördetid då, men ändå fullt upp att göra för Karolina, från bittida till sent. Hon önskade sig en man, som åtminstone när han var hemma var lite god mot henne. Nu kom han hem och sade att han skulle hjälpa henne. Vad då hjälpa? Om han skötte sin del av arbetet så skulle hon sköta sitt.

Oh, om hon ändå haft barn att slösa sin kärlek på, tänkte hon. Fanns det några möjligheter för henne att ändra på sitt liv? Tankar hon knappt vågade snudda vid.

På midsommardagen hade Anna Albertina kommit förbi efter att hon vinkat av Sanfrid vid tåget. De hade ju funnit varandra på midsommardansen. Anna hjälpte Karolina med en del sysslor som de hade pratat om på kvällen innan. De samtalade en del om framtiden också, Anna om sina planer med vävning och Karolina om att hon skulle gärna vilja få lära sig något annat, men visste inte vad. Hur skulle man kunna önska sig något som man inte visste fanns, något som låg utanför hennes lilla värld i ssoldattorpet. Det var ju ändå ouppnåeligt.

Hemma i banvaktsstugan hos Karolinas svägerska, Jonas Blids syster, rullade vardagen på. Sanfrid hade återvänt till Göteborg och Gottfrid var hemma på sitt torp. Anna-Stina städade undan i köket och hittade lådan där hon sparat gamla kära minnen från förr. Hon plockade bland sakerna och fann ett brev från hennes far, skrivet 1835 då han var tjugofyra år och just blivit antagen som soldat. Han skriver att man fortfarande är rädd för ryssen och att det bara var tjugo år sedan svenska styrkor varit med om slaget vid Leipzig.

Bland sakerna fanns också ett Aftonblad från 1839, hur nu det hade hamnat där. Hon läser att man firade tjugofemårsminnet efter freden i Kiel då Sverige förenades med Norge i en union. Bara några år tidigare hade Sverige avträtt Finland till Ryssland. Anna-Stina läste och ryste. Hon räknade på fingrarna och kom fram till att nu år 1896 hade svenska trupper faktiskt inte varit inblandade i krig på över åttio år.

Men se där, under tidningen ligger lille Alfrid. Försiktigt stryker hon över ullen på det lilla lammet. En tallkotte med fyra pinnar till ben och lite ull som hon fått klippa från fåret Stina och pillat in mellan taggarna på kotten. Lammet hette Alfrid efter en lillebror som dött i späda ålder. Ögonen tåras då hon mindes leken från barndomen. De lekte att de hade en stor lagård med många kossor, får och getter och kanske drömde om att få det på riktigt en gång. Hon vet inte varför hon sparat just lille Alfrid. Ömt stryker hon kotten mot sin kind innan hon lägger tillbaka den i lådan.

Anna-Stinas man, banvaktaren Per Johan var bunden vid att passa tågen och banan. Dressinen som Axel och en kamrat olovandes lånat och som blivit både skev och vind då de krockat med en hästskjuts vid stora vägkorset, hade Per Johan lagat för att kunna göra sina inspektionsresor efter spåret. På banan fanns det ett stickspår just efter en lång nedförslutning eller uppförsbacke om man kom från andra hållet. Där borde det finnas någon sorts signal, tyckte Per Johan. En signal som varnade ett annalkande tåg. Han grunnade mycket på hur det skulle kunna lösas tekniskt. Nästa gång hans son, Sanfrid kom hem skulle han diskutera problemet med honom. Sanfrid arbetade ju vid SJ i Göteborg och där måste väl spår korsas varandra och hur hade man löst signalerna där.

Det var så märkligt för utan att veta om sin fars funderingar hade Sanfrid tänkt på samma sak. Han hade ingen utbildning på det elektriska som hade börjat användas, men försökte ändå förstå hur det fungerade. Det där med uppfinningar intresserade honom.

Han hyrde tillsammans med en arbetskamrat som hette Arvid ett spisrum i Olskroken. De ingick båda i ett arbetslag vid SJ. Sanfrid som gått i lära hos en skeppstimmerman och specialiserat sig på att svarva trissor av trä till olika hissblock hade anställning som snickare.

Karl XV hade år 1862 invigt Västra stambanan som med sina fyrtio stationer och etthundraåttiofyra banvaktarstugor färdigställdes under ledning av Nils Ericson. Nu pågick utbyggnad av dubbelspår på vissa sträckor och där krävdes spårväxlar. Under dessa växlar måste sliparna ha en viss utformning och också ligga närmare varandra. Dessa sliprar sammanbands med tvärstycken så att det bildades en ram som bar upp själva växelstället.

Det var sådant som Sanfrids lag arbetade med just nu. Arbetet var tungt och det var nödvändigt med samarbete vid lyften. Sanfrid hade väl inte så mycket nytta av sina kunskaper i svarvning men väl tekniken att foga samman stockar utan att spika och att ta vara på träets egenskaper.

Han fick också god insyn i hur själva växeln som skulle vila på ramen av slipers, fungerade tillsammans med ett växelställ. Från växelstället fanns det en hävarm som manuellt lyftes för att lägga om växeln. Man kan säga att Sanfrid arbetade med själva underredet samtidigt som han var mest intresserad av det som skedde med själva växeln.

Efter ett dagsverke var kroppen både trött och mörbultad så det var lätt hänt att kamraterna slank in till Anna Marias krog på väg hem. Här fanns ingen arbetsledare som stod över dem, här var de sin egen herre. Även om Sanfrid lovat sin mor att inte dricka, tyckte han att så här efter att ha slitit en hel dag var han värd ett par pilsner. Det kunde väl inte vara så farligt.

När han lagt sig på kvällen tänkte han ofta på Anna och mindes midsommarnatten där hemma.

Hon hade sagt att hon skulle hälsa på honom när hon kom till Göteborg. Hon hade läst om att spårvagnarna skulle börja gå med elkraft och var nyfiken på hur det kunde fungera. Själv hade Sanfrid skrivit brev till henne och som han avslutat med lite poesi.

Det finns en plats uti mitt hjärtas rum
där som en laddad längtan bor
där någon knackat på
och stillsamt tittat in
och försiktigt rört min hand.

Kära hälsningar Sanfrid

Sensommar 1896

Förändringar.

Karolina satte buketten med gullvivor, hon plockat på ängsbacken, på det lilla bordet vid rokokostolen i ett av rummen hos rotebonden där hon en dag i veckan gjorde dagsverke. Hon hjälpte till med städningen inomhus. Försiktigt dammade hon de fina möblerna av vackert trä. Golven behövde hon sällan skura eftersom de var täckta av de finaste mattor. Ja, det var till och med att hon tyckte det var roligt att få känna på allt det vackra. Det var heller inte så tungt och hon fick ofta beröm för att hon var så noggrann. En gång kom bonden på henne med att stå och bläddra i en bok som hon tagit ut från bokhyllan. Snabbt satte hon tillbaka boken och fortsatte att damma. Men bonden såg vilken bok det var och tog ut den igen.

- Tycker Karolina om att läsa, frågade han.

Karolina nickade.

- Det är en alldeles ny bok och Karolina får gärna låna hem den, om hon vill.

Karolina fick boken i sin hand och tog den högtidligt och lade den på bordet. Redan lukten gjorde henne nästan yr. Där fanns något som hon inte riktigt förstod sig på, något främmande men ändå begärligt. En lukt hon aldrig mött tidigare. Boken hette Gösta Berlings saga och var skriven av Selma Lagerlöf.

Varje kväll hemma sedan satte hon sig vid fönstret och läste. Sommarkvällarna var ännu ljusa och hon skyndade sig med sysslorna för att få tid med sin bok. Till ljudet av flugorna surrade mot rutan förflyttades Karolina bort från soldattorpet till nya kunskaper om livet. Ett liv som inte bara handlade om slit och släp från morgon till kväll. Ett liv med tankar om något annat. Ett liv som väckte drömmar.

När hon lämnade tillbaka boken efter en vecka, frågade bonden vad hon tyckte. Det fanns saker hon gärna skulle vilja fråga om, men vågade liksom inte. Hon visste inte om det passade sig att hon,

okunnig soldathustru, diskuterade litterära frågor. Gärna ville hon fråga om hur det var när någon gav bort sin själ till djävulen mot att få svar på all världens frågor. Hur gick det till? Men bonden sade att hon fick gärna låna med sig en ny bok. Hon hade svårt att välja, men då tog han fram en bok åt henne som handlade om en yngling som blev något stort.

Den handlade om Nils Ericson som blev faderlös när han var sexton år. Han var tekniskt intresserad och skaffade sig själv utbildning som ledde fram till stora projekt vad gäller järnvägar och kanaler. Han blev till och med ledare för projektet Statens järnvägar som startade 1854 och såg till att Västra Stambanan kom till. Det sistnämnda tyckte Karolina var intressant eftersom hennes mans syster var gift med en banvaktare vid den banan och hans son, Sanfrid, som också var tekniskt intresserad, arbetade vid SJ i Göteborg.

Karolina läste och läste och det var som det tändes ett ljus inom henne också. Hon läste om igen hur det hela började. Nils Ericson kom också från ingenting precis som Karolina, tänkte hon. Visserligen hade hans far skaffat honom en lärlingsplats men vad var det som hindrade Karolina från att lära sig något annat än att sköta soldattorpet. Ibland var hon ensam om det och ibland hjälpte hennes man till. Men det ledde minsann inte till några storverk.

Hon började grubbla och kom fram till att hon måste få diskutera med någon. Det dök upp tankar i hennes huvud som inte var tillåtna, men vad då, de gick inte att stoppa. Hon tänkte på Anna i Vrågården som hon hade pratat med på midsommarafton. Anna hade nämnt något om planer för framtiden som hon dock inte ville berätta om. Hon hade sagt att hon förstod att de kanske var ogörliga.

En söndag efter högmässan bad Karolina Anna att få prata lite med henne. De följdes åt på vägen och Karolina försökte förklara sina tankar. Anna förstod direkt och eftersom hon själv också ville ändra på det som brukligt var, så uppmuntrade hon Karolina. Anna berättade om folkhögskolan i Stenstorp där det fanns tremånaderskurser dit också kvinnor kunde söka.

- Jag kan hjälpa dig att skriva en ansökan om du vill.

- Men... vem ska då sköta soldattorpet? Tre månader är lång tid. Det går nog inte.

Anna såg också svårigheten, men tyckte att Karolina ändå skulle söka. Om hon kom in fick de väl lösa det problemet då. Att få gå i skola och lära sig mer om böcker, om livet, ja om allt möjligt. Det svindlade för Karolina. Allra helst skulle hon vilja bli lärarinna. Men det var tankar hon måste kväva. Men samtidigt som två år på en sådan utbildning var oändlig, blev tre månader vid folkhögskola hanterbart. Något som kanske kunde vara möjligt.

På Vrågården skedde förändringar. Annas föräldrar, Anders och Charlotta diskuterade hur man kunde öka avkastningen på gården. En åtgärd var att taga maskiner till hjälp och minska den

manuella kraften. Det hade blivit svårare att få in arbetskraft vid skörd till exempel, då många hade fått arbete på fabrikerna som startat. Något som han måste lösa med mekanisering och köpte därför både slättermaskin och självbindare. På Charlottas inrådan ökade de också djurhållningen. Det gav både gödsel, mjölk och kött. Hon var också med och bestämde om bästa växtföljden för ökade skördar.

För Annas del hade hon lyckats övertala sin mor att hon skulle få en egen vävstol i kammaren bakom köket. Hon hade också utan faderns vetskap gjort ett avtal med en förläggare om att väva till avsalu. Det skulle liksom vara en början på hennes dröm. Mor Charlotta kände till det, men båda visste att det var mot faderns vilja. Han skulle se det som ett hinder för sin dotter på äktenskapsmarknaden.

Men nu i skördetid då både statare och dagsverkare behövdes på gården måste Anna vara sin mor behjälplig i hushållet. Men hon mådde inte riktigt bra och undrade varför hon ofta var illamående. Hon trodde det berodde på de långa arbetsdagarna och tänkte att det går väl över. Nu var det i alla fall lördagsafton med tillhörande husandakt då alla samlades i salen som Charlotta pyntat med blommor och ljus. Hilma och Frans var där liksom Annas storsyster Olga och hennes man.

Anders inledde andakten med en bön där han riktade sig till Fadern i himlen och bad om förlåtelse för alla synder som begåtts under veckan. Ända sedan midsommar hade han också varje vecka tagit upp det ogudaktiga som skett i samband med festen, då ungdomarna hängivit sig åt dans och kurtis, trots att han givit dem ett Herrens ord på vägen. Han visste också att Anna inte kommit hem förrän efter att solen gått upp. Men han hade aldrig tagit upp det till diskussion eftersom Anna nästa dags morgon fanns i köket vid laga tid.

Anna visste vad faderns ord betydde och knöt sina händer och inom sig skrek hon om förlåtelse. Hon visste att hon handlat fel då hon följt sin innersta längtan då hon givit efter för Sanfrid. Men någon gång skulle väl Gud kunna förlåta. Faderns ord rann sedan förbi henne då hon tänkte på alla regler hon lärt om hur man skulle leva. Om att arbetet är ett mål och inte ett medel. Arbetet är en Guds gåva och finns inte till för att man ska tjäna pengar. Askes är dock inget som är nödvändigt. Alla Guds gåvor är goda. Sprit är också en Guds gåva, men ska brukas under ansvar och måttlighet.

Även om ingen direkt sagt det hade Anna ändå förstått att det är ingen idé att kvinnor skaffar sig en utbildning. De ska uppfylla sina plikter gentemot sin man. Det kändes som gift i hennes tankar. Men nu hade hon i alla fall sin vävstol. Om än i en förborgad framtid.

När hon lagt sig tog hon fram brevet från Sanfrid och läste. Han berättade och försökte förklara vad han arbetade med, men också om en idé som han närde. Anna förstod att han var stolt över sitt arbete vid SJ i Göteborg. Han såg också fram mot att de skulle träffas igen. Kanske kunde de ses då

han kom hem då hans mor och far, Anna-Stina och Per Johan skulle fira att de varit gifta i trettio år. Brevet slutade med en vers om längtan.

Jag har en vän som jag har kär
som i min tanke är mig när
men längtan gör så ont
och väntan känns så lång.

Läst i Falköpings Tidning 26 augusti 1896.

Vilske härads partidistrikt hade valmöte i Sörby i söndags då man skulle välja kandidater att representera bygden i riksdagen i en särskild fråga. Lantbrukaren och storbonden i Påverås, A.G. Persson, Annas far var Landtmannapartiets distriktsordförande. Han räknade upp vilka man vid ett par andra valmöten i trakten hade förordat att skicka till Stockholm att avgöra frågan om man skulle sänka gränsen för vilken inkomst man måste ha för att vara röstberättigad vid riksdagsval. Nu gällde det vilka kandidater som Vilske härads valmän ville uppställa. Hr Persson i Påverås omtalade att han varit vid valmötet i Axvall och där hade enhälligt hr Fredholm uppställts som kandidat. Det fanns förslag på att sänka strecket från 800 till 500 kronor, vilket några förordade. Men det ville flera av de andra inte för om fel person blev vald kanske han till och med skulle rösta för allmän rösträtt. Det gällde att hitta en kandidat som representant för Vilske härad som var mot att man sänkte strecket, menade ordförande Persson. Dock valdes Holmgren vilket Vilskeborna ångrade. Men sista ordet var inte sagt, varför Fredholm som var emot sänkningen, ändå kunde räkna med röstmajoritet.

Detta läste Anna om och om igen och ville förstå. Hon hade tagit tidningen med sig in i vävkammaren för att få vara ifred. Det var hennes egen far som var ordförande och därför vägde hans röst tungt. Hon visste att det bara var de välbeställda som fick rösta. Det var väl de som bäst förstod hur riket skulle styras, tänkte hon. Men vad gjorde de, för att de som inte hade det så gott ställt skulle få det bättre, nu när så mycket förändrades, frågade Anna sig.

Annas far, var så inne i att försvara jordbruket och de lantliga värdena att det liksom inte fick plats med nymodigheter utanför politiken. Men ordet mekanisering hade sedan en tid klingat i hans huvud och han blev tvungen att följa med sin tid och mekanisera. Han hade skaffat maskiner, sådana som skulle göra det lättare att sköta jorden. Maskiner istället för drängar hette det.

Mor Charlotta önskade sig en ny symaskin, en som man kunde trampa istället för att veva och i Borås fanns det till och med fabriker som vävde. Hur skulle det gå med Annas drömmar? Var de också invävda i förändringarna?

Anna tänkte ofta på Karolina. Hon var så klok och tog ingenting för givet. Anna hade hjälpt henne med att få iväg en ansökan till Stentorps folkhögskola. Att få gå där skulle kosta tjugo kronor för tre månader, men man kunde ansöka om friplats. Om Karolina blev antagen skulle hon få lära sig hur saker kunde bli som de blev, alltså hur ett samhälle fungerar. En del visste hon, men inte hur. Anna visste inte heller så noga och det där med rösträtt hade hon aldrig tänkt på. Allmän rösträtt, det betyder väl att alla män skulle få rösta. Men kvinnorna då? Nä, det skulle inte gå. Ändå hade hennes far sagt att Landtmannapartiet var ett skydds- och reformvänligt parti. Hon ville lita på sin far.

Tankarna fortsatte när Anna lagt sig. Tystnaden i sensommarkvällen blev uppenbar då den bröts av ett dovt muller från berget. Det hördes ibland men ingen kunde förklara vad det var. Jo, det fanns de som visste. Men svaren var dunkla, men ändå något som hörde till.

Hon ville somna tidigt för nästa dag hade hon tänkt sig upp i ottan. I tidningen hade det stått att då skulle solen förmörkas. Det skulle gå till så att månen skulle befinna sig rakt mellan jorden och solen och skymma solskivan. Tänk, vad konstigt. Hur kunde man precis veta det i förväg?

Det var mycket som var konstigt, som var olikt. Det var något med hennes kropp också, något annorlunda som inte gick att ta på eller beskriva. Som när man fått något i sig som kroppen reagerade på, något obekant. Hon visste inte om det var något i själen eller något verkligt. Men nej, det kunde det inte vara. Sanfrid hade ju lovat.

Till slut somnade hon och när hon nästa morgon vaknade och slog upp ögonen var det mörkt ute som en sommarnatt trots att solen gått upp. Men av solen syntes bara en smal skiva i ena kanten bakom månen. Kyligt var det också eftersom inga solstrålar nådde jorden. Solen var förmörkad.

Det var väl inte konstigt om det mullrade i berget om det kunde bli så här. Hon kände sin litenhet i världsalltet. Vad var det som Karolina sagt om att det är inte Gud som bestämmer allting, utan allt beror av naturen. Hur då? Hur kan naturen ha makten? Makten över himlakropparna som svävade i rymden, naturens ordning. Sakta förnam hon att det skedde något i hennes inre. Allt blev förklarat. Gode Gud hjälp, vad ska far säga?

Anna blev ensam med mor i köket när alla gått iväg till sina sysslor efter morgonkaffet.

- Jo, mor det är något jag vill berätta.

Charlotta tittade inte ens på Anna utan fortsatte att duka av. Smöret skulle in i skafferiet och osten lindades in i sin duk. Anna visste inte hur hon skulle fortsätta eller vad hon skulle göra. Nervös gick hon till spisen och försökte lägga in ett vedträ, men det gick inte eftersom modern just lagt in ett par trän. Hon brände sig istället på handen och tappade skopan med vatten då hon skulle svalka av fingrarna.

- Seså, sätt sig här. Tror hon inte jag vet vad det är hon vill säga. Jag ser i hennes ögon vad det är.
En mor kan se sånt.

Anna började gråta.

- Gråt inte barn. Nu är det som det är. Nu måste vi handla. Jag ska prata med far och så åker vi till Bestorp och pratar med banvaktarn's. Anna får åka till Göteborg på söndag och få Sanfrid att skriva på, så det kan lysa i kyrkan.

Charlotta lade sin hand på sin dotters axel och klappade lite.

- Hon ska se att det ordnar sig.

Anders Persson suckade. Inte detta också. Charlotta hade just lämnat stolen på andra sidan skrivbordet och kvar var bara olyckan. Han reste sig och gick fram och öppnade fönstret. Han ville ge luft åt egna tankar.

Nederlaget på valmötet i Sörby sved fortfarande. Förmodligen hade det beslutet sina rötter i socialistpropaganda. Det där som hans bror hade varnat för på kyrkbacken härförleden. Allmän rösträtt? Vad kunde inte det leda till.

Och nu att ställa till med bröllop. Mitt i älgjakten. Där fanns det också bekymmer då det framkommit skiljaktigheter i jakträtten huruvida någon tjuvjagat på hans mark. Det går inte att bara släta över. Rätt måste skipas. Men det är inte lätt när ord står mot ord. Pappren var kanske inte helt i sin ordning när Anders gifte sig med Charlotta och fick överta hennes arvslott som bestod av sju gårdar med tillhörande skog. Han hävdade bestämt att älgen var skjuten på hans mark och han tänkte driva frågan och få papper på var gränsen gick.

Problem och problem och slåttermaskinen som han köpt krånglade. Drängarna måste lära sig hur man handskas med sådana nymodigheter.

Också nu detta. Bröllop här på gården om fyra veckor. Nähä, hur ska det hinnas. Men hade Charlotta bestämt något så var det bara att foga sig. Ändå visste han, att hon skulle säga att det var hans beslut.

Sanfrid hade oroat sig och funderat på om det skulle gå för sig att han friade till Anna. Han hade tänkt på hur han skulle beskriva sig själv och vem han var. Men i och med det som hände på midsommarafton kändes det som de redan var förlovade. Hon hade ju givit sig till honom.

Han tänkte på vad hans mor, Anna-Stina hade sagt om hans problem med brännvinet. Hon menade att inga flickor ville gifta sig med en som dricker för mycket. Lite är tillåtet men då måste man veta var gränsen gick. Nu hade han övat på det och tyckte att han klarade det ganska bra. Han drack inte mer än två flaskor öl på sjappet. Jo, ibland kunde det bli fler. Men det skulle han aldrig

göra när Anna var med, tänkte han. Om hon nu ville gifta sig med honom.

Sedan hade han ju ett fast arbete med regelbunden veckolön. Dessutom var det ett statligt arbete och det sades vara säkert. Och förresten hade han också tänkt att lära sig lite mer om det elektriska. Det kunde leda till att bli befördrad. Han såg hyfsat bra ut och kallades ibland för charmör i god bemärkelse. Han kunde också föra sig när det behövdes.

Ja, allt detta hade han tänkt på när han förberedde hur han skulle presentera sig på Vrågården när allt plötsligt var förändrat. Nu var det Anna som hastigt kommit till Göteborg och bett honom gifta sig med henne och han hade skrivit på papper som hon skulle lämna till prästen därhemma. När det lyst färdigt skulle de gifta sig. Hon väntade hans barn. Tankarna trängde sig på och blev till ord han ordnade på var sin rad.

Min vän du tog min hand
och höll den sedan kvar
jag ser nu ljuset för oss två
uppå den väg där vi ska gå.

Hösten 1896

Bröllop.

Det är den artonde september 1896 och Charlotta, född Pettersdotter niger vid sina föräldrars grav på kyrkogården vid Marka kyrka. Solens strålar silar in mellan träden som kastar långa skuggor över gravarna. Det är tyst och det ligger högtid i luften. Hon näns inte ta bort löven som fallit på graven. De ligger där på gruset och blänker som en tidsmarkering, då sommarens grönska dämpas av guld och rött.

Fåglarnas röster är nedtonade. Inga ungar piper efter mat. Lövsångarna som samlat ihop sig i träden ser ut att förbereda sig för flyttning till varmare länder. Från andra hörs det lätta krafset i rabatterna där de letar föda. Maskarna har just börjat bearbeta de vissna löven, då de plötsligt hindras av en fågelnäbb.

Charlotta är där för att berätta för sina föräldrar att idag ska en dotter till gifta sig. Först kom Olga som gifte sig för tre år sedan och nu Anna Albertina. Hennes giftermål hade kommit lite hastigt på, men det behövde hon ju inte berätta. Charlotta och hennes man, Anders Persson ville ändå göra ett fint bröllop som såg bra ut utåt, för sin dotter. Ingen skulle få anledning att misstänka varför de gifte sig med så kort varsel. Nej, de skulle slå på stort. Men det är klart, det kom lite olägligt, skördetiden var knappt över och slakten hade delvis fått tidigareläggas.

”Här vila Häradshövdingen Petter Andersson död 1873” läser hon. Far dog alltså samma år som Anna föddes, ”och Hans maka Kajsa Larsson död 1895”. Tänk, för bara ett år sedan. Ja, det var mycket som hon tänkte på när hon stod där och läste på sina föräldrars gravsten. Inte minst om hur bra hon hade haft det som barn. Hon förstod det efter all den myckna armod som hon sett bland sockenborna, där syskonskarorna kunde vara tio-femton stycken. Själv var hon enda barnet och hon hade fått en god start, tyckte hon. Som enda barnet ärvde hon dessutom sju gårdar, som hon hade fört med sig in i sitt äktenskap.

De visste om att de hade det gott ställt. Charlotta och Anders hade möjlighet att ge sina barn var sin gård då de gifte sig. Men det gick inte för sig med Anna och Sanfrid som skulle gifta sig idag. Sanfrid hade ingen kunskap om hur en gård skulle skötas och dessutom bodde han i Göteborg och hade arbete vid Statens Järnvägar. Det sades vara säkert arbete så hans utkomst var ändå tryggad. Det var planerat för att Anna en tid efter bröllopet skulle flytta dit. Men först måste Sanfrid ställa i ordning en liten lägenhet.

Så skulle Anna få den där charmören som hon beundrat på avstånd, men som hon inte visste så mycket om. Brevet som han skrivit till henne visade på, att han dock hade reda på sig. Han hade berättat om sitt arbete men också använt kärleksfulla formuleringar till och med på vers ibland. Det kommer att bli bra, ska hon se, hade hennes mor sagt.

Anna hade inte sört så mycket över det hon måste avstå från, drömmar hon haft om sin framtid. Hon hade mest tänkt på skammen att vara tvungen att gifta sig, att inte ha en hemgift klar nu då det skulle ske. Men hennes mor och systrar hade dock hjälpt henne så det fanns något i brudkistan att taga med till Göteborg.

Charlotta tittar upp och ser Sanfrids mor, Anna-Stina med sommarens sista fågning i sin famn som hon plockat för att smycka kyrkan. Charlotta hade bestämt att bröllopet skulle ske denna fredag och inte på söndagen vid högmässan som brukligt. Hon ville att det skulle bli deras egen högtid, utan blickar från församlingsborna.

Anna-Stina vet inte riktigt hur hon ska hantera mötet med Charlotta. De ska ju bli släkt nu då banvaktarsonen ska gifta sig med storbondedottern. Anna-Stina känner sig inte underlägsen. Nej, hon vet att hon alltid har gjort rätt för sig. Hennes far var indelt soldat och hade tjänat landet liksom Sanfrids farmor som var jordemoder. De var rika i sina gärningar och deras son var i Statens tjänst. Hennes familj hade också den rätta tron även om de inte var lika självuppoftande som folket i Vrågården.

- Tack snälla, för att hon gör så fint i kyrkan, sade Charlotta då de möttes.

Komna från samma socken kände de väl till varandra även om de inte umgicks. Men nu skulle det väl bli ändring på det. De skulle ju få ett gemensamt barnbarn.

Hemma i Vrågården pågick förberedelserna till dagens stora händelse. Det smyckades utomhus och inomhus. Landån putsades och lövades och hästarna ryktades extra noga. Bröllopsmiddagen skulle ätas i salen för ett tjugotal gäster, men sedan skulle det fångas på gårdstunet där man väntade många gäster från socknen. Anders var ju ordförande i Landtmannapartiet och Charlotta var engagerad i kyrkans arbete vilket förde med sig en stor vänkrets. En arbetskamrat, Arvid Jönsson, till Sanfrid från Göteborg hade också kommit.

Inomhus hade Charlotta bestämt hur det skulle vara. Karolina som kommit för att hjälpa till och Annas systrar smyckade i salen där bröllopsmiddagen skulle ätas. Maten hade förberetts ända sedan bröllopet blivit bestämt. En gris och ett lamm hade slaktats, brännvin hade hemforslats och bröd hade bakats.

Man hade tillrett både pepparrotskött, hönsstek och lammstek för att inte tala om alla smårätter av pastejer, lutfisk, puddingar och buljong. Till det söta som skulle ätas efteråt var tänkt både risgrynsgröt, sviskonsoppa och äpplekaka. Man sparade inte på något.

Men någon brudklänning hann inte sys, Anna skulle låna Olgas och istället hade de lagt ned tid på utstyrseln. Anna deltog inte i förberedelserna i köket. Hon mådde bättre nu, illamåendet på morgnarna hade gått över. Nu höll hon sig på sitt rum och förberedde sig på sin egen roll i sammanhanget. I handen höll hon Sanfrids senaste brev och läste slutraden ”jag vill giva oss ett hem där kärlek ska brinna och lusten bo”.

Själv funderade Anna aldrig över vad kärleken hade för roll i att hon skulle gifta sig. För hennes del förekom kärlek bara i samtal med Gud. Hon hade inget emot Sanfrid, men skulle önskat att hon lärt känna honom bättre innan de gifte sig.

Insikten av att hon bar ett barn under sitt hjärta hade blivit allt tydligare och ända sedan mor Charlotta hade talat med far och fått honom att förstå att det var Gud som hade välsignat Anna kände hon sig lugnare. Hon försökte att inte förebrå sig för vad som hände på midsommarnatten. Hon intalade sig att barnet var önskat. Sanfrid hade tagit sitt ansvar och inte tvekat om att äkta henne. Om nu inte drömmen om att få väva blev av, försökte hon nära drömmen om en lycklig familj i stället.

Allas händer arbetade för att det skulle bli fint och festligt som brukligt vid ett bondbröllop. Men var allas tankar var, var inte gott att veta. Bröllop var något som alla hade ett förhållande till, i alla fall i sina sinnen.

Karolina var inte en utbildad kalaskokerska men här hade hon fått i uppgift att sköta uppläggningsen av maten. Många kalas hade anlitat henne eftersom hon visat fallenhet för

dekorativa uppläggningar. Roligast var med pastejerna som hon skivade och ornerade med gelé på tennfat. Köttbitarna fick gröna blad i krans på stora fat, något som ingen sett tidigare.

Hon mådde väldigt bra, hade kommit in på folkhögskolan och fått en friplats. Hon kände sig privilegierad och som motprestation hjälpte hon till i köket på skolan. Kokerskan där var tacksam för Karolinas hjälp som lärde henne lite nymodigheter vid både tillagning och uppläggning och som hon nu lyfte fram och till och med förfinade.

Skolan hade givit henne ledigt några dagar för att hjälpa till på Vrågården. Det riktigt lyste om henne av trivsel och arbetsglädje. Med flitiga fingrar ordnade hon faten till små konstverk.

Karolinas tankar gick tillbaka till sitt eget bröllop. Hon och indelte soldaten Johannes hade vigts vid högmässan en söndag i Vilske Kleva kyrka och bröllopsmåltiden bestod av förning av fläsk och bruna bönor hemma hos hennes föräldrar. Bröllopsnatten tillbringade de i soldattorpet.

Anna och Karolina kände varandra väl och Karolina hade ju till och med varit med vid midsommardansen då Anna och Sanfrid hade fått ihop det. Dessutom var hon en av de få som kände till att Anna var i ett välsignat tillstånd. Anna själv var inte så glad åt det och hade även om det var över nu fått höra många ord om synd och skam av sin far. Det var en skam för familjen men som de nu försökte dölja med ett storstilat bröllop.

Karolina som var barnlös hade gärna velat vara i Annas kläder. Karolinas man, Johannes kände sig lite skyldig då han förstått hur slitsamt hon hade haft det med att ensam sköta sysslorna vid torpet då han övade sig i att kriga. Förmodligen var det också därför han inte försökt stoppa henne då hon fick beskedet om att hon blivit antagen som elev vid folkhögskolan. Han var faktiskt stolt över sin fru.

Anna kallade till sig Karolina. Anna behövde hennes hjälp med håret. Det var bestämt att Anna skulle bära brudkrona och trotsa regeln att om bruden inte var ren, skulle hon inte bära krona. Det var något som Anna aldrig tänkt på tidigare. Hon hade försökt att diskutera det med sin mor, när de var ensamma och frågat varför det var så. Om far varit med skulle han bara ha hänvisat till bibeln. Det enda svaret mor gav, var att far ville att hon skulle bära krona.

Då har väl Gud sagt det, förstod hon.

Detta berättade Anna för Karolina som lyssnade utan att kommentera. På den korta tid Karolina gått i skolan hade hon fått insikter om mycket som hon aldrig reflekterat över tidigare, sådant som bara var så. Hon hade nyss lärt sig ordet ”ifrågasätta”, men ännu inte övat på att använda det.

- Vad betyder det när det står i bibeln att i synd är jag född och i synd har min moder avlat mig? Är det då alltid syndigt att föda barn? Vill inte Gud att det ska bli några barn? Det är så hemskt. Vad har jag gjort för fel, sade Anna samtidigt som hon försökte behärska gråten.

Anna var helt uppgiven. Karolina höll om henne och ville få henne på andra tankar.

- Nu är det ditt bröllop och du ska få en bra man och ni ska få ett barn. Tänk så underbart. Allt kommer att gå bra. Precis som bröllopet i Kana där Jesus förvandlade vatten till vin och alla gladdes. Oj, vi måste skynda oss där ser jag din far på gården. Se, så fint han har lövat skrinkan och spänt för både Brunte och Svarten. Det kommer att bli ett ståtligt bröllop. Tro mig.

Det blev ett ståtligt bröllop. Arvid Jönsson, Sanfrids arbetskamrat i Göteborg, bar med sig bilden av ett stiligt brudpar. Utifrån sett var det två människor som vår Herre försett med vackra drag. Sanfrid såg ut att kunna taga i om det behövdes och Anna var en kvinna ännu i sin ungdoms blomning och de hade tittat ömt på varandra i kyrkan. Arvid var intresserad av både konst och politik och hade aldrig förr varit med om ett bondbröllop. Han sade att den scen som på natten utspelade sig på gårdstunet liknade en tavla av Breugel.

Oktober 1896

I Göteborg.

Det var trångt mellan borden och Anna Maria fick krångla sig fram för att kunna servera gästerna. Lukten av inpyrd rök och regnvåta kläder var stark och över sjappet låg ett dämpat sorl från röster i färd med att försvara sin ståndpunkt i någon viktig existentiell fråga. Pilsnern lockade fram lusten att avhandla livets djupare gåtor.

Händer från tafatta gubbar kunde inte låta bli att råka komma nära Anna Marias länder då hon passerade. Hon var van och brukade inte kommentera deras närgångenhet, en blick räckte. Svårare var det när någon av de lite yngre gästerna tafsade på henne. Det kunde hända att någon hade avsikter och då daskade hon till den närgångna handen.

Sanfrid satt vid sitt stambord borta i hörnet och följde henne med blicken. Ibland stannade hon och pratade med någon. Vad var det som avhandlades, undrade han lite svartsjukt. Men Anna Maria hade alltid haft ett gott öga till Sanfrid. Han visste att föra sig och kunde lägga orden väl och hålla styr på sina händer då hon passerade. Han hade stil och det hade hänt flera gånger att han fått följa henne hem och då också kommit nära hennes kropp. Nu visste hon att han var nygift, men det förtog inte dragningen som fanns mellan dem. Innerst inne önskade hon att hon kunnat tackat ja till hans invit denna kväll. Dock höll Anna Maria sig för god att utnyttjas som surrogat för en icke närvarande. Hon skyllde på att hon var trött. Sanfrid trugade inte men tyckte det var synd att hon inte ville. En enda gång kunde väl inte vara så farligt.

Ogifta Anna Maria Anderssons krog låg på nummer 17 i rote 12. Den var inte omgiven av riktiga gator utan låg i ett provisoriskt kvarter i Olskroken. Stadsfullmäktige hade redan på 1880-talet tagit ställning för en stadsplan just för Olskroken, liksom för landeriet Redberget och delen av Ånäs söder om järnvägen.

Det skulle bli en arbetarstadsdel med gator, vatten och avlopp när det var färdigt. I den delen som var klar bodde Sanfrid och hans arbetskamrat, Arvid. De bodde på Olskroksgatan där de hyrde ett spisrum tillsammans. Det gick spårvagn till Olskroken och som vände nedanför Redbergsbacken eftersom hästarna inte orkade dra vagnen uppför den långa backen till Redbergsplatsen.

Arvid prenumererade på Ny Tid, arbetartidningen som började komma ut 1892. Den kom en gång i veckan och kostade sextio öre kvartalet. Han läste den noga och klippte gärna ut artiklar som var värda att spara. En sådan artikel hade till överskrift ”Arbetare i alla länder förenen eder!” Den tillsammans med andra klipp låg i en cigarrlåda och som Arvid gärna bläddrade i. Han visade den med Marx välbekanta ord för Sanfrid och ville diskutera kapitalets makt. Arvid var politiskt intresserad och han hade läst att bästa sättet att motverka den kapitalistiska makten var för arbetarna att sluta sig samman.

Men Sanfrid som gift sig med en storbondedotter hade annat att tänka på. Hans fru väntade barn och för hans del gällde det att hitta en lägenhet. Han hade gått runt i Olskroken och tittat i fönstren efter lappar där det stod ”Att hyra”. Det var särskilt en liten enrumslägenhet som han trodde att Anna skulle tycka om. Han skulle skriva kontrakt endera dan. Där fanns gas men inte vatten och den låg också i 17:e roten inte långt från där han bodde nu. Därifrån fanns en genväg till arbetet och han kunde också ta tåget om han ville från Olskrokens station där Västra Stambanan passerade in till Göteborgs Central där verkstaden låg.

På Olskrokens station hade förresten Sanfrid varit med och byggt skärmtaken över plattformarna. Järnvägen behövde inte bara räls och vagnar utan också stationshus, vagnbodar, avträdeshus, banvaktarhus, ja, alla möjliga olika hus så nog fanns det arbete för en snickare. Högste chefen för alla dessa husbyggnadsbestyr var Nils Ericson. Men Sanfrid som hade arbetat nästan fyra år vid SJ som snickare hade mer och mer börjat intressera sig för det elektriska och för hur signalsystemen fungerade.

Ibland brukade Sanfrid stanna kvar efter arbetet och titta när signalkarlen skulle skicka iväg ett tåg från stationen och ut på banan. Signalkarlen måste vara observant och inte missa någon signal.

Sanfrid lyssnade och iakttog och hade sett att fem minuter före ett tågs avgångstid skulle signalkarlen trycka på kontaktknappen. Han skulle trycka två korta ringningar som betydde att han ville ha svar på om det fanns något hinder på banan. Signalen gick till en vaktkur utanför stationen. Fanns det inget hinder så ringde signalkarlen vid vaktkuren två signaler tillbaka, alltså att tåget

kunde passera. Om det fanns hinder ringde han en lång signal vilket betydde stopp.

Signalkarlen borta vid Olskrokens station hade Sanfrid lärt känna. Han stannade ofta och pratade med honom. Där var systemet detsamma, nämligen att man meddelade sig med varandra med olika signaler som hade var sina betydelser om tåg skulle avgå eller komma.

Mellan Göteborgs Central och Olskroken låg lokstallarna vid Skansen Lejonet och när lokomotiv skulle passera ut eller in till stallarna gällde särskilda signaler. Lokföraren gav signal med ångvisslan och signalkarlen visade med semaforen om han fick köra eller inte. Vid Skansen Lejonet låg förresten ett vakthus som tillhörde SJ och som Sanfrid hade ett gott öga till. Där skulle man bo, brukade han tänka. Nästan som hemma i Gökhem men ändå nära arbetet och staden.

På 1890-talet infördes i samband med modernare växel- och signalsäkerhetsanläggningar tvåvingade semaforer för signalering till tågen. Hur vingarna ställs ger anvisning till lokföraren om tåget ska fortsätta rakt fram eller växlas in på ett sidospår. Sedan fanns också något som kallades känningskiva som genom elektriska ledningar stod i kontakt med en kontrollapparat på stationen. Dessa elektriska ledningar var sammanbundna med kontakter på skenorna och kunde påverka en spårväxel så att tågen kunde ledas in på rätt spår. Detta otroligt komplicerade intresserade Sanfrid så mycket att han ville skola sig på det elektriska området.

Hemma i spisrummet på Olskrokgatan satt Arvid djupt försjunken i en bok om socialismens betydelse för mänskligheten, när det plötsligt knackade på dörren. Han väntade inget besök och Sanfrid brukade ju inte knacka. Utanför dörren stod två främmande damer och som frågade efter Sanfrid. Han kände igen den ena, men visste inte var de hade setts. Alla tittade frågande på varandra till dess Arvid ändå till slut bad dem stiga in.

Arvid som nyligen ätit middag kände när han öppnade dörren hur inpyrt det var i rummet av stekos från den salta sillen. Han skämdes lite, men bad dem sitta ned och medan han gick till fönstret och öppnade kastade han en blick runt i rummet för att konstatera att det var hyggligt i ordning. Det var bara lite av Sanfrids kläder som var slarvigt slängda över några stolar. Under tiden funderade han på var han hade sett den ena damen.

- Ursäkta, sa han och flyttade över kläderna till korgstolen där han just suttit med sin bok. Sanfrid kommer nog snart. Han brukar stanna och titta till växlarna på hemvägen.

De presenterade sig för varandra och då kom Arvid på att han träffat henne på Sanfrids bröllop. Hon kom från samma trakt som Sanfrid och Anna. Men nu gick hon på folkhögskola i Stenstorp och den andra damen var en skolkamrat. De var i Göteborg på skolresa för att gå på konstutställning. Längre hann de inte förrän Sanfrid kom hem.

- Nämen, vad ser jag! Är det inte Karolina som kommit till stan. Vad gör oss den äran?

Anna hade skrivit till Sanfrid och berättat att soldathustrun Karolina hade kommit in på Stenstorps folkhögskola och att Anna hade kört henne dit med hennes pick och pack. Anna brukade ofta få låna häst och vagn hemma för att uträtta ärenden. Till exempel när hon skulle till poststationen och lämna brev som hon skrivit till Sanfrid. Hon hade också berättat för Karolina var i Göteborg som spisrummet där Sanfrid och Arvid bodde låg.

Ja, det var ett glatt möte. Sanfrid hade ju inte träffat Karolina sedan bröllopet. Men det blev inte så långvarigt för damerna hade inte tid att stanna så länge. De skulle passa ett tåg från Olskrokens station för att åka tillbaka till Stenstorp.

- Titta här, sade Karolinas kamrat, här ligger samma bok som vi håller på att läsa i skolan. Vi ska läsa den och sedan skriva vad vi tycker. Den ingår i samhällskunskapen. Varför läser han den?

- Jag har gått med i socialdemokratiska partiet och det är bra att ha läst den så man kan vara med och diskutera, svarade Arvid.

Efter ett tag följde Arvid Karolina och hennes kamrat till stationen medan Sanfrid gick till Anna Marias krog för att äta kvällsvard.

På vägen nämner Arvid för Karolina att de faktiskt sågs på Sanfrids bröllop. Arvid bad Karolina berätta om konstutställningen de sett på Valand. Han hade själv tänkt titta på den på söndag för då kostade det bara femtio öre i inträde.

Karolina berättade att en konstkännare, en herr Pauli, hade gått runt och föreläst för gruppen från folkhögskolan. Han sa först att tavlor som var målade på 1880-talet var mer naturalistiska än de från 90-talet. Sedan pekade han på en tavla av Zorn och sa att den var virtuos. Men det var en stor utställning med tavlor av konstnärer från hela Norden. Till exempel fanns det tavlor av Kreuger, Thegerström, Hanna Pauli, Wilhelmson och många fler.

- Tänk där fanns en tavla av prins Eugen. Den hette ”molnet” och den var så fantastisk. Ljuset liksom silade över landskapet. Den tyckte jag mycket om, sade Karolina och berättade att man läste om de sköna konsterna på skolan och det var stort att få se tavlorna i verkligheten.

Karolina hade, när ingen såg det, känt på en skulptur av Christian Ericsson. Det hade gått som en stöt genom kroppen, en sorts lyckokänsla. Tänk att ha rört vid ett konstverk på riktigt. Sett riktig konst som var gjort av riktiga konstnärer.

Karolinas glädje över vad hon varit med om smittade av sig på Arvid. Utan att veta hur det gick till hade han lagt sin hand på hennes axel och de hade kommit att stöta mot varandra där de gick.

På tåget tillbaka till Stentorp tänkte Karolina att det hade varit så lätt att prata med Arvid. De kunde diskutera både konst och politik, ord som inte ens fanns i soldattorpet.

Resan till Göteborg hade varit givande på flera sätt. Nu hade hon adressen inte bara till Sanfrid utan också till Arvid.

April 1897

Anders Heribert

Det var vår i luften och Anna längtade som så ofta hem till landet. Hon ser framför sig korna och hästarna släppas ut i hagen och hör ljudet från deras glädjeskutt och fåglarnas vårsång. Ser hur skatorna samlar pinnar till sina bon, varje år en ny våning över den gamla. Och alla lukterna som hör ihop med våren. Och bäst av dem alla var lukten från poppeln, de klibbiga knopparnas doft var den bästa parfym hon visste. Nyss har hon hittat en poppel här i staden också. Hon har sett den i närheten av vakthuset vid Skansen Lejonet och känt lukten.

Aprilsolens strålar strilade in genom spetsgardinerna och skuggan bildade ett fint mönster på det nyskurade golvet. Ett glas med vitsippor på chiffonjén förhöjde skönheten i det välstädade rummet och på bordet med de svarvade benen låg mors broderade duk. Att hålla rent var en lärdom Anna bar med sig hemifrån. Det kostar inte något och att hålla rent det hade alla råd med, både fattig och rik, sade alltid mor Charlotta.

Vitsippsglaset hade hon ställt över den fula ringen på chiffonjén, märket efter den kinesiska skålen. En skål som hennes morfars farbror hade fört hem. Han hade i början av 1800-talet mönstrat på segelfartyget Fredrica, ett av Ostindiska Kompaniets skepp som avseglat lastat med koppar och järn till Cadiz. Där hade lasten bytts mot silver varefter fartyget sedan fortsatt till Kina där silvret byttes mot te, porslin och siden. Vackra värdefulla varor som man tog hem och sålde i Sverige. Annas släkting var matros och lite av en äventyrare och hade lovat att föra hem något fint till sin bror när han skulle gifta sig.

Sedan fick Annas mor Charlotta ärva skålen men som hon aldrig förlikade sig med. Det var något främmande över den och man kunde ju aldrig veta, så hon gav den till sin dotter när hon skulle flytta till Göteborg. Charlotta menade att den hörde bättre hemma nära havet där den en gång färdats.

Skålen hade fått stå på hedersplats på chiffonjén. Den var så vacker med sitt färgade mönster och Anna tog i den väldigt försiktigt när hon skulle damma den. Bara efter en kort tid såg hon dock att det hade bildats en ljus ring på möbelen där den stått. Hon kunde inte förstå, hon var ju så försiktig att ingen fukt skulle bli kvar på den blanka ytan som hon noga polerat. Hur kunde det komma sig? Det måste finnas osynliga krafter i skålen. Hu, vad hemskt. Var det en varning från Gud, månne? Det fick räcka med Gökhemms mytiska väsen, med mullret i berget och fladdermössens vampyrbett,

som hon hört talas om.

Anna ville inte veta av några fler omen så hon ställde upp skålen på spiselhyllan där Karolina fick syn på den. Hon hade tittat förbi som hastigast då hon varit i Göteborg för att hälsa på Arvid. Hon sade att det var en högst ovanlig skål med sitt utsökta och färgrika mönster. Det var bara i Kina man kunde konsten att tillverka så fint porslin. Du får den hade Anna sagt, jag har inte plats för den egentligen och jag tycker att den inte hör hemma här heller. Ta den, den trivs nog bättre hos dig.

Nu satt Anna i korgstolen och gav Anders Heribert bröstet. Anders hette han efter sin morfar och Heribert hade Sanfrid bestämt för det var lite herreman över det namnet. Heribert var ju barnbarn till en storbonde. Han var ett grant barn med gott hull. Nu sju veckor gammal.

Stunderna då hon kunde sitta i korgstolen med barnet i famn var underbara. Hon förträngde sorgen över att ha flyttat så långt från barndomshemmet. Det hade varit en svår tid att ställa om från friheten på landet till att bo i ett hus med främmande människor i de andra lägenheterna. Det var så mycket hon saknade.

Först och främst föräldrarna men också syskonen, även de som flyttat hemifrån, men ändå fanns inom rimligt avstånd från gården. Hon förflyttade sig ofta i tankarna till det stora köket där det nästan alltid fanns någon att prata med eller till vävkammaren där hon hade en egen vävstol. Men de tankarna försökte hon slå bort så fort de trängde sig på. Drömmen om egen vävstuga var grusad. Istället närde hon drömmen om en lycklig familj. I alla fall hade hon försökt intala sig det ända sedan bröllopet.

Hon tittade på sina trasmattor där de låg på golvet i den lilla lägenheten i staden. Hon sjönk in i ränderna, in i de invävda minnena som lätt kom till liv. Mors gamla blårutiga förkläde med vars snibb hon hade torkat Annas tårar då hon ramlat och spillt ut en mugg med mjölk. Hon hade inte slagit sig men blev så olycklig över den spillda mjölken. Eller de röda ränderna från gardinerna i salen som far aldrig tyckt om. De liknade för mycket de där socialistfanorna han sett en gång i Borås där textilfabrikerna ligger. Mattans gladaste minnen fanns i de gråblå ränderna. Det var en så fin kjol som hon haft i skolan. Den hörde ihop med allt det roliga i att få lära sig om allt möjligt och alla psalmerna hon kunde utantill. Ränder som blev till scener från förr. Hon suckade djupt och lät blicken fara ut genom fönstret. Oh, vad hon saknade sin vävstol. Vad skulle hon nu använda sin skaparlust till?

Jo, symaskinen hade hon fått med sig och med den hade hon kunnat sy vad som fattats av hemgiften. Allt hade ju gått så fort. Hon hade också sytt till Heribert, lindor och små skjortor men också halskrås kantade med frivoliteter.

Hemma fanns en jordkällare där man kunde hämta rotfrukter hela året och trädgårdsland där man kunde så och skörda. Hela tiden stötte hon på problem, som hade varit så enkla att lösa där hemma, men som i staden ibland kändes näst intill oöverstigliga. Här måste det till pengar när hon skulle till torget. Det förstod hon, men inte att hon varje gång måste be Sanfrid om pengar. För det mesta gick det bra, men det hände att hon måste vänta till fredagen då han fick avlöning.

Sanfrid förstod att Anna hade hemlängtan och han försökte pigga upp henne med olika löften om att allt skulle bli bättre. Lägenheten de bodde i låg på Thorsgatan i 7:e kvarteret, 17:de roten, men Sanfrid hade lovat att de skulle flytta till en bättre, i ett hus som ännu inte var färdigbyggt på Riddaregatan och där skulle det finnas vatten från en kran i lägenheten till och med. Nu såg han alltid till att hämta in en spann vatten innan han gick till arbetet. Han ville inte säga det, men han tyckte att Anna slösade med vattnet. Det stod alltid en gryta på vedspisen med varmt vatten och jämt hängde det tvätt till tork över spisen. Heribert krävde utrymme, inte bara golvplätten där hans lilla korg stod utan också av tiden. Det var sådant som Anna bestämde över och som Sanfrid fick rätta sig efter.

Under påsken hade de varit hemma i Påverås och visat upp Heribert. Det hade varit ett förfärligt oväder med regn och blåst så de hade mest hållit sig inomhus och farmor Anna-Stina och farfar Per Johan hade kommit och hälsat på. Farmor sa det inte högt men hon gladdes åt att Sanfrid fått en så rekorderlig fru och ett så präktigt barn de hade. Jojo, Heribert hade då sannerligen valt sina föräldrar.

På påskaftonen hade de ändå varit ute en stund mellan skurarna, för att se den traditionella påskelden och träffa gamla vänner och få visa upp sin granne pojk. I present fick Heribert två fotografier föreställande mormor och morfar, fint inramade som skulle hängas upp ovanför Annas och Sanfrids utdragssäng. Av farmor och farfar fick han de allra sötaste små kängor som Sanfrid haft när han var liten.

Det måste sägas att det blev ett ärende till där hemma. På frågan från far om Anna nu var ren kröp det fram att hon inte var kyrktagen efter barnets födelse. Det hade liksom inte blivit av i staden där hon var obekant med prästen. Så på Annandagen när Anders skulle köra dem till tåget då de skulle åka hem till Göteborg tog Anders vägen om kyrkan i Gökhem. Strax före högmässan fick Anna gå fram till altaret och falla på knä framför prästen. Han läste en bön och tackade Gud för den barmhärtighet som visats han tjänarinna och slutade med orden ”Herre ledsage dig i din sanning och fruktan nu och till evig tid. Amen. Gå i Herrens frid.”

Gatorna i Olskroken, som varit små träsk efter allt regnande under påsken, hade nu torkat upp och

Anna bestämde sig för att gå till torget och handla. Visserligen hade de fått med sig några kilo potatis hemifrån, men till soppan hon skulle koka behövdes lite andra rotfrukter och ett märkeben också.

Hon bäddade fint i barnvagnen åt Heribert och ställde ut vagnen nedanför fönstret medan hon själv gjorde sig i ordning. Hon räknade örena i portmonnän innan hon lade ned den i torgkassen. Där fanns så det skulle räcka till inköpen. Barnvagnen, ja, den hade ju sin historia, en sorglig sådan, men som hade gynnat Anna.

Så här var det.

På andra våningen bodde Emilia med sin man och när Anna hade flyttat in i huset väntade de båda barn och skulle föda nästan samtidigt, i mars trodde de. Ingen av dem hade barn tidigare och det hade fallit sig naturligt att de kom att samspråka om hur det skulle bli. Anna hade dock lärt sig en del av sin syster Olga som hade fött två barn. Men den minste hade dött bara åtta månader gammal just innan Anna flyttade hemifrån. Det var någonting med lungorna, hade de sagt.

Emilia visste ingenting så Anna visade vad som behövdes och hjälpte henne också med att sylindor till hennes barn. Emilia var liten och smal och det syntes knappt att hon väntade barn. Men så hände det, på själva nyårsnatten fick hon värkar och hennes man sprang iväg för att hämta en barnmorska som han sett bodde i närheten. De hann precis tillbaka för att hjälpa fram ett litet knyte fött flera veckor för tidigt. Barnet var litet och mycket svagt.

Anna hade tänt i spisen och varmt vatten som hon hällde upp i zinkbaljan till barnmorskan som skötte om den lilla och lindade henne. Allt stod inte rätt till med barnet. Barnmorskan tog Anna avsidet och viskade något. Anna skyndade ned till sig och hämtade psalmboken och en liten babyskjorta av dem hon sytt till sitt barn.

- Jag döper dig till Anna Nanny, sa barnmorskan högtidligt och läste en välsignelse och Anna sjöng en psalm.

Barnmorskan såg att den lilla hade dåliga förutsättningar och blev därför nöddöpt. Hon fick heta Anna efter Anna och Nanny efter barnmorskan. Emilia var så svag att hon inte orkade ta sin lilla till sig och kaffet som Anna kokat fick hon och barnmorskan själva dricka. Det var inte så mycket mer de kunde göra.

Nanny bodde också på Thorsgatan och hon hade sagt till Anna när de pratades vid efter Emilias förlossning, att hon kunde hjälpa Anna när det var dags för henne, vilket hon också hade gjort. Annas förlossning hade gått helt utan komplikationer. Ett och annat skrik hade hon givit ifrån sig men det var inte så mycket för att det gjorde ont, utan mer för hon trodde att det hörde till. Pojken var stor och han tog god tid på sig innan han såg dagens ljus. Men allt gick bra och som gåva fick

Anna en vacker vers av Sanfrid när det var över och som hon satt upp på väggen.

Till min Anna 2 mars 1897.

Som ett ljus i vardagen han kom
ett älskat gossebarn
ett barn som blir för oss
ett ljus på livets stig
en gåva som min Anna gav till mig.
Din Sanfrid.

Anna stannade och hjälpte Emilia hela natten. Lilla Anna Nanny var mycket svag och fick bara leva ett dygn. Emilias mans föräldrar kom och hjälpte henne över sorgen. Emilias man var deras ende son och de hade glatt sig åt ett barnbarn och tidigt givit dem en barnvagn och som tack för all hjälp hade Anna fått den. Men hon sade att hon bara behövde låna den och att Emilia skulle få tillbaka den sedan.

Det var i den barnvagnen som Heribert nu låg när Anna promenerade bort till torget och köpte morötter, palsternacka och kålrötter. Hon tyckte att hon klätt sig stadsmässigt för att passa in. Men ännu hade hon inte förmått sig att skaffa en sådan där hatt som många damer bar. Anna var ju numera stadsfru, men att bära hatt, nej, inte än. Hon var tryggast i sitt huckle, men sedan kanske.

Efter torget gick hon till slakteriaffären och köpte ett märkeben. Fotogen köpte hon också, det höll hon nästan på att glömma. Tänk, i nya lägenheten skulle hon inte behöva tänka på det. Sanfrid hade sagt att man bara behövde vrida på en knapp så kom det ljus.

Vårsolen lyste och fåglarna byggde bon och kvittrade. Men oj, en fågel flög förbi och satte sig i sälgen alldeles utanför Annas fönster. Nej, är det sant. Det var en rödhake och för ett ögonblick trodde Anna att det var hennes rödhake som hon brukade prata med hemma i Påverås..

- Älskade, älskade lilla fågel. Vad glad du gör mig.

Göteve den 18 maj 1897

Missbrukad kvinnokraft.

Älskade Vän!

Det har gått lång tid sedan Anna skrev till mig och nu äntligen har jag fått tid att svara. Jag vill så gärna berätta om hur jag har det. Det var svårt att komma hem till torpet och Bliden efter tremånaderskursen på folkhögskolan. Det hade gått bra för honom eftersom jag var borta i en tid då man inte kunde göra så mycket utomhus. Jag tror att det var bra för honom, att se hur jag hade haft det, när han var på övningar och jag ensam skötte torpet. Han bad faktiskt om förlåtelse och sade att han skulle arbeta undan mer, innan han for iväg nästa gång

Men sedan dess har vi fått brev från kungen om att vi måste förbereda oss på att det sker förändringar inom krigsmakten. Jonas soldattjänst liksom många andras kommer att dragas in och om man vill bo kvar i sina torp måste man köpa dem, hur nu det ska gå till.

Anna kan inte ana hur glad jag är för att hon hjälpte mig att söka till folkhögskolan. Det var en förunderlig tid. Det var som att födas på nytt och en helt ny värld öppnade sig. Min lärare på skolan sade att jag hade läshuvud och han tyckte att jag skulle söka till seminariet i Göteborg eller Skara där det finns två-åriga utbildningar till småskollärarinna. Oh, om hon visste hur gärna jag skulle vilja det, men vi får se. Det är ännu bara en dröm.

Häromveckan då Bliden var iväg på övning och jag var hos rotebonden och städade så frågade han om jag ville följa med till Stockholm och se den stora utställningen där som just hade börjat. Jag hade berättat för honom om att vi studerade konst på skolan och att jag varit i Göteborg och sett en fin utställning. Jag blev så glad för han skulle betala allting och han sade att han gjorde det för att han uppskattade det arbete jag gjorde hos honom. Hans fru dog ju i barnsäng för flera år sedan. Han har en hushållerska men hon är inte intresserad av konst.

Vi hade var sitt rum på ett fint hotell i Stockholm och jag kände mig som en riktig herrskapsfru. Men allt blev bara fel. Utställningen var väldigt stor och vi gick där och tittade en hel dag. Där fanns inte så mycket konst och det som fanns var inte så bra tyckte jag. Men där fanns en väldig massa annat intressant, som möbler av fint trä till exempel. Ett bord hade så där fina svarvade ben som jag såg hos Sanfrid när jag och en skolkamrat hälsade på honom och hans arbetskamrat, Arvid i höstas i Göteborg. Sanfrid sade att han gjort det bordet själv då han lärde sig svarva. Där fanns också ett fint kök med vatten som kom ur en kran inne i köket. Tänk vad man kan nu för tiden.

Vi var väldigt trötta efter att ha gått en hel dag från den ena montern till den andra. På kvällen bjöd han på fin middag och han sa att han ville att jag skulle säga du eller Erik som han hette. Men jag sade nej. Det går inte för sig. Han ville att jag skulle dricka likör till kaffet, men det ville jag inte heller. Sedan gick jag till sängs i mitt rum. Jag har aldrig legat i en så skön säng och jag njöt och tänkte på allt jag sett på dagen. Alla människorna där tillhörde ju en helt annan värld än den jag är van vid. Allt var olika, kläderna, pratet och sättet att vara. Det var som vi tillhörde olika världar. Hur

kan det vara så?

Där låg jag i mina tankar då det knackade på dörren. Jag vågade inte svara men dörren öppnades och där stod han, rotebonden i bara nattskjortan och mumlade något, jag vet inte vad, eller så blev jag så rädd att jag inte hörde. Han kom fram och satte sig på min säng och då sade han att det var så kallt inne i hans rum. Sedan försökte han krypa ned bredvid mig och jag sade nej, nej. Då började han ta i med våld. Jag ville skrika, men det var ju omöjligt för det gör man inte på hotell. Jag förstår inte hur det gick till men plötsligt låg han under täcket och började viska vackra ord.

Vad skulle jag göra. Jag kunde inte springa ut från rummet i bara särken. Han lovade mig guld och gröna skogar om han bara fick komma till. Egentligen fick han inte. Han bara tog för sig och sade att jag skulle vara snäll. Det var så hemskt och inte ett dugg skönt. Jag tror inte det var så bra för honom heller för jag knep ihop så mycket jag orkade. Han sade att det var hans rättighet eftersom han betalat min resa och att jag var hans piga.

Sedan gick han in till sig och jag försökte sova. Tidigt på morgonen packade jag ihop mina saker och gick iväg till tåget för som tur var så hade jag fått min tågbiljett. Jag vågade inte berätta för Bliden vad som hänt. Istället berättade jag om utställningen som var mäktiga stor, ja, större än man kan tänka sig.

Sanfrids arbetskamrat Arvid, som jag nämnde att jag träffade hemma hos Sanfrid, var väldigt trevlig och det visade sig att vi var intresserade av samma saker. Vi har brevväxlat och med honom kan jag diskutera böcker som vi båda har läst. Jag skrev till honom att jag läst en bok av Ellen Key som heter ”Missbrukad kvinnokraft”. Han svarade att han också läst den boken och kommit fram till att också kvinnor har rätt till utbildning och han tycker också att jag ska söka till seminariet. Om Anna visste, vad gärna jag vill. Men hur ska det gå till?

Jag tyckte det var så roligt att gå i skola och jag lärde mig så mycket. En gång fick jag i uppdrag att berätta för klassen om John Stuart Mill. De flesta känner inte till honom och det gjorde inte jag heller innan. Jag hittade böcker på skolans bibliotek där jag kunde taga reda på vad han gjort. Det var mycket lärorikt och så här började jag när jag stod där framför hela klassen. Jag sade att John Stuart Mill har skrivit en bok som heter ”Om friheten” där han försvarar och förklarar vad frihet är. Han skriver att frihet är att hysa vilka åsikter man vill i praktiska eller teoretiska, vetenskapliga, moraliska eller teologiska frågor. Sedan utvecklade jag det så att alla skulle förstå att det också handlade om att även kvinnor har rätt till frihet. Det är svårt att förstå, men så är det, vet jag nu. Efteråt sade läraren att det var en bra föreläsning. Inte visste jag att jag kunde föreläsa. Jag bara berättade ju och det var så roligt.

Det var också roligt att vi hann ses i påskas, Anna. Även om det bara var en kort stund, fick jag

ändå se lille Heribert. Så underbart att ha ett barn. Jag får glädjas åt andras barn eftersom vår Herre tydligen inte ansett mig värdig att bli mor.

Häromdagen kom Bliden hem och berättade att han hört om en byggnadskurs som skulle starta i Sörby. Jag tycker han ska söka till den. Om nu de indelta soldaterna ska avskaffas så är det bäst att hitta annat arbete. Det vore rättvist om han också fick pröva hur det är att lära sig något nytt. Det är så konstigt för han har blivit så kärvänlig mot mig samtidigt som mina känslor för honom har avtagit. Livet är svårt att förstå sig på, kära Anna.

Skriv snart!

Tillgivna Karolina.

År 1898

Spruckna drömmar.

Ett gnissel från ett lok som häftigt bromsar in genljuder i vårkvällen. Sanfrid vänder sig om för att se vad som skett. Han är på väg hem efter avslutat arbete med en genial idé i huvudet. Jo, just genial och som han själv kommit på. Det är det som är så konstigt, att ingen kommit på något så genialt tidigare. En idé visserligen inte färdigutvecklad för ännu fattas det ett aha eller en pusselbit för att idén ska fungera. Ännu bara en dröm.

Anna hade också närt en dröm en gång, en dröm som hon aldrig berättat för någon, drömmen om en egen vävstuga med elektriska vävstolar där det skulle vävas de allra finaste damastdukar. Drömmen om att driva ett eget litet företag. En dröm som blev just bara en dröm. En dröm som en mor måste glömma.

Nu när alltså Sanfrid en dröm, en dröm om en uppfinning. Han har kommit på en form av signal att använda då tåg skulle växlas. Till vänster om honom där han nu går över bangården ligger Ställverk I i ett särskilt hus medan Ställverk II ligger i sitt hus invid en bankorsning vid lokstallarna. I ställverken finns tre signalvevar, en kopplingsvev och nio förregleringsvevar tillsammans med nio tåghävstänger. Dessa vevar användes för att ställa om signalerna för inkommande eller utgående tåg. Sanfrid visste precis när man skulle veva i den ena eller andra veven och han funderade ofta på hur omkopplingar skulle kunna ske utan att behöva veva. Detta var inget som ingick i hans dagliga arbete men det var här hans tankar gick till elektriciteten. Det borde gå att koppla om signalerna på elektrisk väg. Tänk så mycket enklare det skulle vara.

Han visste ju hur det elektriska fungerade, men inte hur det gick till för att få den att fungera. Det fanns en lucka i hans kunskaper. Något han ville lära sig, hur nu det skulle gå till. Han var ju familjeförsörjare numera. Kanske skulle Annas föräldrar kunna bisträcka honom. Innerst inne var de

inte så glada åt att Anna gift sig med någon som inte var bonde men utåt sade de att det var säkert och tryggt att arbeta åt staten eller att statens kaka var säker.

Det var i de tankarna han gick då ett plötsligt bromsgnissel nådde honom. Han vände sig om, oj, en man låg vid spåret där ett lok just passerat men nu bromsat in. Sanfrid rusade dit blott för att se att det inte fanns något att göra. Båda benen var av jäms med låren och blodet forsade. Det hjälpte inte att springa efter hjälp. Mannen var medvetlös och inte kontaktbar. Istället måste Sanfrid taga hand om lokföraren som var svårt chockad. Mannen skulle hoppa upp på fotsteget på loket för att följa med, men snubblade och hade fallit så att hjulen körde över benen.

Signalkarlen vid vaktkuren strax intill signalerade in till stationen och strax kom det folk och hjälpte till. Man sade att det var en tågkonduktör som slutat sin tjänst för dagen och som skulle hem till Olskroken där han bodde, som blivit överkörd. Det var vanligt att SJ-personal följde med som fripassagerare kortare bitar. De kunde också åka med ordinarie persontåg om de ville. Men vanligtvis passade inte deras tider. Sanfrid brukade också åka med loken när han skulle till lokstallarna. Stallarna som förresten låg nära Skansen Lejonet och det röda huset som Sanfrid hade ett gott öga till.

Sanfrid tog nu med sig lokföraren som hette Johannes till Anna Marias krog.

- Kom nu, det kan behövas en pilsner efter detta. Han får inte taga på sig skulden för det som hände. Det var mannens eget fel, vad han nu hette. Det var en olycka.

- Jag, kände honom, sade Johannes. Vi brukade ofta arbeta på samma tåg. Han hade fyra små barn hemma. Jag borde gå och tala med hans hustru. Men jag tror inte jag klarar det. Själv har jag ingen som väntar där hemma.

- Det måste vara en präst som lämnar ett dödsbud. Det behöver inte han göra, sade Sanfrid till Johannes.

De berättade för Anna Maria vad som hänt. Hon svarade bara att det var sorgligt, tände ett ljus på deras bord och hämtade ett par pilsner till dem. Borta i hörnet satt en man som Sanfrid inte kände igen. Han var stor och bullrig och inte lik de andra gubbarna. När Anna Maria passerade hans bord stannade hon till och lät honom lägga en hand på hennes höft utan att hon smiskade bort hans hand. Han satt där när Sanfrid kom idag och han hade suttit där ett bra tag om man räknade flaskorna på bordet.

- Jag bjuda, ropade han till Sanfrid och Johannes. Jag inte tala svensket bra, bara lilla.

Han kom över och satte sig vid deras bord och visade med händerna att de skulle äta mat. De å sin sida lyckades med händer och tecken förklara att de var där för att dränka sorgen efter en arbetskamrat som blivit överkörd av tåget. Mannen hette Domenico och kom från norra Italien. Han

var stuckatör och arbetade på Älvsborgs slott som skulle renoveras.

Efter ett par år i Sverige hade han snappat upp ett och annat användbart ord då han likt en knalle vandrat runt i landet och erbjudit sina tjänster i burgna hem där man ville ha stuckaturer i sina salar. Vid arbeten i göteborgstrakten besökte han gärna Anna Marias krog där han blev bjuden på både mat och annan spis.

Denna dagen bar det sig inte bättre än att han hade haft fågnad med sig. På sin väg från arbetet passerade han en skog som en gång var jaktmark och hade tillhört Älvsborgs slott men numera hette Slottsskogen och var öppen för allmänheten. Där passerade Domenico dammen med svanar som han ibland brukade mata. Idag kom en av svanarna ända fram och tog mat ur hans hand. Reflexmässigt och utan att tänka grep han den långa halsen och höll fast. För att inte väcka uppmärksamhet satte han sig ned och svepte sin stora rock runt vingarna så den inte kunde flaxa och höll den så till den drog sin sista suck.

Lyckades sedan fästa den runt midjan och knöt ihop svanens hals med fötterna. Tog på rocken och knäppte den så han såg ut som en gubbe med putande ölmage när han klev upp på hästspårvagnen. Smög sig till baksidan av krogen för att inte skrämma slag på gästerna. Fick redskap av Anna Maria och satte sig att plocka svanen och ta ut inkråmet. Stora ugnen var varm eftersom det var Anna Marias bakdag. Domenico visste hur man kryddade en sådan läckerbit innan den på en stor plåt åkte in i ugnen.

Alla tyckte det var en god historia. Tro det den som vill. I varje fall lät de sig väl smaka då Anna Maria bjöd på middag. Var det inte svan så var det i alla fall gott. När det mörknat hade Sanfrid för länge sedan givit sig tillåtelse att bryta sitt löfte till sin hustru och fyllnade till ordentligt. Jo, en och annan pilsner hade han väl tagit ibland men inte som nu. Ikväll tyckte han det var moraliskt rätt att dränka sorgen. Förresten han var ju karl och fick bestämma själv.

Det var inte bara muntert i sällskapet, också livets existentiella frågor behandlades och den där italienaren kunde fler bra historier. Männen verkligen förstod varandra. När det närmade sig stängningsdags ville de ha in en omgång pilsner till.

- Nej, nu blir det inget mer, sade Anna Maria. Nu vill jag att ni packar er iväg. Jag ska stänga.

Det gick inte med varken smicker eller vackra ord. Det var stopp. Då flög den lede i Sanfrid och han började bråka, men det skulle han inte ha gjort. Italienaren bytte sida och hjälpte till att få ut bråkstackarna. Det var mer än vad Sanfrid tolererade. Italienaren hade tagit hans roll. Anna Maria var ju Sanfrids gamla flamma. Men det var inte lätt att hantera då han försökte kravla sig upp från marken och dörren stängdes från insidan.

Lokföraren hade passat på att smita. Han trivdes inte i sällskapet längre. Sanfrid lutade sig mot ett träd och försökte hitta balansen för att ta sig hem över spåren.

Hemma hade Anna äntligen fått Heribert att somna. På något sätt hade han också känt oro för att inte far kom hem. Anna bläddrade i sin bibel för att hitta ett tröstens ord. En situation som också födde hemlängtan, där hennes far då det hänt något särskilt alltid samlade alla till en bibelstund. Det kunde handla om både sorg eller glädje. I senaste brevet berättade han om hur glad han var då han fått igenom att Landtmannapartiets representant från Gökhem i kammaren hade röstat nej till att kvinnor skulle få rösträtt. Då hade han tackat Gud. Allt var bra som det var. Hur kunde inte det ställa till om kvinnorna skulle få blanda sig i männens viktiga värv.

Anna börjar frysa där hon sitter i nattsärken på en stol vid fotogenlampan. Hon hör att någon faller ute i trappan och strax öppnas dörren och Sanfrid raglar in. Anna inser att inga ord i världen skulle få honom att just nu förstå vad ett sviket löfte innebar. Nu var han i sin egen värld och där var han kung. Men när han väckte Heribert och lyfte upp honom så han började skrika så röt hon till.

- Vad gör han? Han kan tappa pojken. Ge hit!

Det får bli ett samtal i morgon, tänkte Anna och lade ned pojken i sin korg igen och lyckades så småningom med lock och pock få Sanfrid i säng också. Sedan avvaktade hon till de sov båda två så försökte också hon komma till ro.

Försiktigt kröp hon under täcket och lade sig på yttersta kanten i hopp om att han inte skulle vakna och röra henne. Men ack, han sov inte så djupt och kröp intill henne och ville taga för sig.

- Det är min rättighet, sade han när Anna inte ville och tvingade med våld sig på henne.

Tiden vältrade sig i förnedringen. Nästa dag var han djupt ångerfull.

Hösten 1900

Karolinas nya liv.

Det var högtid i luften. Karolina gick runt och hälsade på alla förväntansfulla sjuåringar som just fått lära sig hur man ställer upp på rad två och två innan man går in i skolsalen. Detta var deras första skoldag någonsin men också deras frökens första dag som utbildad småskollärlarinna, nyanställd på Redbergsskolan. Det var en stor skola i rött tegel med åtta folkskolesalar och fyra småskolesalar.

Hon hälsade på Olga, Signe, Dagmar, Ingeborg, Johan, Anders, Harald och allt vad de hette. Karolina var så lycklig, nu hade hon en tillhörighet och var inte längre den ensamma soldathustrun eller en piga för rotebönderna. Hon var någon. Men det hade kostat. Vad var det som Selma

Lagerlöf hade skrivit i Gösta Berlings saga? Någon hade givit bort sin själ mot all kunskap i världen. En myt som snuddade vid verklighetens drömvärld och som ifrågasatte både tid och rum. Karolina log vid tanken.

Nu brann hon för att få ge barnen kunskap. Hon om någon hade lärt sig vad kunskap betyder. Kunskap betyder makt att få göra vad man vill med sitt liv. I alla fall gav det möjligheter. Men det var bara man själv som kunde ändra på ens liv. Somliga behövde mer stöd än andra men utan kunskap hjälpte inte ens stöd. Karolina var så tacksam mot Anna som hjälpt henne med det första steget.

Men för två år sedan, för att ta det från början, var berättelsen inne i en ny förändringens tid. Indelte soldaten Jonas Blid hade kommit in på byggnadskursen i Sörby och hade sagt upp sig från soldattjänsten vilket innebar att de efter den sommaren måste lämna soldattorpet. Samtidigt hade Karolina kommit in på småskolläraryrkesseminariet i Göteborg. Hon hade sökt med sitt betyg från folkhögskolan och det var så bra att hon inte behövde göra något inträdesprov. Men problemet var, var hon skulle bo. Visserligen fick hon ett stipendium, men det räckte bara till det allra nödvändigaste.

I ett av sina brev till Anna hade Karolina berättat att hon och Jonas gemensamt kommit fram till att de skulle skiljas. Deras kärlek hade liksom slocknat allt mer då de varit från varandra så ofta. Först alla gånger då Jonas varit på övning och sedan när Karolina gick på folkhögskola, vilket gjorde att hon liksom vuxit om sin man. Men det var annat också. Jonas anklagade henne för att hon inte givit honom något barn, vilket hon ju inte kunde hjälpa så hon kände det faktiskt som en lättnad att få lämna honom. Hon slapp att ha dåligt samvete och behövde inte känna sig som en dålig hustru. Hon fick vara bara sig själv.

Det låter enkelt, jag menar att de skilde sig. De var ju överens. Ja, med varandra men inte med kyrkan där de lovat att leva tillsammans till döden skiljer dem åt. Man kan inte bara säga att man bestämt sig för att skiljas. Det måste finnas en allvarlig orsak.

- Ja, jag har varit otrogen, flög det ur Karolina. Rotebonden, Erik Olsson har lägrat mig.

Bliden tittade förvånat på henne. Hon smög en hand bakom hans rygg och nöp till, där de stod inför Guds domare.

- Därför kräver jag att hon lämnar mig, sade han hastigt. Han hade förstått hennes spel, men att hon varit otrogen trodde han inte och tyckte det var onödigt att nämna ett namn.

Karolina som med detta själv utmålade sig som en fallen kvinna, njöt samtidigt av att lämna ut rotebonden. Att hon skulle komma att kunna dra nytta av hans våldtäkt gjorde att hon nästan var tacksam för vad han gjort. Men just nu kändes hämnden ändå ljuv. Själva skilsmässoprocessen

sedan följde regler som gällde i sådana fall där otrohet förelåg. Till slut var de vederbörligen lagligt skilda.

I brevet till Anna skrev Karolina också att hon och Arvid var trolovade och att han skulle hjälpa henne att hitta en bostad i Göteborg. Annars kunde Karolina få bo hos honom hade han sagt. Han hade fått ta över Annas och Sanfrids lägenhet när de flyttade till Riddaregatan. Men hon frågade Anna om det verkligen passade sig. De var ju inte gifta.

Jo, det passade sig tyckte Anna och nu bodde Karolina hos Arvid och hade gjort det under hela skoltiden på seminariet. Karolina sov i utdragssoffan i köket och Arvid sov i en umasäng i rummet. Egentligen gick det riktigt bra att bo ihop för Arvid hade gått med i Socialdemokratiska Arbetarpartiet och tillbringade nästan varje kväll på möten eller på expeditionen medan Karolina satt hemma med sina läxor.

På folkhögskolan hade också Karolina fått upp ögonen för socialistiska och kvinnopolitiska idéer, där hon till och med hade föreläst om John Stuart Mill. Idéer som hon gärna ville lära mer om. Nu var hon en utexaminerad lärarinna med kvällarna lediga då hon kunde göra vad hon ville och då gick hon gärna med Arvid på hans möten.

Det var så fantastiskt. Hon kände knappt igen sig själv. Varje morgon var det som att stiga upp till ett äventyr. Förr hade dagarna inneburit så många måsten. Det gjorde de även nu, men det var måsten som hon längtade till.

Efter ett par år tyckte hon att barnen i skolan var hennes barn och hon ville ge dem av sin kunskap. Inte bara lära sig utantill eller att hålla reda på i vilken ordning bokstäverna skulle komma. Nej, det skulle vara roligt. Med hjälp av bokstäver på stora lappar med ett snöre att hänga om halsen gjorde hon barnen själva till bokstäver. Sedan sade hon ett ord, till exempel MOR och då fick den som var ett M ställa sig först och bredvid kom den med O och sist den med R. När det var lite längre ord blev det lite knuff och fniss innan det blev rätt. Det skrattades väldigt när de upptäckte att de skrivit PARIS när fröken sagt SIRAP. Påpassligt lärde de sig då att Paris var en stad i Frankrike och där fanns Eiffeltornet som byggdes för elva år sedan och var ett av världens högsta torn, tre hundra meter. Sådant de trodde bara fanns i sagorna..

Eftersom skolan där hon arbetade låg i staden där hennes barn bodde, ville hon också berätta om hur det var på landet där hon bott innan hon flyttat till Göteborg.

- Berätta mer, sade de när hon berättat om den natten när hon vakat i lagården då deras get skulle föda.

Ungen hade kommit snett så benen stack ut först och det gick inte med mindre än att Karolina hade fått hjälpa till och försiktigt dra ut killingen. Det hela gick bra och ungen ställde sig på vingliga ben och började strax dia.

Åh, vad hon trivdes med att få berätta. Skoldagarna var fyllda av lyckliga stunder.

Karolina och Arvid var på väg hem från Folkets Hus och var alldeles uppfyllda av vad de hört. Mötet de varit på var ett kvinnomöte där Kata Dalström hållit ett föredrag. Hon hade utvecklat hur kvinnoarbetet övergått från de vanliga göromålen i hemmen till fabriksarbete. Sedan storindustrin gjort sitt intåg i världen hade arbetsgivarna haft sina blickar riktade på kvinnan, dels för att hon arbetade billigare, dels för att kvinnorna var lättare att kuva än männen, hade hon sagt.

Detta förklarade Kata Dalström med att eftersom männen genom sina organisationer förbättrat sina existensvillkor ville arbetsgivarna göra dem överflödiga och istället anställa kvinnor till ett billigare pris. Hon påpekade också att kvinnornas ställning här i landet är mycket dålig. Låg arbetslön som inte räcker till det nödvändigaste och oskäligen lång arbetstid i kvava och osunda fabriker. Kvinnorna borde därför i likhet med männen organisera sig i fackföreningar och att arbeta för en reglerad arbetstid.

Karolina och Arvid höll med om vartenda ord hon sagt. Bredvid Karolina hade suttit en kvinna från Norge som hade applåderat så fort det sagts något bra och ibland ropat BRAVO också. Efteråt hade hon pratat med Karolina om att kvinnorna i Göteborg borde bilda en socialdemokratisk kvinnoklubb. Karolina fick en lapp med hennes namn. Hon hette Helene Ugland och man kunde nå henne genom tidningen Ny Tids redaktion. Det kommer att stå i tidningen när det blir möte, hade hon sagt.

- Det ska jag gå på, sade Karolina till Arvid. Tänk att få vara med och starta en kvinnoklubb.

De tog spårvagnen hem. Höstlöven hade börjat falla så spårrensarna hade fullt upp hela dagarna för att hålla spåren rena.

- Titta, sade Karolina när de passerade på Västra Hamngatan, och pekade på ett stort stålskelett bakom de låga husen. Det skall bli en saluhall, som ett torg fast under tak.

- Jag tycker det ser ut som en centralstation fast högre. Du skall få se när vi åker förbi Drottningtorget, kommenterade Arvid.

Jodå, han hade rätt. Det var inte alls olikt. Vid Stampens hållplats sedan där stallarna låg var det dags för hästbyte. Det skulle man snart slippa för man hade börjat förbereda för elektrifieringen. I tidningen hade det stått att den första delen skulle vara klar hösten 1902.

Spårvagnskusken var mycket ung. Han satt rak i ryggen på kuskbocken längst fram i vagnen. Han var stolt. Arbete vid spårvägen var ett säkert arbete, precis som det var att arbeta vid SJ. Från början hade hästspårvägen startats av ett brittiskt bolag men hade just detta år köpts av Göteborgs stad.

Hästbytet var klart och hästen började gå då kusken hör någon skrika "Han tog min kasse". Han vänder sig om och ser någon springa iväg från vagnen. Tittar villrådigt på passagerarna och visar att

han vill springa efter förövaren. Utan att tänka skyndar Karolina fram och tar över tömmarna och stoppar hästen med ett ptttrro.

Kusken hinner snart ikapp tjuven och för honom tillbaka till vagnen.

- Seså, lämna nu tillbaka kassen och be om förlåtelse.

Det var en av ridpojkarna vid stallet och han var säkert inte mer än tio år. Somliga tyckte att han skulle lämnas till polisen, medan en karl reste sig och ville ge honom stryk.

- Vad tar han sig till. Det är ju bara ett barn, skrek Karolina som kände igen pojken från sin skola. Jag skall följa honom hem, sade hon.

Han bodde alldeles nära där Karolina och Arvid gick av. Han grät förtvivlat och bad att få gå själv hem för att slippa stryk. Han ville tacka Karolina för att de inte kallat på polis. Men kunde inte riktigt formulera orden så det blev en kram istället. Karolina förstod hur det stod till hemma hos pojken och tog upp sin näsduk och torkade hans tårar och lät honom gå hem själv. Men Arvid var osäker.

- Så kan vi väl inte göra. Något straff borde han väl få så han lär sig.

Men Karolina hade redan tänkt ut. Hon skulle taga reda på vem hans lärare var. Förstod han sig på barn skulle hon taga upp frågan med honom. Annars skulle hon själv prata med pojken som hette Alfred.

Spårvagnen hade stannat alldeles nära de nybyggda landshövdingehusen på Riddargatan där Anna och Sanfrid bodde så de passade på att titta upp till dem en liten stund efter att de sett att pojken gick in i sin port.

Anna var ensam med barnen eftersom Sanfrid arbetade. Numera var han telegrafarbetare och hade oregelbundna arbetstider. Hon ville bjuda på kaffe men de tackade nej och sade att de bara ville prata en stund. Karolina var så nyfiken på det nya barnet som borde vara en månad nu. De fick prata tyst för pojkarna sov. Anna tog upp den lilla och så satte de sig i köket. Karolina bad att få hålla henne en stund. Det fanns inget som luktade så gott som en nybadad baby. Karolinas ögon tårades av vad som utstrålade från det lilla knytet. Ett nytt liv som nyss sett tidens ljus.

De hade en fin lägenhet och Karolina kunde inte låta bli att trycka på vattenkranen i köket och se vattnet komma strilande. Hon fick en kopp och drack högtidligt.

- Jo, det är skönt att slippa hämta vatten ute och det går åt en del, särskilt nu då vi har tre barn, sade Anna. Det är så roligt med en flicka, när vi hade två pojkar förut. Hon heter Lilly.

Och det var Nanny som hjälpte till då hon skulle komma. Jag har haft samma barnmorska till alla tre. Nanny är så duktig och det känns tryggt när man får ha samma. Hon bor på samma gata där vi bodde förut. Ja, där ni bor nu. Men det är inte så långt. Nanny hittade hit också. Ja, Sanfrid hämtade henne förstås.

På bordet ligger en stickning och varje ledig stund stickar Anna. Karolina berömmar henne. Det ska bli strumpor. Inte till Annas egna barn utan hon säljer. Det blir några extra ören till hushållet men fyller också behovet av att få skapa. Det blev ju inga vävstolar. Men som Charlotta sagt är händerna kvinnans främsta verktyg och de vilar aldrig.

År 1903

Kvinnokamp

Karolina njöt av utsikten där hon satt utanför Sankta Birgittas kapell. Hennes rödlätta hår glänste i solskenet och från havet kom västanvinden och virvlade runt några lössläppta hårslingor. Framför henne låg hela inloppet till Göteborgs hamn och längst ut skymtade Vinga fyr. Hon var inte säker, men man hade sagt att så långt ut kunde man se. Fyren som för hundra år sedan lotsat segelfartyget Fredrica in i sin hemmahamn efter resan till Kina då den fina kinesiska skålen varit med. Skålen som Anna inte vågade ha kvar då hon trodde den bar på onda krafter och därför givit till Karolina. Visst fanns det något mytiskt över den, men som Karolina tolkade som en hälsning från ett sagoomspunnet fjärran land.

Nu var det nog dags. Hon smög in och satte sig längst bak i det tomma kapellet. Orgeln började spela en ingångspsalm och strax vandrade ett ganska omaka par uppför gången mot altaret. De var propert klädda men inte i bröllopsstass precis. Hon lång och smal med en spänstig gång och han lite kortare, lite rund och rödbrusig.

De knäböjer som de blivit tillsagda. Prästen som de träffat tidigare inför ceremonien hade förstått att de inte var mer troende än nödvändigt och att de bara såg vigseln som något man måste ha för att få bo ihop. Han håller en hand över deras huvuden medan musiken tonar bort. De får tecken att resa sig.

Med detta parets syn på Gud hade det varit läge att i sitt tal predika den rätta läran och vad som krävs av människan för att få evigt liv. Men nej, istället gjorde prästen det så smidigt som möjligt för både honom och brudparet och kom snabbt fram till själva bekräftelsen.

- Tager du Helene Gunhild Ugland denne Anton Ludvig Andersson till din äkta man att älska honom i nöd och lust intill döden skiljer er åt.

- Ja.

- Tager du Anton Ludvig Andersson denna Helene Gunhild Ugland till din äkta maka att älska henne i nöd och lust intill döden skiljer er åt.

- Ja

Karolina lyssnade och tittade sig runt i kapellet. Lite snuddade hon vid tanken att om hon mot

förmodan skulle gifta sig så skulle hon gärna göra det här. Det var stilrent och fint och inga väggmålningar som i kyrkan hemma i Gökhem som man kunde sjunka in i. Osökt kom Annas ståtliga bröllop för hennes inre syn. Det här var något annat och här fanns bara fyra målningar av de fyra evangelisterna. När ceremonien var över smög hon ut för att ta emot och gratulera brudparet. Allt var över på tjugo minuter vilket alla var glada för. Det behövdes inga vittnen men Helene var ändå glad att Karolina varit närvarande, att någon sett att det var på riktigt. Jo, ett par av Antons arbetskamrater på tidningen hade också sett.

Sedan mötet på Folkets Hus där Kata Dalström föreläst då Helene och Karolina bytte adress med varandra hade de träffats flera gånger. De brann båda för de socialdemokratiska idéerna och för precis ett år sedan hade de varit med om att bilda Göteborgs Socialdemokratiska kvinnoklubb. Helene som varit drivande blev vald till ordförande, men Karolina kände sig inte beredd att taga på sig ett styrelsearbete utan blev bara medlem. Just nu ville hon lägga all sin tid på sitt lärarinnekall. Men hon deltog i varje möte och övade sig i att ställa frågor och att argumentera.

Helene och Karolina hade verkligen funnit varandra. Båda kom från landet och hade sett hur de rika bönderna hade det, jämfört med de jordlösa. Förutom rättvisa påpekade Helene gärna att hennes kamp också var för ett samhälle där kärleken har första plats bland fria individer. Karolina som var fostrad i en soldathustrus roll hade mycket att lära av Helene som tidigt blev moderlös. Hon hade förstått att det var ingen annan än man själv som kunde ändra på sin situation.

Det de just idag varit med om i kapellet var kanske inte mest de sagda orden de tog till sig utan mer det löfte orden var sprungna ur. Ett löfte inlåst i tiden. Karolina tänkte på vigseln som något som har med lycka att göra medan Helenes tankar bearbetade en befrielse. Hon var nu befriad från sin fars förmyndarskap och behövde inte heller nu sättas i fängelse för att hon levde i synd tillsammans med en man.

Synd, det var en kyrkans påfund för att kunna göra det som var meningen med livet till ett brott, nämligen att föröka jorden. Om nu någon trodde att Helene och Anton hade levt i synd så misstog de sig. Anton sov i utdragssoffan i köket och Helene i kammaren, De bodde ihop utan att leva ihop, om man så säger och det skulle de fortsätta med.

- Titta, där kommer spårvagnen. Vi måste skynda oss, utropar Karolina och ökar farten. Se, den har en öppen släpvagn. Det är första gången. Vi sätter oss i den så blir det som att åka landå, även om den inte är lövad.

Längs vägen far de förbi några nybyggda landshövdingehus. Men mest är det låga hus med sina avträdeslängor och gårdsskjul. Många fönster står öppna för att vädra ut vinterns fukt och mögel och vid planken växer kardborrstånd och nässlor. Våren hade just bara börjat.

Anton iakttog och njöt av att nu var det över, det han hade gruvat sig för. Nu kunde han slappna av och ägna sina tankar åt sina artiklar. Han var litterärt och filosofiskt beläst och han älskade poesi och var dessutom en duktig föredragshållare. Helene beundrade honom och såg upp till honom för detta och översåg med hans svaghet för sprit och att han kanske inte var så vacker. Han var andreredaktör och utlandsansvarig på Ny Tid.

Nu skulle de hem till Karolina och Arvid där Arvid förberett en enkel bröllopsmåltid hade de sagt. Men det skulle visa sig att måltiden inte var så enkel. Arvid som hade många goda sidor var också kunnig i matlagning. Han hade varit på fisktorget vid Rosenlundskanalen och köpt räkor till en riktig festrätt. Han gjorde en ugnsomelett som han lärt av sin mor hemma i Hedared. Anton tog för sig rikligen och gjorde stor heder åt anrättningarna. Som dricka bjöd Arvid på pilsner till herrarna medan damerna drack vatten.

Som vanligt när dessa människor träffades kom samtalet in på politik. Hade man en vision av att kunna förbättra villkoren för alla människor, kvittade det vad samtalet hade börjat med, så snärjde sig de politiska frågorna strax in ändå. Arvid tog fram Ny Tid som han prenumererade på och bad att få läsa en bit ur en artikel som Anton skrivit i dagens tidning.

” Socialisterna vilja rätta det som är vrångt och orättfärdigt. De kämpa för att de små i samhället och hela den arbetande klassen skola få bättre och lättare levnadsvillkor än de nu ha. Och det slutliga målet är att samhället inrättas så att det blir största möjliga lycka, inte bara för några få utan största möjliga lycka för alla.”

- Precis som John Stuart Mill sade en gång, kunde inte Karolina låta bli att inflika.

Anton tar tidningen och visar på sin utlandsartikel också. Han skriver där om hur studenterna i Valencia strejkar då de anser att skolans rektor ej försvarat skolans värdighet och kräver att han avsätts.

- Vill man förändra världen måste man ha vilda planer.

- Jag tror på ett steg i taget, säger Helene.

- Ja, och det är därför som kvinnorna inte har hunnit lika långt som männen med att organisera sig. Ni är så försiktiga. Nej, det är mycket vi ska ändra på och då krävs vilda planer

- Menar han revolution?

- Det sa jag inte. Jag sa vilda planer och därmed tackar jag för mig. Nu måste jag till redaktionen. Planerna måste på pränt, sade Anton och bugade sig.

Helene stannade en stund till och berättade att hon blivit ombedd att tala på första maj på Heden och då skall hon minsann taga upp problemet med kvinnornas kamp.

- Men varför kom hon till Sverige, skyndar sig Karolina att fråga. Varför lämnade hon Norge?

Först var Helene inte så villig att berätta. Men så småningom kom det fram att hennes mor dog när hon fortfarande gick i skolan och efter några år flyttade det in en kvinna som inte var mer än tio år äldre än Helene och som ville att Helene skulle kalla henne för mor.

- Ja, Karolina förstår själv. Hur skulle jag kunna det. Min mor levde ju fortfarande i mitt sinne så jag flyttade till Kristiansand och lärde till lärarinna. Men det jag lärde mig mest var att tiden var präglad av många nya idéer och att det måste till en samhällsförändring.

- Har hon hört talas om utilitarismen?

- Var det inte Bentam som grundlade det, sade Karolina stolt, men det var John Stuart Mill som gjorde det känt. Största möjliga lycka för största möjliga antal.

- Just det och jag var i Stockholm 1895 och föreläste om det. Då var jag bara tjugo år, inflikade Helene.

Karolina blev alldeles upptänd. Här mötte hon en människa som likt henne själv kommit från små förhållanden och som efter olyckliga händelser i livet hämtat kraft och gått sin egen väg. En väg som för båda betytt klarsyn och förändringslust.

Helene kände också att Karolina var en frände i sitt sätt att tänka och öppnade därför sitt hjärta för henne och berättade vad hon gjort i Norge innan hon bestämde sig för att flytta till Sverige. Hon kände sig kallad och blev en agitator.

- Jag hade två motton började Helene sin berättelse. Till arbetarna sade jag att de måste frigöra sig och sluta att stå med mössan i handen. Till kvinnorna sade jag att de skulle kämpa för ett samhälle där kärleken har första plats bland fria individer. Men det där med kärlek var inte lätt, det blev ofta missförstått.

Hon förstår, jag for från plats till plats med mitt budskap och hela tiden stöttade arbetarna mig och höll med mig. Men när jag kom till gruvdistriktet i Sulitelma tog polisen mig. Jag hade uppmanat arbetarna att organisera sig och det tyckte inte verksledningen om. De ägde allt, som ett friluftsområde, jakt- och fiskerättigheterna, butikerna och naturligtvis bostäderna som bestod av kalla och dragiga baracker med hög hyra. Gruvarbetarna var i princip livegna.

Jag ville ju hjälpa dem att ändra på det och inpräntade i dem att tillsammans var de starkare än Verket. Det visste Verket och därför blev jag under polisbevakning bortkörd. Men hör här, jag vandrade tillbaka på vägar där ingen skulle se mig. På vägen skyddade mig arbetarna och jag fick sova hos dem. Jag gick över öde fjällvidder mil efter mil och ofta svårframkomligt. Den sista biten hade jag följe med en arbetare som skyddade och varnade så ingen skulle se mig.

Han hade meddelat de andra att jag var på väg och på natten när vi var framme höll jag möte. Det var minst tre hundra som hade mött upp. De stod i gruvgångarna efter väggarna. De lyssnade så spánt att de glömde att lägga in en ny pris. Jag gjöt hopp i dem och agiterade för socialism och att

de skulle organisera sig. Ni är lika mycket värda som direktörerna och makthavarna. Det är tack vare er som arbetar som de kan tjäna pengar. Det är ni och era skitiga nävar som har värde för utsugarna och vad får ni för det, sade jag till dem.

Jag var så i tagen och mötet höll på hela natten. Men nästa dag tog polisen mig igen och det var riktigt skönt för jag fick både skjuts och sedan vila och mat i fängelset. Där blev också tid för att skriva på nya tal till nya framträdanden.

Ja, så höll jag på ett par år och jag avslutade min agitation i Norge med ett sjuttonde majtal i Kristiania år 1900 innan jag bestämde mig för att flytta till Sverige. Här fanns ju Kata Dalström men det behövdes en agitator till och här har ni mig, slutade Helene sin berättelse.

Karolina tänkte att hon var ingen agitator, men det Helene hade gjort för gruvarbetarna ville hon göra för barnen. Hon skulle ge dem en röst, i alla fall de som kom i hennes väg.

År 1903.

Det ljusnar.

Anna har fogat sig i sin lott och lärt sig leva med sin spruckna dröm. Hennes barnaskara bestod nu av först två pojkar och sedan tre flickor efter varandra. Den sista döptes till Elsa Signe Maria, och som inom parentes sagt år 1930 blev denna bokens författares mor. Anna födde alltså fem barn på knappa sex år vilket betyder att hon har huset fullt av småbarn med allt vad det innebär. Det fanns ingen tid att sörja vad som inte blev.

Fem barn det märktes både på kroppen och orken. Det fanns heller inte så mycket tid att sköta om sig själv. Men håret ville hon sköta, hennes långa mörka hår. Hon kammade det stramt bakåt och flätade det fint. Flätan gjorde hon sedan med hjälp av hårnålar till en fin knut i nacken.

Nu ville hon inte ha fler barn. Inte bara för sin egen skull utan också för barnens. Tiden räcker inte för att hjälpa de större barnen eftersom de små kräver så mycket passning. När en har slutat att få bröstet dröjer det inte länge innan det har kommit en ny.

Ofta försökte hon skjuta upp sänggåendet till Sanfrid hade somnat i hopp om att slippa det där eviga om att ”det är min rättighet”. Han lovade jämt att han skulle göra så det inte blev något barn. Men det hade hon lärt sig att han glömde då han var i tagen. Det värsta var när han druckit för då kunde han bli våldsam också. För barnens skull lät hon honom få som han ville så han höll tyst sedan.

Idag hade Karolina bjudit Anna på en bröllopsmåltid hemma hos Karolina och Arvid. Det var vänner till Karolina som gifte sig och Karolina ville att Anna skulle lära känna dem. Så

omtänksamt, tänkte Anna, men var gör man av fem snoriga ungar i ett sådant sammanhang. Lilla Elsa bara två månader kunde hon ju ta med i barnvagnen och det gick att sätta Olga 12 månader vid fotändan. Men de andra tre, nej, det gick inte. Hon var bunden hemmavid.

Dessutom kände hon sig inte bekväm med sällskapet. Karolina hade förändrats. Annas intressen handlade mest om barn och hemmagöromål medan Karolinas intressen hade kommit att röra sig om andra saker. Hon ville alltid taga reda på varför saker var som de var. Men ibland pratade hon gärna om "sina" barn också men på ett annat plan liksom, om barnen i skolan. För Anna handlade det mer om det vardagsnära och hon bar fortfarande på de värderingar hennes far inpräntat liksom på Charlottas ord om att arbetet är ett mål och inte ett medel. Hennes en gång alldeles egna planer hade förtvinat.

Att inte kunna gå på kalas var överkomligt, men att inte kunna gå i kyrkan och höra Guds ord var svårt. Därför var breven hemifrån ovärderliga. Far förstod hennes saknad och skickade alltid med några ord ur söndagens predikan.

Nu handlar det om kärlekens bud, skrev han. Anna kan läsa i Höga Visan och försöka förstå vad Guds kärlek betyder. Du är icke ensam. Han finns alltid med dig. "Ty kärleken är stark såsom döden, dess trängtan obetvinglig såsom dödsriket; dess glöd är såsom eldens glöd, en Herrens låga är den." Så mitt barn tvivla icke.

Förtröstansfullt stoppade hon brevet i byrålådan, lådan för viktiga saker. Nu ville hon ut och andas frihetens lov, ut i naturen. Skyndsamt klädde hon barnen och travade iväg på den knaggliga stigen och över spåren till Skansen Lejonet dit hon ofta tog sin tillflykt när hon ville andas. Inga vitsippor hade kommit upp än men poppeln med sina klubbiga knoppar spred sin vårliga doft. Hon böjde ned en gren och lät Heribert och Gustaf lukta. Faktiskt var det inte också en rödhake som sjöng i toppen. Klang och jubel.

Hon bredde ut en filt och satte sig och tog lilla Elsa i famnen medan Lilly och Olga tumlade runt bland gräs och stenar. Här skulle hon gärna vilja bo i det röda vakthuset och komma bort från den mörka bakgården med dasslängan och det strilande slaskvattnet och slippa ekot från de ständigt klapprande hästhovarna mot gatstenarna.

I tankarna drömde hon sig hem till Vrågården och förnam suset från linden på gårdstunet. Hon var inte ensam, de där hemma fanns i hennes tankar denna stilla vårvinterdag.

Hon väcktes tillbaka till nuet av Gustafs skrik. Heribert hade knuffat ned honom från trädet där båda ville hävda revir.

-Ta och plocka vackra stenar att ta med hem, sade Anna avledande, så kan ni ordna var sitt litet land vid planket. Se så, sedan måste vi skynda oss hem för Elsa vill ha mat och far är snart hemma.

Det visade sig vara en bra idé, det där med stenarna, för väl hemma hittade pojkarna var sin

jordplätt som de ringade in med sina stenar. De ordnade och ändrade och var lyckliga i sina trädgårdsmästarroller. När de sedan fick var sin potatis att sätta ned i sina land var lyckan fullständig och Anna fick en lugn stund när hon gav bröstet till Elsa.

Hon tittade ut och fick se sin man leka tafatt med pojkarna. De såg upp till sin far och han sänkte sig aldrig ned till deras nivå när han lekte med dem utan behandlade dem som stora nog att förstå. Pojkarna var hans stolthet.

Så var det slut med den lugna stunden.

- Vi ska få mycket större land än de plättarna, skrek Heribert när han kom inrusande i köket.

Vad har han nu sagt, tänkte Anna i sitt stilla sinne. Hon hade ju lärt känna vad hans löften betydde. Att lova var så enkelt, men vad då? Hon ville inte ens veta för att slippa besvikelsen. Men när fyraårige Gustaf sade samma sak, undrade hon.

- Jo, du mor, nu skall hon allt få veta, klang det från Sanfrid hemlighetsfullt.

Elsa hade ätit färdigt och Anna lade upp henne mot axeln så hon kunde rapa och gick in i rummet för att lägga ned henne i sin lilla korg. Men där hade Lilly bäddat ned sin trasdocka och det krävdes viss övertalning innan Lilly tog upp dockan i sin famn. Elsa hade somnat och Anna lade försiktigt ned henne i korgen och gick ut i köket för att göra kvällsmål.

Potatisen kokade på spisen och Anna skar skivor av korven som skulle stekas.

- Vill hon inte veta, sade Sanfrid lågmält. Jag har något att berätta.

Vad är det nu han har hittat på, tänkte hon och var inte säker på om hon ville veta då Sanfrid tog henne om livet och sjöng "Röda stugor, tåga vi förbi, glatt kring nejden hörs vår melodi" samtidigt som han svängde runt med henne, till barnens stora förtjusning och som hoppade med i glädjen.

- Nå?

- Jo, vi skall flytta till en röd stuga.

- ??

- Inte stuga precis men ett rött hus. Vakthuset vid Skansen Lejonet.

Anna lösgjorde sig och lade i lite flott i stekpannan som blivit varm. Vände sig om och tittade frågande på sin man.

- Jo, idag har jag skrivit på ett hyreskontrakt. Det behövs ingen signalkarl där längre. Signalen går direkt till Olskroken istället. Han som har arbetat där skall flytta till Alingsås och huset blir ledigt efter sommaren.

Visst gick det bra för Anna att bo i staden även om det inte var det hon helst ville. Men längtan hem till landet fanns längst därinne som något hon lärt sig att leva med. Sanfrid kunde inte undgå att märka det, men såg inte någon lösning. Hon vänjer sig, hade han bara tänkt.

Men när han fick veta att vakthuset skulle bli ledigt ansåg han först att där skulle vara bra att bo

eftersom det skulle bli nära till arbetet. För Annas del skulle det kanske inte vara bra för det skulle betyda att det inte fanns vatten inomhus och elektricitet som hon vant sig vid på Riddaregatan. Men de skulle få större och landet skulle finnas inpå knuten. Ja, just det, fann han på. Det skulle Anna säkert tycka om.

Anna försökte fatta och ville tro att det var sant. Vad brydde hon sig om vatten inne och fotogenlamporna hade hon kvar så elektriciteten bytte hon gärna bort mot Guds fria himmel och bättre plats för barnen. Hon såg en ljusning i sin saknad. Gud hade bönhört henne. Fyra månader var inte så långt när man väntade på något bättre. Hon skulle med glädje gå ut till pumpen och hämta vatten och fantiserade om hur hon skulle placera fotogenlamporna lite var stans i rummen. Livet skulle bli ljusare.

Heribert, som nyss hade fyllt sex år, hade kommit på hur han kunde tjäna några ören till en strut karameller. Lite längre ned på gatan vid de låga husen fanns det råttor. Feta stora råttor som levde gott på matavfall och sopor. Han tog Gustaf med sig och en spann med vatten och sprang iväg.

Från en del hus hördes glada skratt men från andra trängde det ut arga röster. Det var lördagskväll och pojkarna fick akta sig så de inte kom i vägen för någon som raglade ut från en dörr för att uträtta sina behov. Pojkarna kunde betraktas som tjuvpojkar som ville stjäla ved eller annat löst gods om de befann sig på främmande mark. Sådana lymnar var det tillåtet att ge stryk.

Men de hade andra avsikter. Först gällde det att fånga en råtta och sedan dränka den i spannen. De hade utvecklat en teknik att de närmade sig råttan från var sitt håll och jagade in den i ett hörn eller något ställe där det inte fanns någon reträttväg. Där kastade de en mössa över råttan och släppte ned den i spannen och höll fast så länge den sprattlade. När den var död skar de av den svansen som var värd fem öre. Karamellerna de köpte sedan delade de lika.

Men först gällde det att få syn på en råtta och det var inte alltid så lätt. För även om det var gott om dem kände de liksom på sig när någon fara hotade och höll sig undan. Gömställen fanns det gott om. Sedan gällde det också att inte jaga på någon annans mark. Nästan bakom varje knut fanns det någon som hävdade att det var hans jaktmark. Särskilt många var de barn som så här på lördagskvällen hade flytt från bråken hemma.

Efter en lång arbetsvecka unnade de vuxna sig ett par glas. Man kände sig som herreman för en kväll och kunde få häva ur sig vad man tyckte om makthavare och annan pöbel. När orden inte räckte tog man till knytnävarna mot dem som inte hade samma åsikt som man själv. Det var då som barnen försvann ut. De ägnade sig åt egna uppgörelser om vem som bestämde och till vilken bakgård som råttorna hörde.

Bästa jaktmarkerna var bakom krogarna visste Heribert och drog iväg med Gustaf till Anna Marias ölsjapp. Där hade råttorna sötebrödsdagar med avfall från fågelinkräm, fiskrens och ruttna grönsaker och annat.

- Den där tar vi, utropade Heribert, den är inte så stor. Vi jagar in den bakom dörren där. Skynda dig!

Det var bakdörren in till krogen och det bar sig inte bättre än att råttan smet in genom dörren. Pojkarna följde efter in i köket. De hade just fått in den i ett hörn och kastat mössan över den då Anna Maria kom ut i köket från matsalen där hon serverat ett par pilsner.

- Bra! Håll fast den! Släpp den inte! ropade hon.

Egentligen ville pojkarna springa iväg. De var rädda att få stryk, men vågade heller inte släppa råttan. Anna Maria tog ett vedträ och höjde armen. Heribert som stod närmast duckade.

Men med ett kraftigt slag slog hon ihjäl råttan, skar av svansen och gav till Heribert som stoppade den i fickan.

- Det var bra gjort, sade hon sedan. Gå in i matsalen och sätt er så ska ni få något gott.

Pojkarna trodde att de hamnat i himlen för något sådant hade de aldrig varit med om. Något gott istället för stryk

Inne på krogen var det en upprymd stämning. Det låg liksom ledig söndag i luften. Det var tidigt på kvällen så ännu fanns det lediga bord.

Heribert var osäker på vad mor skulle tycka om att de satt där, där de satt. Gustaf däremot kvittrade glatt och såg det som ett nöje för de stora, men som de nu också fått tillgång till. När så Anna Maria kom in med en syltkaka till dem var och citronbrus trodde de att de var i himlen. Mor hade ofta sagt att om ni är snälla tycker Gud om er och då kommer ni till himlen. Det var nog detta som mor menade, trodde de.

- Ni får gärna komma tillbaka och fånga fler råttor, sade Anna Maria och klappade Gustaf, som var minst, på huvudet.

Då i detta saliga ögonblick öppnas dörren och in kliver Sanfrid, deras egen far. Han ser sig omkring för att se om hans bord är ledigt. Det är det inte för där sitter hans pojkar. Först blir de glada. Men strax förstår de att de borde nog inte suttit där.

- Vad i all sin dar gör ni här? Jag ska ge er, skriker han och höjer armen.

- Om han så mycket som petar på barnen skall han få med mig att göra. Jag kanske ska prata med hans fina fru. Hon lär ju också heta Anna. Hon lär inte bli så glad om hon får veta hur ofta han kommer hit.

Blixtnabbt förstod Sanfrid att han måste ändra taktik.

- Snälla Anna Maria, jag var bara ute på en promenad, då jag fick se att barnen var här. Jag skall

följa dem hem. Deras mor undrade vart de tagit vägen.

Motvilligt lämnade pojkarna lokalen tillsammans med sin far. De var inte rädda längre och de trodde att Anna Maria var en ängel i himlen. Väl hemma berättade de om sin råttfångst och att de skulle tjäna fem öre för svansen

Sanfrid hade en annan version av händelsen och sade att han råkat få se pojkarna på krogen.

- Det är ingen som vet hur det kunnat sluta om inte jag hämtat hem dem.

När Anna hört bådars berättelse hade hon snart hela bilden klar för sig och när kvällen led visste hon att hon hade trumf på hand.

- I natt rör han mig inte. Har han förstått det.

År 1907

Skansen Lejonet.

Herren är min herde, mig skall intet fattas, han låter mig vila på gröna ängar; han för mig till vatten där jag finner ro, han vederkvicker min själ; han leder mig på rätta vägar, för sitt namns skull. Om jag än vandrar i dödsskuggans dal, fruktar jag intet ont, ty du är med mig; din käpp och stav, de trösta mig.

Det är en söndag i början av maj, björkarnas musöron lyser med sin skira grönska. Sanfrid är i färd med att spika fast nya fönsterbräden, på huset där de nu bor, istället för de gamla som var tilltygade av tidens tand. Anna har just kommit hem från högmässan och sitter på trappan och följer Sanfrids arbete samtidigt som hon tänker på dagens predikan där prästen pratade om den gode herden. Trösterika verser som hon gärna återkommer till. Var skulle de passa bättre än just här vid Skansen Lejonet, den plats hon så ofta gjorde utflykt till med sina barn för att komma från den mörka bakgården med sina dasslängor där de bodde förut.

Tänk, nu bor hon här nära den vederkvickande naturen, här där det finns gröna ängar, vatten i källan, ja, till och med en hälsokälla med salt vatten. Klädstreck mellan träden där tygblöjorna fladdrar fritt för vinden. Gud har hörsammat henne och fört henne in på en ny väg.

Även om det inte blev som hon tänkt sig från början med att inte bara väva till husbehov har hon i stället en familj med sju fina barn. Sanfrid har väl sina sidor, några kallar honom charmör, men då har de inte sett hur han blir då han druckit. Det är stunder som Anna gärna vill glömma. Men det är svårt då det finns ärr både utanpå och i själen. Gode Gud låt det gå bra, tänker hon där hon sitter och rullar den klibbiga poppelknoppen mellan sina fingrar och känner den ljuva doften av vår.

Rödhaken är tillbaka och har fullt upp med att stöka i sitt bo där vintern farit ovarsamt fram i dungen bakom huset. Också gulärlan har hon sett men den håller mest till borta i Gullbergsvass. Allt så nära, ändå tränger sig tankarna till naturen därhemma i Påverås på. Hur det var att följa

naturens gång där med rödhaken som hon brukade prata med och höra ljudet från tranparets bestyr med sina ungar vid kärret. Hemma, ja, i hembygden i Vilske härad. Etsat i tidens innersta rum, drömmer sig Anna bort.

Vilske härad ligger i Västergötland och hör till Skara stift. Utmarkerna kring Mösseberg, där Påverås ligger har varit ljungebeväxta och givit ett magert kreatursbete men blev på 1890-talet planterat med barrskog som, då denna berättelsen tog sin början, stod i sin bästa växtkraft. En riktig trollskog där blåbärsriset bildar en matta mellan de raka stammarna och gläntornas guldgula blomsterängar. På slätten nedanför berget ligger en mängd större och mindre flyttblock som av folket i bygden kallats för jättekast eftersom de trodde att jättarna kastat dem från berget.

Jodå, nog fanns det väsen i skogen alltid, eller i kärret eller bland bergen. Alla hade sin egen tro om detta, fast jättarna hade nog haft sin bästa tid just då inlandsisen drog sig tillbaka. Men hur kom det sig då att det alltjämt mullrade däruppe i berget ibland. Kunde det vara jättar som röjde om bland stenbumlingarna där inne? Man kunde inte så noga veta.

Bygdens kyrka, belägen nedanför Mösseberg, en bit från skogen, står där som en skyddsängel och breder ut sina vingar över socknen. Hon vet allt om skrymt och knytt som rör sig i trakten och om människorna. Hon vet också att hålla trollen och jättarna på plats. Hon vet att om någon av församlingsborna sett spår av dessa mörknens varelser så är hon säker på att de finns på sin plats i kyrkan nästa söndag. Hon hade liksom en hållhake på människornas leverne.

Det är trots allt är tryggare därhemmavid i Påverås, suckar Anna. Där visste man liksom var mörknens varelser höll till. Men här vid den gamla borgen skulle de kunna dyka upp var som helst. Hur var det borta vid Gullbergsklippan, hade hon inte tyckt sig höra muller därifrån. Där, där den ovanliga grönstenen finns, som de som höll till här förr använde till yxor troligen i brist på flinta. En magisk sten på något sätt.

Lilly som snart skulle fylla sju år var väldigt påhittig. Av lösa bitar hon letat rätt på av den ovanliga stenen gjorde hon halsband. Hon tog de bitar som var stora som tvåöringar ungefär och band snöre om. Snöre som hon fick av skomakarens läderbitar. Ett och annat sådant halsband blev riktigt fint och gick att sälja.

På Riddargatan där de bodde förut fanns en skomakare som var mycket duktig och som också på beställning kunde sy nya skor. Anna brukade vid behov anlita honom för allt eftersom barnens skor blev för små fick ett yngre syskon ärva och allt som oftast måste de också lagas.

Skomakaren hade sju flickor och en pojke. Pojken hette Anders och var lika gammal som Lilly och de brukade leka med varandra. Men nu sedan Lilly flyttat blev det inte så ofta för Riddargatan

låg på andra sidan tågspåren och Anna ville inte att Lilly skulle gå dit själv. Men nu måste hon lära sig för till hösten skulle hon börja skolan och då måste hon gå där varje dag själv.

Idag behövde Lilly nytt material till sina halsband så hon travade iväg över spåren till skomakarns för att hämta lädersnören och vem mötte hon där om inte Karolina. Hon var där för att hämta ett par nya skor som hon fått i födelsedagspresent av Arvid. Lilly hade aldrig sett så fina skor. Svarta lackskor med hög klack och två slejfar över vristen. Oj, oj, när kunde man ha så fina skor.

- Vet du vad Lilly, sade Karolina, det var så länge sedan jag träffade Anna så jag följer med dig hem. Jag känner bagaren nere på gatan och jag får säkert handla kringlor fast det är söndag, som vi tar med oss. Anna får bjuda på kaffe och saft. Vill du det?

Lilly som redan bestämt att hon skall bliva lärarinna precis som tant Karolina, blev så glad att hon höll på att glömma sitt eget ärende hos skomakaren. Medan Karolina gick för att köpa kringlor hjälpte skomakaren Lilly att leta läderbitar på golvet och som han skar rent så de blev till smala band att knyta runt grönstensskärvorna. Skomakaren visade också att om man filade på stenarna så kom de gröna skiftningarna fram.

Anna blev överraskad och väldigt glad att få så fint besök och alla barnen såg med tindrande ögon på påsen som Karolina gav till mor. Anders hade också följt med när han förstod vad som vankades.

Det var så sällan Anna träffade andra vuxna att prata med, hon var ju bunden vid hemmet där det hela tiden fanns något att göra. Särskilt de små barnen krävde mycket tid. När hon handlade mat kunde hon visserligen växla några ord med handlanden eller på torget där hon ville ha de allra bästa grönsakerna. Men det blev aldrig några sammanhängande samtal. Men nu såg hon fram mot att få prata med Karolina.

- Barn, visa nu Karolina var man går upp till skansen med det förgyllda kopparlejonet på tornet, och berätta hur gammal den är, medan jag kokar kaffe.

De släpade med henne runt hela borgen och berättade att den var flera hundra år gammal. Till slut undrade hon om de inte kunde gå in också.

- Eller finns det spöken där inne kanske, sade hon skämtsamt. Ni tror väl inte på spöken.
- Nä, inte på spöken precis, sade Heribert som ju var äldst, men på häxan som håller till därinne.
- Va, finns det en häxa där? Är det någon som har sett henne?
- Inte precis, men de säger att hon finns.

Heribert hade inte alldeles fel, men den sanna historien var att under häxbränningarna på 1600-hundratalet på den här platsen hade en häxa undkommit bålet och istället kastats i fängelse i borgen. Sedan dess irrade hon runt i de underjordiska gångarna trodde man. Några har hört henne ropa och

det sades att soldaterna hade sett henne. Hon var grön i ansiktet och hade lång näsa.

- Mor har sett hennes skugga i alla fall, sade en av minstingarna. Men far säger att det bara är hittepå. Det finns inga häxor och har aldrig funnits. Men alldeles säker är far inte.

Karolina förstod att det var ingen idé att försöka ta med barnen in, även om hon gärna ville. Men det hela löste sig när Anna ropade att kaffet var klart. Oj, vilken fart de fick. Karolina fick hjälpa Knut som bara var ett och ett halvt år för han ville ju också ha kringla. Gustaf var sedan den som hjälpte sin mor så alla kunde hitta sin plats. Där satt de nu sju barn och Karolina och Anna som hade Linnéa, sex månader, i knät.

Tack vare att Sanfrid inte var hemma räckte kringlorna precis. Han skulle gå ett ärende hade han sagt. Förra årets saft var slut sedan länge, men det fanns en liten flaska slånbärssaft som Sanfrid sagt att den skulle sparas till något särskilt. Till vad förstod nog Anna men utnämnde istället den här träffen med så många glada barn till något särskilt och bjöd gladeligt runt.

Det stod inte på förrän fatet var tomt och saften urdrucken och Anna och Karolina blev ensamma kvar med sitt kaffe och de två minsta. De pratade om hur det var när Anna hjälpte Karolina att söka till folkhögskolan i Stenstorp och vad allt det bar med sig till att hon skilde sig och utbildade sig till lärarinna och att hon nu också var med i Socialdemokratiska kvinnoklubben i Göteborg och som förresten Helene Ugland hade startat 1902.

Karolina berättade med stor iver för Anna om den stora Kvinnokonferensen som hade hållits i Stockholm för tre månader sedan och där man debatterade kvinnornas rättigheter. Ogifta kvinnors ställning i samhället, prostitutionsfrågan och gifta kvinnors rättsliga ställning var några frågor som diskuterades.

- Kära Karolina, det är nog bra att de diskuterar, men vad hjälper det mig och sådant går ändå inte att ändra på. Jag är låst vid barnen och vid spisen. Förresten, gifta kvinnor har inga, inga rättigheter.

- Nä och just därför måste vi kämpa för att ändra på det.

- Jag måste be om matpengar varje gång jag ska handla och är jag inte till lags i sängen får jag ingenting. Jag skulle också vilja skilja mig, men hur skulle det gå till. Skulle Sanfrid gå med på det så skulle jag få gå från hus och hem och barnen. Nä-ä, det är en omöjlighet. Förresten har jag lovat Gud intill döden skiljer oss åt.

Men det där sista tänkte hon bara.

- Kära Anna, det är ju det som vi försöker ändra på, att det ska vara möjligt för kvinnor att skilja sig samtidigt som de ska få sitta kvar i orubbat bo.

- Ja, ja, men hur skulle det gå till. Det förstår hon väl är en omöjlighet. Det är politik och sådant förstår inte jag. Förresten, far som är med i Landtmannapartiet, säger att man ska akta sig för socialism, eller vad det heter. Jag har mina barn och de behöver mig.

Karolina suckar. Hur ska hon få Anna att förstå hur förändringar skall gå till. Man måste taga ett steg i taget. Hon skulle önska att Anna kom med på ett möte i kvinnoklubben någon gång och fick träffa några eldsjälur som verkligen brinner för sin sak. Kanske skulle hon då förstå att det är för Annas och alla kvinnors rättigheter man slåss, även om det går sakta. Det är som att flytta berg.

Karolina har ju sin Arvid, även om de inte är gifta utan lever i ett vad de kallar stockholmsäktenskap. Han är med i socialdemokraterna och står på kvinnornas sida. Det var ingen idé att diskutera det som Karolina så djupt intresserade sig för, medan Anna inte ens i tanken kunde se att frågorna faktiskt handlade om hennes liv och göranden.

- Förresten säger Karolina för att byta samtalsämne, så talade jag med Gustafs lärare i veckan. Jag ville prata med honom om Alfred, pojken som stal en kasse och som jag hjälpte tillrätta då han hade hamnat lite snett. Då nämnde läraren hur duktig Gustaf var. Han har läshuvud och skulle säkert komma in på läroverket om han sökte.

- Jaså, ja det får vi väl se. Det är inte aktuellt förrän nästa år. Tiderna lär inte bli bättre och hålla barn i skola kostar pengar när de istället borde tjäna egna pengar och hjälpa till hemma.

Eftermiddagen ebbade ut liksom samtalet. Karolina kom inte längre med sina försök att få Anna på andra tankar. Men allt slutade ändå i en sorts harmoni. Linnea hade somnat i sin korg och Knut drog med sig Karolina ut på backen där Gustaf glädjestrålade kom springande med grodyngel i en burk som han fångat borta i vassen. Alla barnen tittade storögt på fyndet innan de släppte ned ynglen i den lilla dammen bakom huset. Heribert var inte med för han hade gått bort till andra sidan spåren där han högg ved åt en änkefru som hade tre småbarn. Det han tjänade räckte till en biobiljett till Olskrokens Kinematograf. Lilly å sin sida hade sålt ett av sina halsband och var jublande glad för det och gav femöringen hon fick till sin mor. Detta hände en vacker söndag i början av maj då björkarnas musöron lyste med sin skira grönska..

År 1908

I Hedared.

Tänk, vilken tur de hade. Just samma dag som Arvid och Karolina kom till Hedared skulle det bli kinematografförevisning i Ordenshuset. De hade åkt tåg från Falköping till Sandared och blivit hämtade där av Anton Andersson som var på tillfälligt besök hos sina föräldrar tillsammans med sin fru Helene Ugland Andersson.

Arvid och hans Karolina skulle hälsa på Arvids föräldrar. Anton och Arvid hade inte setts på länge eftersom Anton blivit chefredaktör på nystartade Östergötlands Folkblad och där Helene också fick arbete som skribent och som gjorde att de alltså flyttat till Norrköping där tidningens redaktion låg.

Nåväl, nu satt de vid middagsbordet i Antons föräldrahem och lät sig väl smaka. Med vid bordet

satt förutom Antons föräldrar också Arvids föräldrar som bodde granne och gladde sig åt att ha sin son på besök och hans fru. Nä, visst nä, de var ju inte gifta, men de bodde ihop. De hade i alla fall ringar så de var väl trolovade, trodde de gamla.

Plötsligt kommer ett yrväder instormande och tittar förvånat på alla.

- Kära barn, hade du glömt att vi var bortbjudna och skulle äta middag här idag. Vi letade efter dig när vi gick hemifrån. Och så du ser ut. Du hade ju lovat att du skulle ha klänning och vara fin idag då din far och tant Karolina skulle komma, sade Arvids mamma. Se så, hälsa nu fint.

- Tösen duger väl som hon är, sade Anton. Vi är väl inget herrskapsfolk heller. Sätt dig där vid Karolina så ska du få mat.

Det högg till i hjärtat på Karolina. Jaså, det var så hon såg ut, Arvids dotter. Arvid hade berättat att han varit gift men att hans fru dog i barnsäng då flickan föddes för nio år sedan. Då arbetade Arvid i föräldrarnas korgmakeri i Hedared och det föll sig naturligt att de tog hand om den nyfödda. Sedan flyttade Arvid till Göteborg och fick arbete vid SJ och där han blev arbetskamrat med Sanfrid från Gökhem. Arvid ville ju kunna betala för sitt barn.

När de ätit färdigt tog Karolina med sig Kajsa, som flickan hette och gick ut. Hon ville att de skulle bli bekanta för det var tänkt att flickan skulle följa med till Göteborg och bo hos sin far och Karolina. Ja, det var tänkt som ett försök, för man kunde inte bara slita upp ett barn från sin trygghet till något nytt, så där utan vidare.

Arvids föräldrar började bli gamla och orkade väl inte alltid följa med i en nioårings tankegångar. Kajsa var väldigt lik sin mamma både till utseende och sätt, sade man. Hon hade mörkt hår, inte lockigt men med självfall och hon hade nästan gröna ögon som tittade rakt in i den hon pratade med. Arvids mamma Gun, Kajsas farmor tyckte att hon såg en glimt av flickans mamma i Karolina och hoppades att de skulle finna varandra. För även om det skulle bli tomt efter flickan så skulle det bli skönt att slippa ansvaret och all den uppmärksamhet ett barn behöver.

- Vad håller ni på med i skolan, frågade Karolina.

- Inget särskilt. Men nu kan jag tio psalmverser utantill. Det är sånt vi gör mest. Lär oss utantill. Om vi har en vers i läxa till nästa dag så förhör fröken alla. De som inte kan måste lära sig den till nästa dag igen. Men vi som kan måste lära oss en ny vers. Så håller det på hela tiden. Jag har fullt med psalmverser i huvudet. Vill tant Karolina höra?

- Nej, inte nu. Jag har talat med din nya fröken som du ska få när du flyttat till Göteborg. Vad jag vet håller hon inte på med utantilläxor. Du ska gå i samma klass som Lilly. Sanfrids och Annas töser och som jag känner. De kommer också från landet där jag växte upp inte så långt härifrån. Jag är lärarinna i samma skola där du ska gå, men i en annan klass. Men jag kommer att hjälpa dig, skall

du veta. Det skall nog gå bra.

Ja, och Kajsa var inte ett dugg orolig. Men så klart var hon nyfiken och frågade om allt. Mycket som för Karolina blivit självklart med hur det var att bo i en stad hade Kajsa ingen aning om. Fanns det bilar? Hur kunde bilarna köra på smala vägar? Var fanns kossorna? Ja, vad allt undrade hon inte om.

Karolina svarade så gott hon kunde och hon log inom sig. Hon kände att de fick kontakt. Kan kanske vara början till en vänskap. Hon förklarade hur det var att bo i en stad, att det kom vatten ur en kran i köket och att man vred på en knapp när det skulle komma ljus.

- Kom, tant Karolina, vi går till kattungarna, sade Kajsa som ville byta ämne och drog iväg med henne.

Kvar vid bordet satt Arvid, Anton och Helene medan de äldre kvinnorna dukade av och sedan satte sig i rummet och handarbetade. Arvids far hade gått iväg och ursäktade sig med att han måste korga. Han hade en beställning på ett halvt dussin korgar som skulle levereras efter helgen. De kvarvarande tre var alla aktiva socialdemokrater så vad skulle samtalet röra sig om, om inte politik.

- Ni vet väl att ni nu befinner er på platsen för socialismens födelse, säger Anton högtidligt.

- Jaha, och hur gick det till om jag får fråga, sade Helene med skepsis.

Arvid som hört det förut skrockade leende. Men Anton som visste att frågan var berättigad lade till att de var i alla fall först i Västergötland... eller nästan. Reste sig och gick till spisen och tog fram en nyckel ur en av de små korgarna. Låste så upp en liten låda i chiffonjén och tog fram en bok med sina anteckningar som han kallade viktiga händelser att bevara till eftervärlden. För som den journalist han var hade han som ung för vana att skriftligt dokumentera vad som viktigt sig föredraget haver.

Anton och hans två bröder betraktades som mycket belästa bondsöner och som fångats av den nya ideologin och beslutat sig för att starta en socialistisk förening. De hade då inga kontakter med den gryende arbetarrörelsen på någon annan plats. Men i hemmet fanns ett stort bibliotek liksom ett flertal av de socialdemokratiska tidningarna.

Man kunde se en skarp generationsmotsättning inom sönerns familj mellan dem och de äldres stränga schartauanska bibelsyn. I alla fall bildades Hedareds socialdemokratiska förening i januari 1988 med ett trettiotal medlemmar.

- Men...och här ber jag min kära hustru att läsa högt ur min bok, varsågod, säger Anton och lämnar boken till Helene.

- Vi skriver söndagen den 11 mars 1888. Kölden är hård. Församlingen huttrar i den ouppvärmade och iskalla kyrkobyggnaden. Och nu stiger vice pastor L.F. Möller upp i predikstolen. ”Vakten eder för de falska profeter, som komma till eder i fårakläder, men invärtes

äro de glupande ulvar”, ropar han och fortsätter sedan med sin egen tolkning av socialismen.

Liksom en stor del av etablissemanget betraktade pastorn den som ett djävulens påfund.

- Tack. Ja, nu vet hon hur det gick till när föreningen upplöstes, för de flesta trodde på att djävulen fanns. Det hela tystades ned och det är bara att hoppas att prästerskapet nu förstått hur odemokratiskt deras budskap i grunden är.

Eftermiddagen tillbringades med att visa omkring i omgivningarna. Arvid tog med Karolina och Kajsa till kyrkan som var en stavkyrka och troligen en efterapning av ett hedniskt tempel och kanske ursprungligen en mariakyrka. Kajsa pekade på oblatasken och fnittrade. Där fanns en bild av en harlekin på locket.

Sedan sprang Kajsa före när Arvid föreslog att de skulle hälsa på Gustav i korgmakeriet. Kajsa kunde korga och hade alldeles själv gjort en säng till sin docka. Hon visste att man kunde använda både en, hassel och pil när man skulle fläta ihop till en korg. Gustav visade med flinka fingrar hur man gjorde.

Karolina tittade med beundran och frågade om hon fick köpa en korg med bärhandtag som hon försiktigt fingrade på.

- Karolina får den, sade Kajsas farmor som just kom. Hon ska få en burk med blåbärssylt också med sig. Det är det bästa Kajsa vet. Förresten nu är kaffet färdigt. Varsågod, det är serverat på verandan.

Anton tog med sin gamla mamma ut i vedboden för att hämta ved, men också för ett förtroligt samtal med henne. Han var den av bröderna som stod närmast modern. Nu ville han ha hennes råd angående Helene. Anton och Helene var så otroligt samspelade vad gällde politiken och stöttade varandra i sina skrivelser. Men en sak tyngde hans hjärta. Varför ville Helene inte dela säng med honom? Oj, hur svarar man på en sådan intim fråga, tänkte modern och blev tyst en lång stund.

- Kanske är det för att ni arbetar för mycket. Ni har ju inget annat i huvudet än hur ni ska försvara socialismen. Ta och stanna här ett par dagar och ägna er åt varandra så ska han se att det ordnar sig, sade modern sedan efter en stund. Ta med henne på en promenad nu runt ägorna.

De gjorde så och såg att man börjat ta in säden. Havren brukade vara det man tog in sist. Den såg bra ut. Avkastningen har blivit högre sedan man börjat mekanisera.

Anton lade armen om livet på Helene som gick i sina tankar och njöt av luften och vyerna. Anton som var ovan vid att vänslas visste inte vilka ord som borde till. Han lät det bero och mådde ändå ganska bra där han spankulerade runt på stigar han kände från barnsben.

Efter promenaden drack de kaffe och Anton unnade sig en kask så här på lördagseftermiddagen och tyckte sedan att han gjort sig förtjänt av en eftermiddagslur innan de skulle till Ordenshuset och

titta på kinematoskopföreläsningen.

Karolina lyckades med konststycket att få på Kajsa en klänning och farmodern kommenterade med att det hade hon inte haft sedan julafton. Men nu när de skulle iväg och titta på levande fotografier så kunde hon tänka sig att vara fin.

På vägen dit fick Helene och Karolina en pratstund där de fick tillfälle att ventilera sina konstintressen.

- Jag saknar dig och våra samtal om konst och litteratur. Det är så sällan man träffar någon som har samma intresse, sade Karolina. Har du läst Selma Lagerlöfs "Kristuslegender"? Den är så intressant för den kommer in på både psykologi och tron på det övernaturliga. Hon skriver så bra och man hittar trådar som passar in på ens eget liv.

- Det där med myter är spännande, flikar Helene in.

- Ja, inte sant. Hemma i Gökhem tror man att det finns väsen i Mösseberg och som gör sig påminda ibland. Dessutom tror de som tror på Gud ju också på något övernaturligt. Så som jag tolkar Selma Lagerlöfs berättelser kommer jag fram till att hon nog inte var religiös. Hon var bara intresserad av att undersöka fenomenet i sina berättelser. Ett bra sätt om man vill utforska något, är att skriva om det, för då måste ens tankar formuleras.

Det där med Gösta Berling, förresten, jag minns när jag för länge sedan fick låna "Gösta Berlings saga" av rotebonden, som jag städade hos. Vi hade inga böcker i soldattorpet, förstår Helene. Jag blev alldeles uppslukad och nu har jag ibland tänkt att Annas Sanfrid är en riktig Gösta Berling. Han är också poet och kvinnotjusare, samtidigt som han är en slarver och gärna tar till flaskan.

Längre hann de inte i samtalet innan de var framme vid Ordenshuset. Det var kö och man betalade femton öre när man gick in. I lokalen rasslades med stolar och sordades. Det låg en förväntan i luften.

När det blev mörkt vändes allas blickar mot den vita duken där det syntes precis som levande fotografier. Där kom hus och träd och människor som dansade över duken medan landskapet bakom hela tiden ändrade utseende. Det var som en järnvägsfärd där telefonstolpar rusade förbi men som bara plötsligt tog slut.

Sedan var det bilder från glittrande vatten och ångslupar som for över duken och en färja med en hopp-iland-Kalle och människor som gick iland. Ja, man fick se rörliga bilder från alla möjliga ställen. Roligast var det när man först fick se människor i en lång rad kasta sig huvudstupa i vattnet och sedan blev det som avbrott innan bilden kom tillbaka och då med samma bilder fast baklänges så människorna kom upp ur vattnet med fötterna före och upp på land. Alla var så uppfyllda av upplevelsen att de applåderade när det var slut.

På vägen hem förklarade Anton som sett bättre filmer i Norrköping att bilderna uppfångas på en lång remsa av gelatin, den ena bilden efter den andra i så snabb takt att ögat inte hinner se dem en och en utan de blir som en serie som hänger ihop. På så sätt ser det ut som människorna rör sig.

Men han säger att tekniken nu utvecklats. Nu kan man liksom göra berättelser på filmografi och med sådana rörliga bilder har det också dokumenterats kungliga händelser. Det är verkligen en snillrik uppfinning och man har till och med lyckats synkronisera en grammofon till bilderna. Ja, vad allt skall man inte få vara med om.

Vilka bilder skall man egentligen tro på? Verkligheten eller konsten? Ja, det beror naturligtvis på hur man ser det och så här skulle Petters son Lars, som är en lärd man, uttrycka det:

Trefaldigt är tidens lopp,
långsamt kommer framtiden emot oss,
blixtsnabbt flyr ögonblicket förbi,
evigt stilla står det förgångna.

År 1909.

Flyttbekymmer.

Sanfrid står utanför sitt hus vid Skansen Lejonet och samtalar med en representant för krigsmakten. Det vill säga utanför det hem där flera av hans barn är födda och där Anna trivs så bra.

- Johansson måste förstå att det är krigsmakten och inte SJ som numera äger huset här, där han bor.
- Ja, men jag har ju kontrakt. Betänk att jag har åtta barn och min hustru är i välsignat tillstånd. Man kan inte bara tvinga folk att flytta så där.
- Nu är det i alla fall så att Skansen Lejonet är tänkt att tjäna som förråd för de nyuppsatta landstormsförbanden och då skall förrådsförvaltaren ha detta huset som tjänstebostad och då måste det rustas upp.
- Jaha, men åt mig har det dugit, säger Sanfrid styrkt av att han numera är elektrisk montör. Mig och min familj.
- Det kanhända, men den första maj skall huset vara tomt.
- Hur skall det gå till? Nu när lönen är sänkt och det är oro på arbetsmarknaden.
- Det är inte mitt bekymmer. God middag.

Det var kväll och när myndighetspersonen hade gått tog Sanfrid sin rock och hatt och gick hemifrån. Han behövde tänka. Anna å sin sida som avhört samtalet förstod att här gällde det att handla istället.

Det var inte lätt att hitta en lägenhet med mer än ett rum till en låg hyra. Vad göra? Jo, varför inte

utnyttja en SJ-anställds förmåner, att åka tåg gratis. Anna skrev brev till sin far där hon kort och gott meddelade att hon skulle ta tåget och komma hem på lördag.

Hon tog de två äldsta pojkarna, elva och tolv år gamla, till sig och förklarade att på lördag skulle hon och de tre små, Knut, Linnéa och Olle, åka till mormor och morfar. Då måste pojkarna tillsammans med de andra tre skolbarnen sköta sig själva efter skolan till dess far kom hem från arbetet. Hon skulle tala allvar med honom och säga att då fick han tänka hemma istället, tillsammans med barnen och se till att de fick mat och kom i säng för hon skulle inte komma tillbaka förrän på söndagen.

Anders Persson och hans hustru som inte visste vad deras dotter ville, gladdes dock åt att hon och barnen skulle komma. Det var inte så ofta som de såg sina barnbarn. Varje år kom det minst ett nytt, så kusinerna var många. Hoppas bara att det inte är något allvarligt hon vill, för just nu hade han som talesman för lantmannapartiet i Vilske härads domsaga mycket annat att tänka på.

Det var mycket som stod på spel inom politiken. Partiet yrkade på sparsamhet med statsutgifter och ville påskynda avvecklingen av de indelta soldaterna och införa allmän värnplikt istället. Bönderna hade länge nog bekostat att hålla soldater krigsdugliga. Däremot stödde partiet inte det där som kallades parlamentarism.

Storbonden Anders Persson ville värna sin egendom. Den ökade lönsamheten han vunnit genom mekanisering och förbättring av bruksmetoder ville han skulle tillfalla honom själv och inte gå till staten. De socialdemokratiska idéerna som började ta plats måste stävjas och hur skulle det nu gå när det skrevs om stridsåtgärder både från arbetsgivare och arbetare. Lyckligtvis hade han klarat av att hålla sina drängar utanför sådana där fackliga organisationer. Allmän rösträtt till Andra Kammaren var illa nog. Men i kommunalvalen var det fortfarande bara de besuttna som fick rösta.

På vägen från stationen försökte Anders Persson få ur sin dotter varför hon kom så plötsligt och bara skulle stanna över en natt. Nej, hon ville att hennes mor skulle vara med när hon förde sitt problem på tal. Vis av erfarenheten visste Anna att det var modern som bestämde hemma, trots att hon alltid fick det att låta som om det var faderns beslut.

Väl hemma blev Anna välkommen med stora famnen. Inte med kramar för det var inte så brukligt, men hon kände att de gladdes. Hennes syster Hilma, som fick Hulegården då hon gifte sig med Frans, var också där med sina barn. Kusiner som gärna ville ta hand om Annas småtingar så Anna fick en stund för sig själv och kunde ströva omkring hemma på gården och njuta. Alla de bekanta lukterna kom emot henne. Hon kunde inte låta bli att känna på en av poppelns klibbiga knoppar. Se där, rödhaken. Hade den redan kommit? Tiderna är sig inte lika.

Men inne i huset stod allt där det alltid stått, inget var flyttat eller ändrat. Så rart, mor hade lagt på duken som Anna broderat. Men se där, emman hade fått ett nytt överdrag. Det var nytt. Hon gick in i vävkammaren. Handen darrade då hon försiktigt fingrade på vävstolen. Och för ett ögonblick trängde sig drömmen fram. Nej bort, av den drömmen blev intet, nu gällde drömmen om den lyckliga familjen, eller...jo, så måste det vara.

Satte sig sedan nedanför köksfönstret på gårdstunet och bara sög in närvaron. Från köket hördes skrammel från kastruller där mor Charlotta tillsammans med Hilma och en piga ordnade med kvällsvarden. Lukten från härliga rätter smög förbi och hon kunde inte fatta att hon inte behövde hjälpa till eller fundera på om maten skulle räcka. Nej, hon fick gå till dukat bord.

Jistanes, vad de bullat upp. Den vanliga laxpatén, omelett med kantarellstuvning, rotfruktsgratängen, hönsfrikassé och Charlottas berömda aladåb. Som vanligt var det far själv som läste bordsbönen. ”I Jesu namn till bords vi gå. Välsigna Gud den mat vi få. Amen”. Sedan var det bara att taga för sig. Anna försökte att göra heder åt anrättningarna samtidigt som hon gruvade sig för hur hon skulle lägga fram sitt ärende.

De var många kring bordet och de små barnen måste få hjälp så de fick i sig av maten. För säkerhets skull hade Anna bett dem koka lite vanlig vattgröt till hennes barn för det var de vana vid innan de skulle lägga sig. Gärna med lingonsylt.

- Nå, Anna. Vad har hon på hjärtat. Får vi höra nu, sade Anders då pigan börjat duka av.

Ingenting av det som Anna tänkt linda in sin fråga i, så den skulle låta så bra som möjligt, fanns kvar i huvudet, hon sade bara rakt ut:

- Jag skulle vilja få ut min arvslott nu.

Först blev det alldeles tyst runt bordet då alla undrade om de hade hört rätt. Vad sade hon egentligen? Arvslott? Alla tittade på far i huset.

- Det vet jag inte, sade Anders eftertänksamt. Varför då, nu, så här plötsligt? Det får nog vänta.

- Men Hilma fick ju Hulegården, när hon gifte sig, försökte Anna lite försiktigt.

- Nu, tycker jag det är dags för kaffe efter maten, avbröt Charlotta. Kan Lina vara snäll och koka kaffe och ni andra kan gå in i salen så dricker vi kaffet där.

Sedan tog Charlotta sin man avsides och gick in på kammarn. Ingen hörde vad som sades där. Men till kaffet sedan då det också bjöds på något starkt så tog Anders till orda.

- Jo, jag har tänkt efter och Anna är faktiskt i sin fulla rätt att få ut sin arvslott. Men jag skulle först vilja veta vad som föranleder att den behövs just nu.

Anna berättade att det kommit en representant från krigsmakten och sagt att huset de bodde i skulle rustas upp, för det skulle bli förvaltarbostad. De måste alltså flytta. Anna hade läst i Göteborgs-Posten om arbetarbostäderna i Annedal. Det var en hel rad med tvåvånings parhus med

fyra lägenheter i varje. Om man köpte ett halvt parhus så fick man en lägenhet själv och kunde hyra ut den andra. Nu hade en sådan halva blivit ledig till försäljning.

Det var modernt och på vinden finns ett spisrum som man kan hyra ut eller så kan de större barnen sova där. Dessutom finns det en kran med vatten i köket och gas och elektricitet och vedspis förstås. I ena rummet finns en kakelugn och så finns det källare där man kan ha kol att elda med och en bingebänk med potatis.

- Jag har varit där och tittat och det verkar så praktiskt. Lägenheterna är på fyrtiofem kvadratmeter delat på två rum och kök. Man kan flytta in den första maj, precis när vi måste flytta, säger Anna och låter nästan som hon redan flyttat in, lycklig och glad, men trött.

När barnen lagt sig och Hilma och Frans gått hem med sina barn gick Anders in på kontoret för att se över sina räkenskaper. Det måste ju till någon form av papper på de tolv tusen riksdaler som Anna skulle få som förskott på sitt arv.

Charlotta tände en brasa i salen och satte sig med sin strumpstickning då Anna kom in och slog sig ned bredvid henne. Charlotta ville höra hur Anna hade det i Göteborg förutom att de måste flytta.

Jo, det gällde att få allt att gå ihop och dagarna att räcka. Först skulle fem barn skickas till skolan, hela och rena. Sedan skulle hon ha tre småttingar kring benen då allt annat i hemmet skulle skötas. Just nu mådde hon heller inte så bra när hon till hösten skulle föda sitt nionde barn. Att hon var trött var inte så konstigt, men hon hade heller ingen matlust och mådde illa. Hon tänkte ofta på vad Karolina sagt, att ibland måste man taga ett steg åt sidan och fråga sig vart man är på väg och är det verkligen dit man vill gå.

- Men kära barn, det är ju ändå vår Herre som bestämmer. Men visst, man kan kliva åt sidan och fråga Gud vad han vill med ens liv. Hon har väl läst i bibeln ”Han för mig till vatten där jag finner ro”. Vad tror hon att Gud menar med det.

- ?

- Man måste försöka förstå. Han menar att man skall inte oroa sig för Gud står en bi.

- Ja, men...

- Seså, i morgon skall hon följa med till högmässan innan vi far till tåget. Lina kan följa med och passa barnen. I morgon kommer predikan att handla om prövningens stund. Anna skall se att hon säkert kan få ett ord på vägen.

Sedan ville Charlotta byta ämne och frågade på tal om Karolina hur hon hade det.

- Jo, hon har fått barn, så hon är så glad.

- Vad säger hon? Har Karolina fått barn? Är de gifta nu då? Karolina som längtat efter barn så

länge, så roligt.

Då berättade Anna att Karolina och Arvid varit hemma i Hedared och hälsat på Arvids föräldrar. Mor minns Arvid som var med på mitt bröllop, Sanfrids arbetskamrat. Hemma hos föräldrarna fanns en nio-årig flicka som heter Kajsa och som Arvid är far till. Barnets mor dog i barnsäng då flickan föddes och då tog Arvids föräldrar hand om henne. Men nu har hon flyttat till sin far i Göteborg och Karolina blir hennes mamma

- Tänk så vist Gud har ordnat det, sade Charlotta då Anna berättat färdigt.

- Hon går i samma klass som våran Lilly. Lilly är så duktig. Hon är liksom sin egen. Duktig i skolan och när hon är hemma leker hon skola med sina småsyskon. Jag har sagt till Lilly att hon får hjälpa Kajsa tillrätta. Komma till stan alldeles så där kan inte vara så lätt. Stan är annorlunda än landet och det kan inte ett barn förstå. Förresten berättade Karolina att hon mötte Helene Ugland och Anton för de var också i Hedared när de var där. De hälsade på Antons föräldrar. De har flyttat till Norrköping för Anton har blivit chefdredaktör på Östergötlands Folkblad. Det är en tidning som skriver om vad socialdemokraterna gör. Precis som Ny Tid i Göteborg.

Nu skriver de att det nog blir strejk, fortsätter Anna. Jag förstår inte vad det ska vara bra för. Visserligen har Sanfrid fått sänkt lön och det är inte bra. Men att strejka låter så förfärligt och kan det verkligen hjälpa och inte förstår jag ordet arbetsmarknad. En marknad är ju ett ställe där man köper och säljer saker. Medan arbete handlar om människor. Kan de också köpas och säljas?

Väl hemma i Göteborg med ett värdepapper att lämnas på banken då Sanfrid skrev på köpekontraktet, skedde allt i snabb följd. På självaste valborgsmässoaftonen dukade Anna till festmåltid i köket i det nya huset. Hon kände en stor lycka att hon kunde samla sin stora familj runt ett bord i ett hus som de själva ägde.

Men det var inte själva ägandet som var lyckan egentligen utan självkänslan som hon bar med hemifrån. Den hon ärvt från sin mor, att själv kunna påverka sin situation. Men också just hur drömmen om en lycklig familj, om än vuxen ur smärtan, nu kanske var möjlig att nå. Här fanns luft och rum för närhet. Dessutom var lägenheten på första våningen uthyrd och inbringade tjugofem kronor i månaden. Tack gode Gud.

Jo, de fick det bra i sitt hus, men det nalkades en sommar med stor oro. Prishöjningar gjorde att alla måste sänka sin levnadsstandard. Arbetslösheten var stor och SAF proklamerade allmän lockout och arbetarna svarade med storstrejk. En sommar som slutade med svält och armod för de flesta. Strejkkassorna räckte inte och arbetsgivarna gjorde stora förluster. Allt avstannade utom det absolut nödvändiga som att sköta djuren och sköta sjuka människor.

När det hela var över frågande man sig vad strejken hade tjänat till för organisatoriskt blev den ett

stort nederlag för fackföreningsrörelsen som förlorade mer än hälften av sina medlemmar och tiden fick visa vad det kunde leda till.

Det hade blivit som Anna tänkt att pojkarna sov däruppe i spisrummet utom Olle som ju bara var ett år. De två minsta flickorna sov skavfötters i kökssoffan medan Lilly och Olga fick sova i lilla rummet, i ottomanen. Utdragssängen stod i det andra rummet, där Anna och Sanfrid sov.

Klockan tre på natten kunde Anna höra från lägenheten under att modern och tioårige sonen gjorde sig i ordning för att gå ut och dela ut tidningar. De måste hinna färdigt innan pojken skulle till skolan. Det gjorde ont i Anna varje gång hon vaknade till när det var dags. Anna fick stålsätta sig för att inte tycka synd om dem när de skulle betala hyran. Själv behövde hon vartenda öre för att kunna mätta sin familj.

Tiden närmade sig då hon skulle föda men det var säkert minst en månad kvar. Denna gången hade det inte varit som det brukade. Det var som Anna inte kunnat tillgodogöra sig maten hon åt och orken hade runnit ur henne. Hon kände inte igen sig själv, så här hade det aldrig varit förut.

Nu kände hon sammandragningar men trodde att det var förvärkar som hon hört talats om. Hon var tvungen att gå upp för hon mådde illa och ville kräks. Men nej, det var inga förvärkar. Hon kände att barnet trängde på, det var krystvärkar. Vad skulle hon göra? Hur skulle hon orka?

- Sanfrid, jag tror du måste iväg och hämta barnmorska. Han hinner inte till Nanny, men jag har sett att det bor en annan på Västergatan 28, alldeles nära hörnet. Skynda dig. Sanfrid vakna. Hörde du vad jag sa.

Lilly som vaknat och hört oron i sin mors röst, gick upp och ruskade i sin far.

- Far! Far måste vakna. Det är bråttom. Barnet vill komma.

Äntligen kom han upp och fick på sig byxorna. Lilly hämtade hans rock och skor för att det skulle gå fortare. På gatan virvlade höstlöven i blåsten och det regnade. Sanfrid vek upp kragen där han halvsprang. Egentligen kände han ingen oro för vanligtvis brukar det taga sin tid innan ungen kom ut. Men visst, denna gången var det sig inte riktigt likt. Anna hade ofta behövt lägga sig och vila mitt på dagen.

Nioåriga Lilly, den duktiga flickan, hade tänt gasen och satt på en kastrull med vatten som hon visste behövdes och förberedde sedan som Anna ville. Värkarna kom nu tätt och nästan utan uppehåll. Anna försökte knipa istället för att krysta, så när barnmorskan kom hann hon bara tvätta händerna innan hon fick taga emot barnet.

En liten flickunge var det, ynkelig och ville inte skrika. Barnmorskan daskade henne i stjärten för att få fart på andningen. Det såg inte bra ut. Anna mindes när hon just flyttat till Göteborg och hon fick hjälpa barnmorskan då en grannfru skulle föda. Det barnet hade blivit nöddöpt. Det var då hon

lärde känna Nanny som sedan hjälpt Anna vid alla hennes förlossningar. Detta var första gången Nanny inte var ned.

- Vad ska hon heta, frågade barnmorskan. Jag tycker att vi lämnar henne i Guds famn innan det är för sent.

Inte hade Anna tänkt på något namn och inte kunde hon fråga Sanfrid heller. Han hade gått ut. Det gick liksom inte att tänka klart heller. Tankarna ville inte komma i ordning. Det var som en mardröm, som hon höll på att sjunka, all kraft gick åt för att få luft. Döpa nu?

- Kalla henne Anna, viskade hon svagt.

Barnmorskan gjorde i ordning den lilla och lade henne i Lillys famn och hämtade lite vatten i kranen i en liten skål.

- Lilly får vara vittne så döper vi henne nu. Jag döper dig Anna i Faderns och Sonens och den Helige Andes namn. Amen

Tre gånger doppade hon ett par fingrar i skålen med vatten och droppade på flickans huvud och torkade med en tyglapp. Sedan läste hon ”Fader vår” och ”Välsignelsen”, varefter hon frågade Lilly om hon kunde någon psalm. Jo, hon kunde många.

- Då sjunger du och jag tillsammans första versen på ”Si, Jesus är ett tröstrikt namn”.

Och så sjöng de och Anna försökte mima med, men hon var så svag att barnmorskan oroade sig för hur det skulle gå. Skulle båda stryka med? Sedan kunde barnmorskan inte göra så mycket mer än att ge lite råd om matning. Om flickan inte orkar suga så skulle Anna mjölka ut med handen och mata med en sked till barnet orkar suga själv. Försök att göra det ofta så kanske hon klarar sig. Hon skulle anmäla till pastorn i Annedals församling att hon förrättat nöddop.

Det var som lilla Anna var ett med tiden. Hon fick kämpa för att klara livhanken. Så sakta ökade hon i vikt, precis som Annas krafter sakta återvände. Ingenting annat var heller sig likt efter strejken. Många av de som hade strejkat fick inte komma tillbaka till sina arbeten. Men också strejkbrytarna, de som stannat kvar på sina arbeten fick det svårt för att de varit illojala. Det blev en brytningstid då alla måste hitta sina nya roller. Vad var det som gällde?

Hur var det med solidariteten? Den som Helene Ugland ända från barnsben hade slagits för. Den hade verkligen satts på prov nu. Hon hade skrivit i Östergötlands Folkblad artiklar som alltid gick ut på rättvisa och solidaritet. Inte minst slogs hon för kvinnlig rösträtt. Genom sin agitation hade hon blivit känd först i Norge men sedan nio år också i Sverige.

Tidningen Brand skrev, innan hon gifte sig, om henne:

Med en präktig framställningsförmåga förenar fröken Ugland en glödande hänförelse för sin sak. Hon tycks vara byggd af det virke hvaraf man i våra dagar bildar martyrer.

Hon har ungdomens trosstarka segervisshet och genom hennes föredrag lysa glimtar af det hat, som en från fördomar frigjord människa ovillkorligen måste känna gentemot det förtryck af fysisk eller andlig art, som klafbinder mänskligheten.

År 1912

Steg för steg.

Det var en strålande vinterdag alldeles i början av året. Nyfallen snö täckte gatorna och gnistrade i den lågt stående solen. Skuggorna var långa och människorna gladdes åt hur vacker staden blev med allt det vita. Spårrensarna, en kvarleva från hästspårvagnarnas tid, hade fullt sjå att hålla växlarna snöfria i korsningen mellan Östra och Södra Hamngatorna så spårvagnsförarna med sina växelspett från förarplatsen kunde öppna fönstret och med spettet lägga om växeln.

Dagarna var korta och lysgasen i gatlyktorna tändes tidigt men ännu var inte skylten till Sveriges största biograf, Cosmorama, tänd. Lite längre upp på gatan alldeles nära Bräutigams konditori kivades två småpojkar om vem som skulle utdela det dödande slaget för att få ihjäl råttan de motat in i ett hörn. Vem skulle avgå med segern och få skära av svansen på den och som skulle inbringa hela sju öre. Så här inne i staden var det inte lika gott om sådant villobråd som i utkanterna. Men de fanns överallt bland sopor och skräp och var ett gissel.

- Jag sätter två öre på att den lille, att han med den trasiga tröjan tar hem trofén, han ser ut att behöva den bäst, säger Sanfrid som tillsammans med Arvid åser jakten från ett fönsterbord på Bräutigams konditori.

- Nja, jag tror nog på den andre, han med mössan med öronlapparna, han ser ut att angripa råttan lite mer strategiskt, svarar Arvid.

Arvid och Sanfrid hade råkats av en tillfällighet på väg åt var sitt håll på Östra Hamngatan. Arvid, numera kommunpolitiker och möbelsnickare, kom från ett stadsfullmäktigemöte i Rådhuset vid Gustaf Adolfs torg där det idag hade avhandlats viktiga saker. Till exempel hade Beda Hallberg nominerats som enda kvinna till fullmäktige, nämner Arvid.

- Men kvinnor har väl inte rösträtt, flikade Sanfrid in.

- Nej, och just därför ser jag det som ett steg på väg framåt för kvinnorna. Ett steg i taget. Förra året fick vi igenom allmän rösträtt för män. Nästa steg kommer att handla om kvinnorna, det är jag säker på. Beda som jag nämnde har gjort mycket bra för de sjuka och utsatta. År 1907 startade hon förstamajblomman för att få pengar till barn med tuberkulos så de kunde komma ut på sommarsanatorier. Först trodde man inte på idén men det såldes flera hundratusen sådana blommor och inbringade mycket pengar. Idén har spritts till flera länder och man har sagt att såsom

stadsfullmäktig skulle hennes praktiska blick och goda hjärtelag bliva av stort värde för samhället.

Sanfrid hummade bara. Han var inte så intresserad av politik. Det var länge sedan Arvid och Sanfrid träffats, även om de följt varandras liv på avstånd, som nu då de gått in på Bräutigams för att prata över en kopp kaffe. Där satt de och beskådade råttjakten genom fönstret. Sanfrid sade att han ville bjuda för att fira sitt tionde barn som föddes för några dagar sedan och som ska döpas till Per Hugo.

- Jag är på väg till Fernand Lundqvist för att köpa en ny korg åt honom. Den gamla har varit med så mycket att den fallit sönder. Den sista som använde den var Lill-Anna. Hon har nu vuxit till sig och blivit riktigt duktig. Ja, han kanske inte vet, men det var på håret att hon överlevde. Hon var så liten då hon föddes.

- Jo, Karolina har berättat. Hon och Anna ses ju ibland. Men vad synd att jag inte visste det där med korgen när jag var hemma i Hedared och hälsade på i jul. Min far är korgmakare. Jag och Karolina och min lilla flicka Kajsa var där. Hon är förresten stor nu, hela tolv år.

Ja, så var de igång och berättade vad som hänt på arbetsfronten sedan de båda för trettio år sedan började som snickare vid SJ. Sanfrid hade utvecklat sitt intresse för elektriciteten och var nu elektrisk montör. Han hade till och med gjort en uppfinning som han försökte förklara för Arvid.

De signalinrättningar som används i samband med att tågen ska växlas, utgörs för det mesta av semaforer och försignalsinrättningar. Semaforerna är oftast uppställda mitt för växelplatsen och anslutna till växeln. Semaforerna manövreras från ett ställverk. Det måste alltså gå en signal från ställverket genom signalsäkerhetsanläggningen till växeln för att den ska ändra läge.

- Och hör här. Jag Sanfrid Johansson har kommit på hur man med hjälp av elektriciteten kan få över signalen till semaforen på ett enklare sätt. Det jag har hittat på betyder att signalen kan gå automatiskt bara genom att trycka på en knapp.

- Så Johansson är en uppfinnare alltså.

- Kunde vara, om det inte var så att en tjomme stal min ritning och själv lämnade in den till Kongliga Patentbyrån. Han sa att han kommit på samma sak.

Sanfrid som var mycket bitter ville inte diskutera vidare. Han trodde att stölden hänt en gång då han och arbetskamraten efter arbetets slut delat på en halvpanna och han pratat bredvid mun. Och hur bevisar man det, om det skulle bli polissak. Idén var ju Sanfrids från början. Han fick trösta sig med att han från att vara extra elektrisk montör nu skulle bli extra ordinarie montör.

- Jag visste det. Jag kommer ihåg hur intresserad han var av det elektriska. Förresten gör jag något annat också nu, sade Arvid efter att ha lyssnat intresserat till Sanfrids utläggning.

Arvid blev tyst och funderade. Kanske förstod han inte riktigt. Det lät ganska komplicerat. Sanfrid, en banvaktarson var en uppfinnare, tänkte han, medan blicken föll på råtten utanför fönstret

och såg hur den plötsligt hittade en reträttväg mellan benen på en av pojkarna och försvann i ett hål bakom dem.

Det är inte alldeles ovanligt att män som kommit ur fattiga förhållanden tagit revansch och kommit sig upp. Han tänkte på Nils Ericson som blev faderlös då han var sexton år men arbetade sig upp och blev ledare för projektet Statens Järnvägar. Nu också Sanfrid, men han var inte ensam av banvaktarbarnen som kom upp sig. Allt är vad man jämför det med.

Sanfrids far, Per Johan tyckte att han som blev banvaktare hade kommit upp sig eftersom hans far bara var mjölnare och hans farfar hade slutat som fattighjon. Men av Per Johans barn hade förutom Sanfrid också hans bror Axel kommit upp sig inom SJ då han blev tågmästare.

- Förresten, på tal om det. Har han hört talas om Herman Lindholm. Han började som vallpojke men sitter nu i stadsfullmäktige som jag. Han är kamrer vid Göteborgs arbetareförening och som utbildad möbelsnickare driver han dessutom ett möbelsnickeri. Jag gick i lära hos honom.

- Så han är en riktig möbelsnickare? Det är svårt. Jag vet, avbröt Sanfrid.

- Ja, och jag är nu arbetsledare i hans snickeri. Lindholm hinner inte själv vara där så mycket. Han arbetar mest politiskt och gör en massa bra saker för staden. En uppfinnare i välfärd skulle man kunna säga. Hans fru Emma Lindholm sitter förresten i Kvinnoklubbens styrelse.

I Redbergsskolans klass två har Karolina just avslutat dagens sista timme och är på väg ut från klassrummet då hon hör Kajsa ropa i bortre ändan av korridoren.

- Mamma Lina, mamma Lina!

När Kajsa flyttade från sin farmor och farfar i Hedared till sin far och Karolina i Göteborg hade de frågat henne vad hon ville kalla Karolina för. Hon fick säga mamma om hon ville för tant Karolina var så långt. Kajsa som var kvicktänkt sade genast att mamma Lina skulle gå bra.

Det var ju både rytmiskt och enkelt, tyckte Karolina och så det får det bli. Farmodern som blev Kajsas mamma från födseln då hennes riktiga mamma dog, hade hon kallat mamma Gun så nu hade hon två mammor men med olika namn och lite olika roller.

Nu ville Kajsa att mamma Lina skulle komma och prata med hennes fröken. I Kajsa klass hade de pratat om Kina, att man kunde åka båt dit från Göteborg. De båtarna kallades för ostindiefarare. Då hade Kajsa berättat att de hade en skål hemma som kommit med en sådan båt från Kina. Nu ville Kajsa taga med sig och visa den i klassen. Men eftersom Kajsas fröken var tveksam till om Kajsa fick taga med sig en så dyrbar klenod till skolan så skulle de höra med Karolina först.

- Jodå, sade Karolina genast. Jag kan ta med den och visa i både Kajsas klass och min också. Det är verkligen en intressant skål som det finns mycket att berätta om. Det är en avlägsen släkting, som var matros på en sådan båt, som tog hem den för hundra år sedan. Men nu måste vi skynda oss. Vi

ska träffa Kajsas far i Brunnsparken. Hon ska få en ny klänning som vi beställt hos en sömmerska. Det är en födelsedagspresent.

Kajsa vred sig sakta runt där hon stod på stolen hos sömmerskan iklädd sin nya klänning medan mamma Lina och Arvid beundrande tittade på. Hon hade börjat vänja sig i att ha klänning på sig nu när hon bodde i stan. Det gick ju bra för här klättrade hon inte i träd så ofta. Klänningen var blå i olika nyanser i ränderna och hade en volang

- Jag tror att mamma Karin skulle tyckt att jag är fin, sade Kajsa och nöp i det vackra tyget, som mamma Lina beställt från Strömma bomullsväveri.

Arvid hade gjort till vana att ofta prata om Kajsas mor och sagt att mamma Karin hör dig men du kan inte se henne. Kajsa har förstått vad döden är, men tycker ändå att man kan låtsas att de har kontakt. Mor finns där som ett sorts andeväsen och vet hur det går för hennes flicka. Något Kajsa gärna ville tro.

Karolina hade sin tro, som gick ut på att det finns något allsmäktigt i naturen och hon spelade gärna med i Kajsas låtsaslek. En lek som gjorde att de kom varandra väldigt nära. Karolina menade att det var naturen som haft ett finger med i spelet om hennes barnlöshet samtidigt som hon nu gladdes åt att Kajsa kommit in i hennes liv. Vem som nu hade ordnat det?

Hur var det med Karolinas egen situation. Hon kunde inte låta bli att tänka på vilka vägar hennes liv tagit. Från soldathustrun som inte visste mer om livet än att det man föds till, det förblir man. Omedveten om världen och i tron att Gud bestämt vem som skulle bli rik eller fattig. Man skulle vara tacksam över att alls finnas till och att synd och skuld låg som en slagskugga över människornas liv.

Så hände något den dag hon fick höra talas om folkhögskolan i Stenstorp där det till och med fanns plats för kvinnor. Det var Sanfrids Anna, storbondedottern, som hjälpte henne att söka dit. Något som vände upp och ned på allt i hennes liv. Hon kom till insikt om att även hon var värd något och att Gud inte var allsmäktig. Det handlade om steg för steg.

Som lärarinna hade hon nu möjlighet att påverka. Hennes viktigaste uppgift var inte bara att lära barnen läsa utan också att låta dem förstå att de var bra, var och en efter sin egen förmåga.

På tal om Stenstorps folkhögskola läste Karolina häromdagen att Gustaf Dalén skulle få nobelpriset i fysik. Han hade också gått i den skolan och dessutom var han född i Stenstorp. Nu gick Annas bror Torsten där på lantbrukarlinjen.

Karolina hade så sakteliga förstått hur ojämlikt samhället var, att kvinnorna var en sorts andrarang vilket hade sporrat henne att arbeta politiskt på samma sätt som Arvid. Helene Ugland flyttade till

Norrköping när hennes man, Anton blev chefredaktör för Östergötlands Folkblad och då tog Karolina Helenes plats och gick in i styrelsen för den socialdemokratiska kvinnoklubben i Göteborg.

Karolina hade ju skrivit om John Stuart Mill tidigare och kände sig ganska insatt i föregångarnas arbete för socialismen. Sedan hade hon forskat mer om vilken roll kvinnorörelsen haft under 1800-talet och kvinnoklubben bad henne att försöka göra en sammanställning om detta.

Så här skrev hon:

”Fredrika Bremer var en av de tidiga pionjärerna i kvinnorörelsen under första hälften av 1800-talet. Men den egentliga kvinnokampen, det som också kallas emancipationsperioden, tog form under senare delen av 1800-talet. Kvinnorna i Europa saknade medborgarskap och var omyndiga samt saknade tillgång till utbildning och arbete. Vid 1800-talets mitt hade den ogifta kvinnan i Sverige viss ekonomisk och juridisk frihet, medan den gifta kvinnan fick kämpa för samma rättigheter. I samband med att Sverige fick ett stort kvinnoöverskott ökade problemen för staten vilket ledde till att sysselsättnings- och utbildningsfrågorna aktualiserades. I och med att det blev en politisk fråga kom också männen att involveras.

För Marx och Engels var det självklart att kvinnans underordnade ställning hade orsakats av produktionsförhållandena i samband med industrialismens införande. En liberal filosof som John Stuart Mill hävdade jämställdhet mellan könen som ett mänskligt frihetskrav. Andra som drev kvinnosaken var t ex marxistiska teoretiker i Tyskland som August Bebel liksom Clara Zetkin som organiserade kvinnorna inom den socialdemokratiska rörelsen. Hon menade att staten skulle gå in och sörja för barnens uppfostran för att kvinnan skulle få komma ut i arbetslivet, eller att männen skulle dela hemarbetet med kvinnorna. Inom borgerligheten fanns en kluvenhet i kvinnofrågan. Kvinnans krav på frigörelse vägdes mot behovet av den sammanhållna familjen.

Men även inom arbetarrörelsen uppträdde två riktningar. Den ena bestod av socialister som i första hand såg klasskampen som männens kamp och som i en del fall betraktade kvinnorna som konkurrenter. Den andra formades av kvinnorna själva och ansåg liksom Clara Zetkin, att kvinnorna skulle spela en lika framträdande roll inom arbetarrörelsen som männen.

Förenklat kan man säga att de första stegen således inte togs för att göra kvinnan rättvisa, utan för att man antingen behövde henne i arbetslivet eller ville undvika att hon låg samhället till last.”

Ja, så skrev Karolina och vad månade nästa steg bliva?

År 1913.

En ny spricka

Sanfrid hade inte varit med vid kvällsvarden. Han hade sagt, att han hade några ärenden att uträtta. Sedan gick han. Åter hemma tog han bara av sig rocken och gick direkt upp på pojkarnas rum. Där satt Gustaf och läste läxor. Han gick på läroverket och skulle taga studenten om två år.

- Voca, vocor, vocaris, vocatur, vocamur, vocamina, rabblar han just som far stiger in i rummet.
- Vad ska de där vara bra för. Det har man väl ingen nytta av i livet. Kan du inte lära dig något nyttigt istället, säger Sanfrid.

Heribert sitter på sin säng och läser i en tidning som Sanfrid hade fått låna som hette Modern Electrics. Hans far var kunnig i sådant som hade med signalering att göra och han ville själv lära sig och tänkte också arbeta vid järnvägen som sin far, men först skulle han göra sin värnplikt. Han skulle mönstra till våren. Men sedan. Tidningen han läste var en engelsk tidning som handlade om amatörradio med bilder på kopplingsscheman

- Ja, det är bra att du lär dig. Det är sånt man har nytta av och nu ska du få hjälpa mig. Nu ska vi bygga en bättre mottagare än den vi har. Vi ska kunna ta emot signaler från en sändare som finns någon annan stans. Min kusin Jonas, han som var gift med Karolina för länge sedan, har en sådan och i morgon på mors födelsedag när hon fyller fyrtio år, ska hon få prata med min mor, Anna-Stina genom luften. Det blir väl spännande.

Heribert följer intresserat vad Sanfrid haft med sig också Gustaf kommer av sig i sin läxläsning. Det är som sakerna vill bli fingrade på, en detektor, en kondensator och en spole och lite andra detaljer som krävs för att det ska kunna bli en mottagare av signaler som kommer genom luften från en sändare långt bortifrån. Sanfrid har hört talas om att i Tyskland kan man sitta hemma och lyssna på vad någon säger på en helt annan plats.

- I Sverige har vi ännu inte kommit lika långt med uppfinningen. Men jag tänkte att mor skulle bli den första som skulle få en gratulation från någon långt bortifrån. Men kom ihåg att detta är en hemlighet mellan oss, pojkar. Hör ni det. Ni får inte säga det till någon, inte ni heller, säger han till småpojkar, Olle och Knut, fem och åtta år som sitter i ett hörn och håller på med sina skalbaggar som de försöker dressera.

Sanfrid tänker på sin uppfinning, som hade med semaforen att göra och som någon stal och tog patent på. Detta som han håller på med nu, har han läst om och vill utveckla. Det är egentligen redan uppfunnet, men han vet hur han kan förbättra spolen och göra så den får större kapacitet och som har med våglängder att göra. Han har verkligen försökt sätta sig in i hur det fungerar när man vill sända.

Det finns ingen bok på svenska där det är beskrivet, men på tyska finns det flera stycken. Han har fått låna en av sin chef, om han lovade att vara rädd om den. I boken finns bilder på hur man sätter ihop delarna och han har fått hjälp med vissa ord som lautsprecher, kondensatoren eller spule.

Många tyska ord liknar ju svenskan, så ibland kan man gissa sig till vad de betyder. Dessutom finns tekniken delvis i hans arbete vid SJ.

Men tekniken utvecklas hela tiden så det där med morsesignaler med gnistsändare som gav en radiofrekvent signal med mycket stor frekvensspridning hade ett begränsat användningsområde. Nu hade man lärt sig hur man kunde generera fasta frekvenser eller våglängder och styra dessa så att även tal kunde överföras.

Det går riktigt bra att få ihop delarna men så måste det lödas och det går inte att göra hemma. Sanfrid får taga med sig alltihop till arbetet i morgon för där finns bättre möjligheter och en lödkolv. I morgon är det dessutom lördag, då kan han smita lite tidigare.

- Gå nu och lägg er och kom ihåg – inte ett ord till mor. I morgon ska vi överraska.

Nästa dag var en strålande brittsommardag. Hösten hade annars varit långdragen. Kanske kändes det så för att sommaren varit torr och trädens blad gulnat tidigt. På Annas och Sanfrids gård hade både äppleträdet och päronträdet burit rikligt med frukt som Anna gjort äpplemos och lingonpäron av, med lingon hon köpt på torget. Dessutom hade barnen fått äta så många äpplen de orkade, så de var slut, men ännu fanns det päron kvar på de högsta grenarna i päronträdet. På gården finns också en syrenberså där pilfinkarna hävdar revir och underhåll med sitt tjipp, tjipp, tjipp.

Heribert som arbetade som springpojke i speceriaffären på Västergatan hade sin lediga eftermiddag och hjälpte sin mor med ett och annat. Han klättrade upp i päronträdet för att få tag i några päron att bjuda på sedan. Han sträckte sig ut på den översta grenen dit ingen nått tidigare. Då hände det.

Krasch! Grenen som han lutade sig mot knäcktes och med ett skri föll han handlöst mot marken. Anna hörde skriet genom fönstret. Släppte degen och rusade med mjöliga händer ned på gården. Heribert låg alldeles stilla med ansiktet mot marken. Vad skulle hon göra. Fasan nästan förlamade henne, då en polis kommer inrusande på gården från gatan. Han böjer sig ned över pojken och vänder försiktigt på honom. Ansiktet är alldeles blodigt och han rör sig inte.

- Hör du mig, pojk! ropar polisen, men får inget svar. Ge, mig lite vatten, säger han och pekar på åttaårige Knut som skräckslagen håller ett stadigt tag i sin mors kjol.

Han får fart på benen och springer bort till pumpen där det ligger en skopa. Pumpar ett par tag och ger till polisen som är farbror Magnus och som bor i huset bredvid. Magnus hörde skriet precis när han klev ur radiobilen, som kört hem honom efter avslutat pass. Han kände Anna och Sanfrid och alla deras barn, eftersom det hänt att hans fru hjälpt Anna med de små, när Anna behövt hjälp någon gång. Själva hade de inga barn.

Ute på gatan hade det samlats massor av ungar som undrade varför det stod en radiobil utanför 18

A. Skulle de få se en riktig tjuv eller var det en fyllbult som skulle hämtas? Det bodde en polis på gatan, det visste de, som ibland, men inte ofta blev lämnad hemma vid sin bostad. Men att en radiobil blev stående på deras gata måste betyda att spännande saker var på gång.

Magnus torkade rent i pannan på Heribert och lugnade Anna och sade att det var ingen fara med pojken. Han var bara avsvimmad och måste vila. Heribert hade tittat upp och mumlat något, men tuppade av igen. Magnus bestämde att han måste till sjukhuset. Hjärnskakning och ett jack som måste sys ihop kan man inte sköta hemma. Anna ville följa med, men kunde inte. Hon var mitt i baket och hade massor att förbereda till födelsedagskalaset ikväll.

Men Anna kunde inte låta bli att anklaga sig själv för att hon inte varnat pojken för att klättra upp i trädet. Var det Guds straff männe, att grenen gick av så pojken föll. Vår Herre som övervakar allt och straffar syndare.

Barnen stod med gapande munnar och såg när polisen kom bärande på Heribert som sov, eller kanske var död och som hade ett jack i pannan som det blödde från. Magnus lade pojken i baksätet och satte sig själv bredvid den andra polisen som suttit kvar i bilen hela tiden och så körde de iväg till Barnsjukhuset som låg alldeles vid Annedalskyrkan.

Anna hade lovat att bjuda på risgrynspudding med russin till kvällsvard, som barnen älskade. En tårta med äpplemos och vispgrädde skulle det också bli. Hennes far hade skickat en säck potatis i födelsedagspresent som Gustaf och Heribert hade hämtat vid tåget igår. I källaren fanns en bing som gjord för förvaring av potatis och det var bra att bara behöva gå ned i källaren och hämta när det var slut i skafferiet. Där förvarade hon sylt och sådant som skulle hålla sig till vintern också..

Det skulle inte bli något stort kalas. De enda gästerna var polisen Magnus och hans Sofie, grannar på 16 B och gamla vännen Karolina med Arvid och Kajsa som nu var hela tretton år. Med alla barnen blev de sjuutton stycken.

Lilly, som också var tretton år, var mors hjälpreda och hade burit ned glas och dukat i syrenbersån där alla skulle få en välkomstkål av citronbrus och must. Sedan skulle var och en ta med sig sitt glas upp i lägenheten där det var dukat både i köket och rummet till extra festlig kvällsvard.

Barnen leker alla på gården. Lille Hugo som lärt sig gå, tultar nöjd omkring bland alla. Oj, där studsar en boll. Den vill han ha, men Elsa tio år, hinner före och tar den. Hon hystar treboll mot den höga brandmuren som är baksida till ett hus på Skolgatan.

Anna vankar oroligt och väntar på Magnus och Heribert då hon ser Magnus komma ensam.

- Jo, pojken har fått stanna kvar på sjukhuset. De sydde ihop jacket i pannan och la´ honom i en säng för han skulle stanna kvar. Han måste ligga stilla en vecka och får inte resa sig. Men det var inget farligt och det är besökstid på onsdag mellan klockan ett och två och då kan Anna gå dit. Det

är ju inte så långt. Sofie kan passa Hugo under tiden.

- Tack snälla, Vad skulle jag gjort om inte han kommit precis då.

- Då hade det blivit ambulans, svarade Magnus. Anna kunde bett Sofie att ringa för vi har telefon, vet hon la.

Anna tog beskedet med lugn. Det var ingen idé att hetsa upp sig. På sjukhuset var han i goda händer.

- Mor ska få något spännande när far kommer hem, sade Knut.

- Jaså, Var det något som ni höll på med igår kväll på ert rum däruppe?

- Du fick ju inte säga det, viskar Gustaf.

- Det är en hemlighet, men far skulle göra färdigt det i verkstan på arbetet.

- Jaha, och kanske det är därför han är sen, eller....

Gustaf visste, men ville inte säga. Han hade talat med en lärare på sin skola som var hemma på det där med radiotelegrafi. Man måste ha en kristall och särskilda hörlurar, hade han sagt, annars kan man inte höra vad den som sänder säger. Alltså blir det ingen present att skryta med, hade Gustaf förstått. Någon kristall hade han inte.

Det var en vacker brittsommarkväll. Luften var hög och klar, men det blev kyligt när mörkret föll på. Dags att gå upp i lägenheten där Anna tänt stearinljus på borden. Barnen satt i köket och de vuxna i rummet. Men var var Sanfrid? Hade han glömt att det var Annas födelsedag.

Samtalet runt bordet kom att röra sig mycket om skola eftersom där fanns en lärarinna och en som skulle bli lärarinna och Lilly som ville bli. Karolina propagerade för att flickor hade samma rättighet till högre utbildning som pojkar.

Men det tyckte inte Anna. Hon hade lärt sig hemifrån att flickor skulle ändå gifta sig, så det var ingen idé att kosta på dem skola. Men i sitt stilla sinne tänkte hon på när hon hjälpt Karolina att söka till folkhögskola och hur hon själv drömt om att försörja sig själv genom att bygga upp en vävfabrik. En dröm som spruckit.

Kvällen led. Man hade druckit kaffe och damerna fick likör och Magnus ett glas konjak och samtalet började tunnas ut. Ingen Sanfrid hade kommit. Gästerna tackade och gick. Ljusen hade brunnit ut. Barnen hade somnat.

Då brötade han in på vingliga ben. Anna som just lagt sig visste inte om hon skulle låtsas sova eller stiga upp och försöka få tyst på honom. Men när han väckt upp småflickorna i köket och lill-Anna börjat gråta, måste hon upp.

Då han tog tag i Linnea och sade att han ville krama henne satte hon i att illvråla. Det var ingen idé att bli arg, det visste Anna. Istället spelade hon med i hans lek för att förhindra att han skulle

börja slåss. De små barnen visste om det, så de gömde sig till dess Anna fick honom i säng.

Lyckligtvis somnade han genast. Anna behövde inte värja sig för hans så kallade rättighet. Men han hade ändå lyckats dra en sorgens slöja över kalaset som trots olyckan med Heribert ändå gått i trevnadens tecken. Drömmen om den lyckliga familjen hade åter fått en spricka.

När Anna lagt sig malde tankarna. Hon försökte tänka på det trevliga som hänt. Men det grumlades av Sanfrids sena hemkomst och i smärtan dök bilden av Heriberts blodiga ansikte upp för henne. Hon somnade inte förrän fram på småtimmarna. Snart randades en ny dag.

År 1914

Orostider.

Karolina var ensam hemma. Den bleka vintersolen lyste rakt in i rummet där hon satt vid det vitmålade skrivbordet. Hon hade tänkt skriva ett brev till Helene Ugland, som efter att hon och Anton fått sluta på Östergötlands Folkblad hade flyttat till Gnesta. Men hon hade svårt att samla sina tankar. Det var något inom henne som oroade, eller var det något i rummet?

Hon spände öronen och lyssnade. Nu hördes det igen. En utdragen ton lite melodiös som när man skjuter ihop ett dragspel när man spelat färdigt. Hon såg sig runt i rummet utan att förstå varifrån ljudet kom. Dörren till lilla rummet var öppen, men nej, det var här i rummet som det lät.

Karolina och Arvid bodde i en hörnlägenhet och hade fönster åt två håll, ett åt gatan och ett mot nästa hus. I hörnet mellan fönstren stod hörnskåpet. I dess övre skåp stod vinglasen och glänste. De togs bara fram då de hade gäster. Man blir glad av vackra saker, tyckte Karolina, som tidigare i livet aldrig kunnat köpa annat än sådant som behövdes till livets nödtorft. I den undre delen stod en servis som Arvid köpt då hans föräldrar i Hedared dog då han fått arva några kronor. Det blev som en gåva från dem. Mellan varje tallrik låg en liten tablett så att inte glasyren skulle repas.

I hörnet mitt emot stod kakelugnen och bredvid den en blank chiffonjé där den kinesiska skålen lyste med sina många färger. Kom tonen därifrån måne. Den hade ju fört med sig mystik från ett främmande land långt borta och som Anna inte hade vågat ha kvar. Karolina fingrade försiktigt på den, men nej, den sade henne inget.

I mitten av rummet stod det runda bordet som Arvid gjort själv. Han hade gjort det i två halvor med sex svarvade ben, liknande det som Sanfrid gjort till Anna. Till bordet hörde också två stolar som Arvid formgivit och som tillverkades i hans snickeri. Där fanns också en utdragssoffa där Karolina och Arvid sov, en gungstol och en korgstol. En stol som visserligen knarrade, då man satte sig i den, men det var inget sådant ljud som Karolina hört.

Bredvid dörren till lilla rummet, där Kajsa hade sina saker, fanns bokhyllan, på sätt och vis

lägenhetens viktigaste möbel. Där fanns alla Selma Lagerlöfs böcker. Den senaste var "Liljekronas hem", men Karolina visste att det skulle komma en till i år. Där fanns också böcker som Karolina behövde för sitt arbete i skolan och alla Arvids böcker om socialism, politik och allsköns faktaböcker. Ett rum inrett för vardag och helg. Ett rum som utstrålade skönhet, arbete och kultur. Ett rum där tankar odlades. Ett hem.

Karolinas blickar föll på lilla byrån som hennes far gjort och som hon tagit med sig från soldattorpet. I en av lådorna låg lakan, vackert broderade, ett minne från hennes mor som dog när Karolina var bara tio år. Där mellan lakanen hade hon gömt boken med den pressade drakblomman.

En gång då hon var ledsen, och promenerat bort från torpet, bort till slutningen till Mösseberg för att plocka trollsmultron hade hon sett den förunderliga blomman och plockat med sig den hem. Utan att hon tyckte det var konstigt hörde hon dofter sorla "var rädd om mig, jag ska bringa dig lycka". Liksom en drake kan spruta eld hade drakblomman med en inre kraft viskat i hennes öra. Försiktigt hade hon lagt den mellan sidorna i sin bibel där den virat in sig i tidens lopp med sin azurblå färg och sin blomtungas ockulta form.

Javisst, så dum hon var. Det var från lilla byrån som tonen kom, att hon inte tänkte på det med detsamma. Det var drakblomman hemifrån, som hört av sig till henne. Nu visste hon det. Den hade reagerat då hon mumlat något om orostider för sig själv. Även ting kan ha tankar.

- Nu händer det saker. Vi måste handla, måste göra något. Nu är det allvar. Jag måste gå med detsamma, tänkte bara äta lite först, säger Arvid när han kommer instörtande.

- Vad händer? Vad står på. Berätta. Jag kände på mig att det var något.

- Jo, nu är det stora saker på gång.

- Det finns potatissoppa att värma.

Sedan storstrejken 1909 som hade slutat i nederlag för arbetarna, hade det skett en stabilisering på arbetsmarknaden som gynnat både arbetare och företagare. Fackföreningarna hade växt i styrka och man hade verkligen förstått hur viktigt det var att hålla samman. Särskilt då arbetsgivarna försökte sänka lönerna, vilket hände.

Det hade följt några goda år efter strejken då produktionen ökat. Men det rådde missnöje med hur försvarsfrågan sköttes. Indelningsverket hade avskaffats och allmän värnplikt införts. En försvarsutredning hade tillsatts och kommit fram till att värnpliktigas utbildningstid måste förlängas och försvaret förstärkas. Något som de konservativa starkt stödde. Inte minst emedan det var stor oro mellan länder ute i Europa.

Liberalerna och socialdemokraterna hade ökat och vann framgångar, vilket också ökade

motsättningarna mellan höger och vänster i politiken och mellan arbetsgivare och arbetare på arbetsmarknaden. Men demokratin och parlamentarismen hade vunnit framsteg och efter valet 1911 kunde liberalen Karl Staaff bilda regering med stöd av socialdemokraterna som hade majoritet i andra kammaren. I första kammaren hade de konservativa majoritet i förbund med kungamakten.

Så var läget när försvarsfrågan nu ställdes på sin spets och det utbröt strid mellan parterna där konungen, Gustav V, var starkt inblandad. Efter en lång förberedelse slöt sig bönderna, som stod på de konservativas sida, samman och ville visa enighet med konungen. Tidens allvar krävde mer pengar till både här och flotta och försvarsfrågan måste få en lösning, menade de.

Denna kalla vinterdag var där över 32.000 bönder samlade under standar och fanor i Stockholm där konungen tog emot dem på borggården. Bönderna ställde sig eniga med konungen som tog emot deras försvarsvilja och slutade sitt tal till dem med orden: ”Följ och stödjen mig därför allt framgent!”

- Så kan han bara inte göra. Kungen är väl ingen enväldshärskare. Sådana saker måste bestämmas i samråd med regeringen. Vi måste visa solidaritet med Staaffs regering, sade Arvid mycket upprört.

I hast åt han sin soppa och gav sig iväg till partikansliet och två dagar senare var han i Stockholm där liberaler och socialdemokrater arrangerade ett arbetartåg till stöd för regeringen Staaff. De var 50.000 deltagare i det tåget.

Karolina visste inte om hon förstått rätt. Vem hade bestämt att det behövdes mer vapen. Vapen dödar ju och krig, vad leder det till, mer än till nya krig.

Oroligheterna i landet fortsatte samtidigt som utvecklingen mot parlamentarism och folkstyre kämpade i motvind då konservativa krafter tog makten.

Vintern var kall som människorna kände ända in i mörkret. Maten var dyr och familjer med tio - tolv barn fick vända på öronen om de skulle räcka. Fiskebåtarna låg infrusna i hamnen och rotfrukterna frös i källarna. Allt kändes tungt. Tiderna var svåra.

Våren kom och sommaren med värme som nådde in till frusna själar. Borta vid Gullbergs vass hade man byggt en dansbana dit människorna drogs i sin längtan efter att få skaka av sig allt det mörka och svåra. Man sökte rum för frid. Men det blev kortvarigt. Ett världskrig bröt ut.

Göteborg i oktober 1914.

Kära Helene!

Flera gånger har jag satt mig ned för att skriva till Dig men varje gång har det hänt någonting som avbrutit mig. Till exempel i början av oktober då Anna en gång kom hem till mig. Jag var ensam för

Arvid är på partikansliet nästan varje kväll. Socialdemokraterna måste hela tiden agitera för den lilla människans rättigheter medan den konservativa regeringen bara tänker på krig.

Jag bjöd Anna att sätta sig. Hon var så olycklig och visste inte vad hon skulle taga sig till. Hon hade ingen att prata med. Hon berättade att när Sanfrid fått lön brukar han gå till restaurant Palace och äta och dricka flott medan Anna och barnen äter havregrynsgröt till kvällsvard. När han sedan kommer hem blir det hugg och slag till han får som han vill. Oftast går han upp och lägger sig i Heriberts säng i spisrummet sedan. Heribert gör ju rekryten i Uddevalla. Anna vågar inte lämna Sanfrid med flickorna för det har hänt att han givit sig på Linnéa, den stackars ungen. Hon är så rädd och brukar gömma sig i garderoben när Sanfrid kommer hem.

Sedan fortsatte hon att berätta att om hon skulle begära skilsmässa och Sanfrid gick med på det, skulle hon få gå från barnen och huset som är köpt för hennes arvslott. Kvinnan har ingen talan i det fallet. Jag hade inte mycket tröst att ge mer än att hoppas på en lagändring där man kan gå till tings med sin skilsmässa.

Arvid och jag tog med oss lille Hugo ett och ett halvt år gammal, när vi var i Hedared ett par veckor i somras för att underlätta lite för Anna. Skolbarnen skickades till Vrågården över sommaren där de fick hjälpa till med djuren. Anna var också där en tid för att vila upp sig. Två av barnen fick vara hos farmor och farfar i Bestorp, där de överöstes med kärlek och fick åka dressin på ett stickspår så mycket de ville.

Lite hade jag hoppats att få träffa dig i Hedared, men de sade att du arbetade med kommunalpolitik i Gnesta och skulle komma dit lite senare. Hörde också om det tragiska som hände i Norrköping då Anton hamnade i fängelse efter en orättvis tryckfrihetsdom och att han sedan fått sluta på tidningen. Socialismen har det motigt och jag beundrar verkligen Dig för din kamp mot orättvisor och framför allt för kvinnans frigörelse. Du är verkligen en förebild.

Själv har jag det bra, men funderar ibland på vad det skulle blivit av mig om jag inte gått den där folkhögskolekursen. Jag vet att när indelningsverket avskaffades hade alla inte råd att köpa sitt torp, särskilt inte om de var lite äldre. Har hört att många av dem sitter på backstugan idag.

Försöker också föra Dina idéer vidare i Kvinnoklubben. Klubben var ju Ditt verk och Du går säkert till historien inte minst med tanke på att du startade tjugo stycken kvinnoklubbar till i södra Sverige. Men mycket arbete ligger fortfarande framför oss. Man får börja med barnen och försöka lära dem att socialism är bra för alla som vill bygga en rättvis värld.

Kan Du tänka Dig att i en skola i Göteborg var det en 13-årig pojke som stämde sin överlärare för misshandel. Jag hoppas verkligen läraren blev fälld. Aga borde förbjudas. I min klass ser jag flera barn som bär spår efter aga i hemmet. Det är så hemskt när vuxna ger sig på de små stackarna som inte alltid vet vad som är rätt eller fel och som ingen försvarar.

Från det ena till det andra, jag saknar någon att prata konst med. Arvid säger att han är intresserad, men har inte tid med sådana nöjen. Nyligen såg jag en bild på en tavla av Claude Monet som var så otroligt vacker. Det pågår en utställning med hans konst i Dresden, men vem vågar åka utomlands i dessa krigstider. Jag såg heller inte den Baltiska utställningen i Malmö härförleden, där det visades många tavlor av Zorn. Men i Stormklockan skrev de att Zorns konst var kopplad till grosshandlarestetik, vad de nu menade med det. Men jag förstår att det var något negativt.

Som sagt, vi lever i orostider och vad skall inte kriget, där flera länder är indragna, leda till. Här i Göteborg har folk börjat hamstra livsmedel för de tror det ska bli ransonering. Jag har också gjort det.

Innan jag slutar vill jag bara säga att Anna inte är något offer. Hon är otroligt stark och har alltid varit trots att hennes drömmar ständigt går i kras. Nu när hon en dröm att en av hennes söner ska få taga studenten och den drömmen hoppas jag av hela mitt hjärta ska gå i uppfyllelse.

Kära hälsningar från vännen Karolina. Om Du visste vad jag saknar Dig

PS. Jag gläder mig åt att Selma Lagerlöf som första kvinna blivit invald i Svenska Akademien. Hon är också en förebild och var också lärarinna som Du och jag. DS

Med brevet i hand gick Karolina iväg till brevlådan. Björkarnas gula blad låg som guldmynt på gatan och lönnarna lyste i rött och orange, en färgsymfoni som kändes ända in i själen. Tecken på uppbrott, naturen förbereder sig att gå i dvala samtidigt som kulturen öppnar sina blomknoppar och visar vägen till konst och teater.

Karolina kom att tänka på Selma Lagerlöfs ord om att man skall våga göra uppbrott och taga tillvara det vilda man har inom sig, det som är släkt med kreativiteten. Ge konstnären inom sig en chans. Våga växa.

År 1915

Verklighetens gränser.

Min vän du tog min hand
och höll den sedan kvar
jag ser nu ljuset för oss två
uppå den väg där vi ska gå.

Ord präntade på den gulnade lappen som följt med varje gång de flyttat. Nu satt den med ett häftstift på väggen i köket på Brunnsgatan bredvid kaffekvarnen och påminde om ungdom och tro på en framtid. Allt det fina och vackra de sett framför sig, drömmen om den lyckliga familjen.

Eftertänksamt malde Anna de sista bönorna som kaffekupongen räckt till då ögonen föll på

lappen. Nähä, tänkte hon och ryckte ned den och stoppade den i spisen. Begärligt slickade elden i sig framtidshoppet. Bara häftstiftet satt kvar.

Svartklädd och sorgtyngd satte hon sig i korgstolen i rummet vid gavelfönstret. I fönstret i huset mitt emot skymtade hon Sophie. De vinkade till varandra. Sophie såg inte att Anna grät, grät över svunnen lycka men också över mor Charlotta som gått ur tiden. Fumligt bläddrade hon i postillan som alltid låg framme, tillsammans med Stiftstidningen på lilla bordet, vid fönstret. Den slog liksom upp sig själv. ”Gud allsmäktig sände sitt ljus och sin sanning, som bevarer eder i alla edra livsvägar. Guds hand beskärmer eder”, läste hon och lägger till med egna ord: Gud, misskunda dig över mig syndare. Straffa mig Herre om så måste ske. Du är min Fader, jag överlämnar mig i dina händer, för Jesu Kristi skull. Amen.

Längst fram i kyrkan stod kistan med mor Charlotta och på ömse sidor satt hennes åtta barn med familjer. Kyrkan var sedan fylld av annan släkt, vänner och församlingsbor, svartklädda och upptagna av sorg. Det sorlades inte, man var stilla inför Guds godhet att hämta hem Charlotta Persson. Genom kyrkfönstren på söderväggen kastade marssolens strålar sitt ljus över rosen som någon lagt nedanför målningen med rosenkransmotivet på norra korväggen, uppfordrande till bön.

Men Anna Albertina satt i sina egna tankar. Hon hade ett inre samtal med sin mor, nu när alla hennes råd skulle gå i graven. Råd om att man alltid kan vända sig till Gud i svåra stunder men också att ibland kunde Gud se mellan fingrarna. Han kunde gottgöra vad ont man gjort. Bland vännerna satt Karolina som Anna såg upp till och som menade att en människas dåliga samvete var straff nog för en ond gärning. Gud hade spelat ut sin roll i Karolinas liv. Gud var något som prästen använde som medel för att hålla styr på människorna. Prästen hade tagit på sig rollen som Guds domare på jorden.

Han talade så vackert om Charlotta som varit ett Guds barn som deltagit i församlingsarbetet och underdånigt följt Guds lagar. Sedan talade han om kärlek och de som besökte kyrkan varje högmässa kunde känna igen predikan från ett par söndagar tidigare om kärlekens mått och att åt den som har, åt honom ska varda givet men den som icke har, från honom skall tagas också det han har.

Ja, ja, tänkte de som hört det tidigare, vi vet. För Anna blev det dock ännu ett ok att lägga till föräldrahemmets tes om att arbetet är ett mål och inte ett medel. Arbetet är en Guds gåva och finns inte till för att man ska tjäna pengar. Kärlek var inget mellan människor. Kärlek var något som Gud hade monopol på.

Som avslutning sjöngs psalmen 487 ”Från dig all nåds och visdoms Gud”.

Anna som till hösten skulle fylla fyrtyotvå år och nu moderlös kände sig gammal och sliten. Hur

skulle hon orka leva i tjugofem år till för att bli lika gammal som modern var när hon dog. De sista åren hade tårt på orken för när Anna bara hade åtta barn, hade lusten och drömmen om den lyckliga familjen ännu funnits. En dröm något naggad i kanten, men ändå en dröm. Svårast var det när hon fick sitt nionde barn, lill-Anna och hon var nära att dö. Efter det hade hon bestämt att det inte skulle bli några fler barn. Sanfrid hade fått hålla igen på sina rättigheter. Ändå blev det en gång till och Hugo nu tre år gammal försökte hon vila i. Han skulle få all den närvaro som de andra inte fått eftersom när de varit små kom det alltid en ny som krävde närvaro. Hon suckade där hon satt hemma i salen vid begravningskaffet.

När alla talen, till vilken gudabenådad människa mor Charlotta hade varit, var slut, hade det som sagts bara känts som fraser som gled förbi Anna. Det enda talet hon verkligen lyssnat till var en av syföreningens medlemmars tal. Hon hade stått Charlotta väldigt nära och vågat tala om människan Charlotta och inte bara församlingsmedlemmens och kyrkorådets rättrogna tjänare. Nej, hon hade talat om Charlottas goda hjärta och hennes kärlek till sin man och sina barn. En kärlek som hennes barn fått taga del av. Jaha, tänkte Anna, var det kärlek, det som i hemmet uppfattats som fostran. Inte förrän nu förnam hon att det var något mer hon fått med sig, något som trots allt silat mellan fingrarna på Guds allsmåktiga hand.

Ja, när alla tal till den hädangångna var slut och övergick i spridda samtal vid borden och männen började diskutera jakträtt och skiftesfrågor, blinkade Anna och Karolina mot varandra och låtsades att de behövde gå på hemlighuset. De promenerade iväg uppför stigen på Mösseberg och naturligt nog, med tanke på vad det var som sammanfört dem denna dag, kom de in på existentiella frågor.

Men när Anna, som försökte taga till sig det där med kärlekens budskap, frågade Karolina vad som egentligen gällde, eftersom det var andra ord om Jesus som ringde i hennes öron: ”och därifrån igenkommande till att döma levande och döda”. Handlade det om kärlek? Det var som ett mörker där kärleken led kval.

Karolina hade inget bra svar och de satt tysta och funderade då ett dovt muller ljud mellan träden och de tyckte sig känna marken skaka. Bergets innevånare hade talat. Anna och Karolina skyndade ned till gården lagom för att se begravningsgästerna spänna för sina hästar. Man hade sagt farväl. Gud har tagit hem en av sina trogna.

För några år sedan då orken hos Annas far börjat tyna och han behövde hjälp hade Annas tio år yngre bror, Torsten, som läste vid lantmannaskolan i Stenstorp, tagit vid och flyttat hem. Han gifte sig med Frida Fischer och de hade nu en liten son samtidigt som Frida var havande och förmodligen väntade tvillingar.

I Annas gamla rum bodde nu ingen utan det användes som gästrum där Anna och hennes två

minsta, lill-Anna och Hugo som fått följa med då deras mormor skulle begravas fick sova.

Men de var inte med i kyrkan förstås. Sanfrid var hemma i Göteborg med skolbarnen.

Man hade fyllt bolstervaren, som Anna vävt en gång, med nytt hö. Hon mindes att hon fått mycket beröm för att hon vävde så fina bolstrar. Kvällsmörkret trängde sig på. Hon sätter sig på sängen och tänder fotogenlampan och öppnar lådan till det lilla bordet som stod bredvid sängen och känner längst in. Där ligger något, det bränner på fingertopparna, något gömt men inte glömt. Brevet som Sanfrid skrev efter att Anna besökt honom i Göteborg och berättat att hon väntade hans barn. Ett brev om kärlek, en kärlek som rådde i Sanfrids föräldrahem och som han ville dela med Anna, en kärlek till livet, mellan två människor och som för Anna blev hennes nya dröm. Drömmen om den lyckliga familjen, istället för drömmen om att väva inte bara till husbehov. Den spruckna drömmen.

Det knackar på dörren och in kommer hufadern som försöker hitta sin roll, dels som änkeman, dels som Charlottas förlängda arm som rådgivare till sina döttrar. Han kände att han hade ett särskilt ansvar för Anna som flyttat så långt bort. Han hade hört av Charlotta att Anna ville ge upp sitt äktenskap, att Sanfrid inte var en god man.

- Kära barn, säger han, hon ska veta att jag ber för henne varje kväll. Hon måste stå ut för det Gud har instiftat kan inte människan bryta. Hon ska veta att mor Charlotta inte alltid var så lätt att leva med heller, hon hade sina sidor. Men man får reda ut problemen, inte ge upp. Det är äkta makars plikt att älska och ära varandra och en sann gudsfruktan giver kraft till pliktuppfyllelse, förmanade prästen då vi lovade varandra trohet intill döden skilde oss åt. Nu förstår jag inte hur jag ska klara mig utan henne.

Sedan föll han i gråt och Anna fick hålla om honom och trösta. Hon försökte framkalla ljusa minnen de haft tillsammans och att han hade sina barn omkring sig och sina barnbarn.

- Kom nu, ska jag hjälpa far nedför trappan. Far är trött, det har varit en svår dag. Det var fint i kyrkan. Mor har kommit till ro.

Därnere möts Anna av ett gråtande barn som har slagit sig och blöder. Frida som nu är husmor i Vrågården, tar hand om sin svärfar Anders och hjälper honom till sin säng medan Anna tvättar Hugos skrubbsår och lindar om en gasbinda. Han håller ett stadigt tag i sin mors kjol och släpper inte förrän han stoppas i säng.

Annas blick letade sig ut över trädgården från fönstret där hon satt. Natten lystes upp av fullmånen. Silhuetten av en kärlekskrank marskatt strök förbi med sitt gälla jamande. Bilder från den sista sommaren innan hon flyttade till Göteborg speglas i nattens trolska ljus. Tyget i midsommarkjolen med sina blå och bruna ränder, samtalet med rödhaken som krafade i grönsakslandet, fri såsom fågeln, mullret från berget som viskade om varelser från djupen, solförmörkelsen. Ja, allt det

förunderliga förbundet med tiden och föränderligheten. Den sanna verkligheten är i tiden och förändringen tillhör verklighetens gränser. I tidens varande finns också ett vardande.

Just det, hon måste orka ”till döden skiljer oss åt” för barnens skull och för att undslippa Guds straff. Hon lyfte över Hugo, som somnat i hennes säng, till lill-Anna där de fick ligga skavfötters. Själv kröp hon ned i den uppvärmda sängen där lukten från ett litet barn nästlade sig in i hennes sinne, hennes livsuppgift och framtid, inslag i drömväven.

I Göteborg hade Sanfrid bjudit de stora barnen på kinematografen där man för första gången i Sverige visade en Chaplinfeld. Man såg bilder som barnen sent skulle glömma. Den lille farbrorn, med den lilla mustaschen, som försökte förstå tidens gång.

År 1916

Ingen återvändo.

- Hugo! Kom upp! Nu måste du vara färdig!

Kalldrag på degen är inte bra så Anna skyndar sig att stänga fönstret. Hela januari har varit mycket kall, men nu kanske kylan äntligen lindras för det har börjat snö lite lätt. Inne i den lilla tvårumslägenheten är det dock varmt som alltid då det är bakdag. Vedspisen är precis så het som det behövs då stora limpor ska gräddas. Mjölet pudras över degen då hon håller ut det sista i påsen och försiktigt river sönder den för att komma åt vartenda mjölkorn som kan gömma sig i vecken. Ingenting får förfaras. Mjölakupongerna för perioden är slut och det dröjer innan de nästa börjar gälla. Till och med potatis är ransonerat. Men idag ska de få en säck från Annas far i Vrågården. Den ska hämtas vid tåget så fort Gustaf och Linnéa kommer från skolan.

Gustaf, Annas stolthet är näst äldst av de tio barnen och ska ta studenten. Tänk, hennes pojk ska ta studenten. Hon känner stolthet vid tanken. Men hon skryter inte med det. Det gör inte en sann schartauan.

I morgon är det Hugos födelsedag. Han är yngst och ska fylla fyra år. Något stort kalas kan det inte bli, men hon ska överraska med en vetelev.

Kriget rasar på tredje året ute i Europa och det är mycket ont om mat. Anna försöker vara så rättvis hon kan när måltiderna serveras. Heribert, som är äldst, gör sin rekryt i Uddevalla och därför är det bara nio munnar att mätta hemma, förutom hon själv och Sanfrid förstås. De som arbetar får lite större portioner än de som går i skolan. Elsa har redan börjat arbeta trots att hon inte gått ut sjätte klass. Hon är så liten och spinkig och behöver lite större portion. Efter skolan arbetar hon som springflicka på apoteket Dufvan borta på Aschebergsgatan.

Sanfrid spelar på sin familjeförsörjarroll, han finner sig minsann inte i att bara få gröt till

kvällsmat. Som i lördags då han gått ned till hamnen efter arbetet och kommit över en halv kokt hummer. Inget av barnen fick smaka, bara Anna för att fjäska och få henne på gott humör. Hon hade dukat fint och barnen fick var sin korvskiva att lägga på smörgåsen. Det var ju lördagskväll. Men efter några supar blev Sanfrid oredig och ville slåss.

Så slutade det, som det så ofta brukade, att medan Anna försökte lirka med honom, gick de stora barnen ut eller upp på vindsrummet och de mindre gömde sig. Linnéa, vettskrämd låste in sig i garderoben. Ingen vet varför hon blev så rädd, men något måste han ha gjort henne, för hon darrade i hela kroppen. Anna fyllde på snapsglaset när han druckit ur, för att så fort som möjligt få honom till det stadiet då hon kunde fösa honom i säng, innan han hunnit skrämman livet ur ungarna.

Sådana nätter var det svårt att sova. Tankarna virrade som guldfiskar i en glasskål i huvudet på henne. Hon såg inte någon lösning. Hur skulle hon kunna komma ifrån Sanfrid utan att också mista barnen och huset som var köpt för hennes arvslott. Som gift hade hon inga rättigheter. Maken måste samtycka till skilsmässa, vilket han naturligtvis aldrig skulle göra. För att bli fri måste hon kunna bevisa missförhållanden eller brott och för det behövs vittnen. Fars ord ringde i hennes öron att äktenskapet är av Gud instiftat och det är makars plikt att älska varandra, eller prästens ord om att man ska älska varandra till döden skiljer en åt. Men vad var det Karolina hade sagt om att det kommit en ny skilsmässolag som kanske kunde hjälpa henne? Något om lång och varaktig söndring. Hur skall hon orka?

Men var i all sin dar är pojken? Hon ska just till att öppna fönstret och ropa på honom igen då hon hör dassdörren smälla igen nere på gården. Sitta så länge i denna kylan. Hon hade sagt att han kunde få sitta på pottan inne för en gångs skull. Men ett sådant erbjudande kan man bara inte ta emot när man ska fylla fyra år imorgon. Puh, sitta på pottan som en småunge.

- Vad har du gjort så länge?

- Bajset ville inte komma.

- Du har väl inte läst Petterssons tidningar därnere.

- Nä.

- Där står bara ogudaktiga saker och det är farligt.

- Varför det?

- Det är sånt som lurar människor till synd.

- Synd?

- Det är när man gör något som Gud inte tycker om, vet du väl.

- Hur ska man veta vad han tycker om?

- Det måste man lära sig.

- Är det synd att göra det stora på dass?

- Nä, men kom ihåg att du kommer inte till himlen om du syndar. Du ska tro på Herren Gud så får du kraft att klara allt. Du ska få följa med till Domkyrkan på söndag och höra domprosten Rexius predika, så får du lära dig vad Guds nåd är. Förresten ska jag säga till Petterssons där nere att de inte får ha tidningar liggande på dass. Allers familjejournal. Så strunt.

Anna gläntar på ugnsluckan. Strax är två limpor färdiggräddade. Med förklädessnibben öppnar hon eldningsluckan och lägger in mer ved.

- Mamma! Mamma! Säg till Olle!

- Vad är det Linnéa, ropar Anna ned genom trappan.

- Olle stoppar snö i nacken!

- Kom upp ska jag lära er! Men borsta av all snön först!

Snön faller nu tätare och det har börjat blåsa lite. Det är inte något bra väder att skicka ut barnen i, men potatissäcken måste hämtas idag.

- Seså, du ska inte reta Linnéa. Värm händerna över spisen. Du har väl inte tappat dina vantar, Olle.

- Jag glömde dem i skolan, säger Olle gråtfärdig.

- Och du tror att de ligger kvar i morgon. Man måste hålla reda på sina saker. Se här, låna Knuts vantar. Han glömde sina hemma i morse. Gå nu och leta rätt på dina. Och du Linnéa, du gör dig i ordning för att följa med Gustaf till stationen. Han kommer snart. Jag hade tänkt att ni skulle promenera dit och åka spårvagn hem med säcken. Men ni ska få pengar så ni kan åka båda vägarna eftersom vädret blivit så dåligt. Må Gud vara oss nådig, att detta går bra.

Klockan i rummet slår tre och Anna sätter sig i korgstolen och läser i sin andaktsbok. Genom gavelfönstret kan hon se ända ned till Västergatan där spårvagnen går. Hon vinkar till Sophie som står i fönstret mitt emot. De är mycket goda vänner och Sophie är den enda människa hon anförtrott sig åt och berättat att Sanfrid slår henne. Hennes man, Magnus är polis. Men de har inga barn vilket Sophie är mycket ledsen för. Därnere kommer förresten Gustaf med raska steg. Han hade ju lovat att skynda sig hem.

Gode Gud gör så att inget ont händer barnen, när jag skickar ut dem i detta olagliga ärende. Käre Fader, du måste förstå att jag gör det för att barnen ska kunna äta sig mätta. Det är ju bara en säck potatis. Jag lovar att lägga en extra slant i kollekten på söndag om detta går bra, ber hon inom sig.

- Här är pengar till spårvagnen. Kom ihåg att om någon frågar vad det är i säcken så säg att det bara är skrot. Du Gustaf lyfter upp säcken på spårvagnen och sedan går du och sätter dig inne i vagnen och du Linnéa står vid säcken och försöker se oskyldig ut. En tolvåring tror man inte är ute i olovliga ärenden. När ni kommer tillbaka till Brunngatan lyfter Gustaf av säcken och om du inte orkar bära hem den så ställ er där nere på hörnet så ser jag er och skickar ned Knut som kan hjälpa till att bära. Och lyft på fötterna så ni inte sliter på skorna. Se så, gå nu.

Anna gör klart baket och sätter sig sedan i korgstolen och ber en bön att ingen ska sätta fast barnen med potatissäcken. Det är stränga straff om det upptäcks att någon bonde levererar potatis utanför ransoneringskontrollen.

Men var är psalmboken? Den låg nyss ovanpå Stiftstidningen, Annas husorgan. Hon lystrar och ler. Det hörs något från lilla rummet. Det är Hugo som sjunger. Hon tittar in och ser honom sitta i ottomanen. Runt om sig har han staplat kuddarna och framför honom ligger psalmboken. Han är präst och står i predikstolen. Med sin klara barnröst sjunger han "Närmare Gud till dig" med sin församling, två trasdockor och en trähäst.

- Jaså, det är du som har psalmboken. Ja, det är bättre att du lär dig bokstäverna i den, istället för i Petterssons smutsiga tidningar. Om du är riktigt flitig kanske du också kan ta studenten en gång.

Då skallrar det i glastrutorna i dörren ute på svalen. Anna har förbjudit barnen att dänga igen ytterdörren. Man ska trycka ned handtaget och försiktigt stänga den. Vem är det som inte har lärt sig. Hon går skyndsamt ut i köket för att ta syndaren i örat.

- Vilken hand, säger Sanfrid och håller båda händerna bakom ryggen.

Anna kommer helt av sig i sin tillrättavisning, men att vända det till lekhumör är stört omöjligt. Det känns bara fånigt att för att få en present eller vad det nu är, vara tvungen att välja en hand. Hon vet ju att om hon väljer fel, gör Sanfrid så att det blir rätt ändå. Nej, hon vill inte leka idag. Istället går hon tillbaka till rummet och tittar nedåt gatan och ser Gustaf komma knogande med säcken på ryggen.

- Gå ned och hjälp Gustaf med säcken, innan han tar av sig, slänger hon ur sig till Sanfrid och låtsas inte om att han fortfarande står där med händerna bakom ryggen.

Säcken får sin plats i bingen i källaren och Knut som hade sölat på hemvägen från skolan skickas ned att hämta upp ett par kok potatis i en korg. Anna sätter på så mycket att det räcker till de yngre barnen. De som arbetar får äta i nästa omgång. Till potatisen får de lingon och mjölk, men inte hårt bröd som de brukar utan var sin skiva av det gamla mjuka brödet som måste ta slut innan de får smaka av det färska. Hon skär först bort den mögliga kanten. De ber Gud välsigna maten och äter under tystnad.

- Jag orkar bara en potatis, viskar Linnéa, som har skalat två till sig.

- Vad då? Är det något fel på dem?

- De är skälla.

- Precis vad jag var rädd för. Säcken har säkert blivit stående ute i kylan någonstans, så de frusit. Men det är väl Guds straff. Han kunde väl ha sett mellan fingrarna. Vi får äta dem ändå... och blanda med kålrötter.

Sanfrid som inte sagt ett ord, sedan han hjälpt Gustaf hem med säcken harklar sig ljudligt från

rummet. Anna förstår att han vill påkalla uppmärksamhet, men hon stålsätter sig att inte krusa för honom.

Medan barnen äter färdigt, råskalar hon potatisen till de som ska äta nästa gång. Hon trotsar påbudet att det är förbjudet att råskala och hoppas att barnen då kanske inte känner att potatisarna är skälla. Hämtar in det salta fläsket från vindstrappan och skär några skivor som hon steker. Fläsket var egentligen tänkt till kvällsmaten på lördag. Men om hon avstår från sin bit kanske det ändå kan bli några tunna skivor till barnen. Sanfrid får väl ta något annat om han är hemma på lördag. Inget av barnen skulle våga klaga på maten. Drömmen är att alla skulle få äta sig riktigt mätta någon gång, utan att hon räknar varje skiva eller bit de tar.

Flickorna tar som vanligt hand om köket efter maten och strumpstoppningen och pojkarna går upp på sitt rum på vinden. Anna sätter sig vid symaskinen för att sy ett par kortbyxor till Hugo på hans födelsedag. Olles gamla byxor som var både slitna och för små har hon klippt isär. Hon vänder tyget och tar avigan ut och lyckas pussla ihop så det räcker till ett par nya.

- Usch jag blir tokig på vattenkranen. Man måste trycka hela tiden för att det ska komma vatten, suckar lill-Anna som står på en stol vid diskbänken. Det rinner så långsamt.

- Var glad att du inte behöver hämta vattnet utomhus, som hos mormor och morfar, retas Olga medan hon rotar i stoppkorgen efter garn.

Hon sänker rösten när hon fortsätter.

- Vad är det med far, han har inte sagt ett ord sedan jag kom hem?

- Maten passade väl inte, säger Lilly, som är äldst av flickorna och som har bestämt sig för att bli lärarinna. Hon vet att det bara är pojkarna som får studera. Men hon har tänkt ut hur hon också ska få göra det. Men det är hennes hemlighet.

- Jag tycker det är så hemskt när far tiger så där. Det slutar nästan alltid med att han blir arg, säger Linnéa gråtfärdigt.

- Nej då, läs dina läxor nu och oroa dig inte, förmanar Olga som dock vet att Linnéa har fog för sin rädsla. Jag kan förhöra dig på psalmversen sedan.

Från rummet hörs Annas trampande på symaskinen och korgstolens knarrande där Sanfrid sitter och skruvar på sig. Stormen viner runt knuten in på gården och virvlar upp snön så man nästan inte ser äppleträdet därnere som Gustaf fick på sin tioårsdag då han varit hos mormor och morfar över sommaren. På trappsteget till dasset har samlats en stor snödriva. Brandväggen mot husen på Folkskolegatan står där hög och slutet som vore den gränsen till världens ände.

Det stökas och bökas när alla sängar ska dras ut och bäddas. Men snart kommer de till ro. Alla utom Anna som nu bara har handsömmen kvar på Hugos byxor. Sanfrid känner hur olusten mal inom honom. Är det verkligen han som måste ta första steget för att släta över. Det var ju hon som

inte ville ta emot gåvan som han hade med sig. Ingen dyr och märkvärdig sak, men ändå. Innan han lägger sig stryker han över hennes skuldror där hon sitter nedböjd över sitt handarbete.

- Ska du inte lägga dig snart, säger han och anstränger sig för att låta riktigt mild.

- Jo, men jag måste göra färdig byxorna. Sov du.

Åh, vad han önskade att hon skulle ha sträckt ut sin hand mot honom. Det skulle ha lindrat ångesten som växte inom honom. När han var nykter såg han klart hur illa han gjorde sin familj då han druckit. Men han visste inte hur hårt han slog och hur våldsam han blev. Anna trodde inte längre på honom då han lovade bättring. Hon hade lärt sig att han inte visste vad han gjorde under ruset. Måtte han somna innan hon skulle lägga sig.

Hon drar ut på arbetet och när hon är klar lyssnar hon till hans andetag om han sover. Jo, kanske, men hon tar god tid på sig för att göra sig i ordning för natten. Långsamt tar hon ur alla hårnålarna ur hårknuten så att den långa flätan faller ned på ryggen. Oändligt försiktigt kryper hon sedan ned bredvid Sanfrid och lägger sig med ryggen mot honom. Hon ligger blick stilla och vågar knappt andas, då hon känner hans hand smeka hennes rygg och sedan glida fram på det ena bröstet.

- Nej, jag vill inte, försöker hon. Jag är trött.

- Jo, det var så länge sedan, säger han, medan han trycker sin kropp mot hennes.

Anna rullar ihop sig som en boll och försöker göra sig så oåtkomlig som möjligt. Då händer det. Eftermiddagens och kvällens ihopsamlade och återhållna vrede stiger upp som kraften i en jäst saftflaska. Med hela sin styrka tar han tag i henne och vrider henne runt och lägger sig på henne.

- Detta är min rättighet, väser han.

- Och detta är min, väser hon tillbaka, samtidigt som hon uppammar alla sina krafter och vänder sig så att de båda faller i golvet.

Han slår i huvudet och släpper sitt grepp om henne. Då far korken ur den jästa flaskan och han tappar besinningen. Han reser sig upp och sparkar henne där hon ligger försvarslös. Hon kommer upp på knä medan han fortsätter att slå urskillningslöst mot henne. För att rädda livet springer hon ut på svalen, men han följer efter och slår. Snubblande tar hon sig då ned för trappan och ut på gården.

Snöstormen slår emot henne som pisksnärtar. Men det är som om hon inte känner det. Något inom henne piskar ännu hårdare. Ett liv av förödmjukelse och skam.

Pettersson på första våningen kikar fram bakom gardinen och Anna försöker låtsas att hon ska på dass. Men i bara nattlinnet och barfota är det svårt att låtsas. Dessutom går inte dassdörren att öppna för all snön. Då gör hon något som hon aldrig gör annars. Hon banar sig väg genom syrenhäcken in till nästa gård och vacklar upp till Sophie. Hennes man, som ibland har nattjänst, är lyckligtvis hemma. Han fattar genast vad som hänt och springer över och lugnar barnen medan Sophie sveper

in Anna i ett täcke och försöker få stopp på näsblodet.

Magnus möts av Linnéas hysteriska skrik då han kommer upp till lägenheten. Linnéa, som brukar bita ihop, var nu vettskrämd.

- Lugna er. Var det någon som såg vad som hände? frågar han barnen.

- Ja, snyftar Olle, jag fick ont i magen och skulle ned till mamma. Men hon kom ut genom dörren med händerna så här över huvudet.

Han visar med händerna över sitt eget huvud hur man gör när man vill skydda det mot slag.

- Far kom efter och slog henne så hon sprang nedför trappan och ut på gården. Jag vill till mamma.

- Så ja. Hon är hos tant Sophie, som tar hand om henne. Det är ingen fara. Gå ni och lägg er så ska jag tala med far.

Han går in till honom. Barnen spetsar öronen och hör vad som sägs.

- Varför grät Linnéa så hejdlöst?

- Jag bara kramade henne.

- Erkänner du att du har slagit din fru? Olle såg dig göra det, så ljug inte nu.

De hör sin pappa svara med ett svagt ja och fortsättningen på samtalet drunknar sedan i hans gråt. Farbror Magnus stannar och pratar länge med Sanfrid. Innan han går talar han lugnande med barnen och säger att de skall lägga sig.

- Lilly, du ser till att alla kommer iväg i tid till skola och arbete i morgon, så stannar mamma hos oss i natt och Hugo tar med sig sina kläder och följer med mig. Jag ska bära dig.

- Då kan jag väl få sova i Hugos säng däruppe, ber Linnéa fortfarande snyftande.

- Javisst. Jag ska stoppa om dig, säger Lilly som iklätt sig sin mors roll.

- Han är ångerfull så det förslår, säger Magnus när han kommer hem till sig. Detta ska Anna inte behöva vara med om igen.

- Han har väl inte rört barnen?

- Nej då. Det vågar han inte.

- Se här, säger Sophie, ta det här så Anna blir varm.

- Vad är det?

- Konjak, drick nu.

Anna läppjar på glaset och dricker små klunkar. Ett kaos av trasiga tankar tränger sig på. Hon försöker värja sig. Där kommer drömbilder, drömmen om ett annat liv, rödhakens lätta krafande, fri såsom fågeln. Någon har sett hur hon har det. Hon tittar på Magnus och Sophie och frågar dröjande.

- Vill ni vara mina vittnen?

Anna som hela tiden behärskat sig, kan inte längre hålla tillbaka tårarna.
- Må Gud vara mig nådig. Jag har i alla fall försökt i tjugo år.

Maj 1917

Krascher.

Krasch! Där låg den i tusen bitar. Alfred slog händerna för ansiktet. Nej, inte nu igen. Varför händer det alltid mig, tänkte han. Varför är jag så klumpig och varför skulle jag känna på den där skålen. Allt vad jag gör blir bara fel. Jämt, jämt.

Ja, så hade det alltid varit. Han var impulsiv och gjorde saker utan att tänka först. Ända från den där gången då han var tio år och arbetade som ridpojke vid spårvagnsstallarna och ryckte kassen från en tant på spårvagnen, på hästspårvagnens tid. Då Karolina, som också varit passagerare på vagnen, tagit hand om tömmarna medan kusken sprang ifatt honom och fick honom att lämna tillbaka kassen och be tanten om förlåtelse. Hur Karolina sedan skyddat honom från gubben som ville ge honom stryk.

I skolan nästa dag hade Karolina talat med Alfreds lärare och utan att veta vad som sagts hade allt förändrats. Förr hade han fått stryk nästan varje dag för minsta förseelse och för att han inte kunde läxan. Han tyckte bokstäverna var så konstiga. De liksom rörde på sig mellan raderna och ville inte bli till ord hur han än försökte.

Men efter samtalet med Karolina som var lärarinna på samma skola hade Alfreds lärare hjälpt honom. Istället för stryk fick han ritpapper och kriter. Man upptäckte att han hade en annan talang. På papper efter papper växte det fram små berättelser med människor och djur. Han berättade på sitt sätt. Han beskrev sin tid och han fick beröm. Beröm, ett ord han definitivt inte kunde stava till.

Sådana tankar framkallade både roliga och tråkiga minnen. Roliga därför att Karolina kom i hans väg genom den händelsen och de blev vänner. Men det höll på att gå galet igen. Alfred hade ingen far och hans mor hade det illa ställt på olika sätt. Ofta sov det över farbröder hos dem och som ville hjälpa till att fostra honom, vilket var detsamma som hugg och slag. Hans mor tröttnade och sade att hon skulle sälja honom på auktion. Då var han tolv år och växte ur kläder och var jämt hungrig. Han blev för dyr. Förresten fanns det inga pengar till hyran heller.

När det var dags för auktion rymde han. Nästa morgon fick Karolina syn på honom då han kröp upp ur kolboxen där han gömt sig och visste att Karolina skulle passera på sin väg till skolan på morgonen. Hon tog hem honom och gav honom frukost. Hade inte Karolina hittat honom hade han säkert hamnat på uppfostringsanstalt. Ja, och det visste han ju hur barn behandlades där. Istället

ordnade hon så han fick bo på ett hem för föräldralösa. Där var det också stränga regler, men han fick inte stryk så ofta. Han ville ju vara till lags, men ändå blev det alltid fel.

Karolina hade sett hur duktig han var på att måla och rita och när han blev äldre hjälpte hon honom att söka till Göteborgs Rit- och Målar-skola på Vasagatan. Läraren där såg genast att han hade talang för måleriet och han kom in och han fick stipendium så han kunde ägna sig åt måleriet och behövde inte arbeta i hamnen som han gjort tidigare. Alfred skulle bli konstnär, vara med på utställningar och kanske kunna sälja tavlor.

Jo, en hade han redan sålt. Ett porträtt på Kajsa som hängde hemma på väggen hos Karolina och Arvid, precis bakom där han nu stod i splittret från den kinesiska skålen. Han skrapade lite med foten och önskade att det varit något han kunnat ersätta. Men denna skål som en släkting till Karolinas vän Anna tagit med sig hem från Kina för mer än hundra år sedan då han var matros på segelfartyget Fredrica, var ju oersättlig.

- Det gör inget, det var ändå en otursskål, sade Kajsa som kom in i rummet då hon hörde kraschen. Kanske inte otur utan otyg. Det finns de som trodde att den bar på magiska krafter. Såna som till och med säger sig ha sett en vampyr, när det egentligen var en fladdermus. Jag tror att du gjort mamma Lina en tjänst. Hon säger att hon inte tror på myter, men att det nog innerst inne finns något nedärvt från förr, något som de flesta bär med sig i det kollektiva minnet. Alfred, nu har du hjälpt henne att klippa av den tråden. Tack ska du ha.

Alfred tog tag i Kajsa och tryckte henne till sig.

- Jag släpper dig aldrig, du är det bästa som hänt mig. Först din mamma Lina och nu också du. Vet du, nu ska jag säga något som jag aldrig sagt förut.

- Nej, säg inget. Jag tror jag vet. Kom, nu går vi ut.

Kriget hade satt sina spår i människornas sätt att leva. Det var brist på det mesta. Ingen fotogen och gasen var svag, nästan inga tåg gick eller spårvagnar. Maten var dyr och ransonerad. På en kaffekupong fick man köpa ett hekto kaffe. Svarta börshandeln florerade. Potatis till exempel, gömdes undan och såldes till ockerpris utom räckhåll för de fattiga. Ibland blev det upplopp då någon upptäckt en säck hos någon handlare. Nu fanns det heller inga kålrötter som annars ersatt potatisen. Samma var det med mjölken och grynen, för att inte tala om bröd som inte heller räckte.

I högertidningar kunde man läsa att statens finanser var goda med högkonjunktur och expansion. Jovisst, fattigvårdskostnaderna expanderade, levnadskostnaderna expanderade samtidigt som fondbörsen expanderade, vilket tyder på att någon tjänade på det som för andra betydde nöd. Ny Tid skriver om hur gulascherna och producenterna kunde sko sig samtidigt som arbetarklassen hade det svårt. Urusla bostäder med kyla och fukt därför att man inte hade råd med ved, där barnen fick

lägga sig hungriga och fick turas om att gå till skolan för alla hade inte skor.

Så tog de varandra i handen, Kajsa och Alfred och sprang nedför Olivedalsgatan från där Karolina och Arvid bodde med Kajsa. Varje lördag hämtade Alfred Kajsa då de skulle till Hagabadet för att bada och simma.

När de kom till Olof Asklunds bageri i hörnet av Risåsgatan och Husargatan var där fullt med folk som försökte storma dörren. Krasch! Kajsa blev omkullsprungen av människor som strömmade dit. Folk kom från alla håll och skrek, ge oss bröd, ge oss bröd. Många hade korgar med sig eller kånkade på små barn som skrek. Folk var hungriga och arga.

Kajsa kom snabbt upp igen med bara skrapsår i handen som hon fick då hon tog emot sig i fallet. Hon steg åt sidan. Tog upp sin anteckningsbok ur väskan. Tittade och skrev, tittade och skrev. Vad var det för värld hon levde i? Ge oss bröd, hade de ropat. Ett drama som hände just i ögonblicket, rakt framför henne. Det hade stått i tidningen att det varit bröduppror i flera andra städer och nu var det alltså Göteborgs tur.

Alfred å sin sida dokumenterade på sitt sätt på skissblocket som han alltid bar med sig i fickan för man kunde ju aldrig veta när det hände något minnesvärt. Allt var i och för sig värt att minnas, men detta var något särskilt. Eller var det det? Nej, för Alfred som hela livet stött på hinder, var detta bara ännu ett. Men det var inte vanligt att människor tog saken i egna händer, eller jo, hade man ingen rösträtt fick man ta till andra medel. Så var det nog.

Badet hade de redan glömt och de stannade ett bra tag för att se hur det utvecklade sig. De dokumenterade, Kajsa med ord och Alfred med bild. Just denna dag den 5:e maj kunde man läsa i Ny Tid om livsmedelsläget i Göteborg, om hunger och fattigdom. I en artikel framkommer det också att folk hört av sig till tidningen för att be dem skriva om eländet. Då kanske livsmedelsnämnden och folkhushållningskommissionen skulle förstå att de måste göra något åt situationen. Det ville man på tidningen gärna göra och för att få fram argument och tidsbilder uppmanar man läsarna att själva skriva vad de tycker och skicka in. Skriv kort men kärnfullt, var uppmaningen.

- Se där kommer Lilly, min gamla skolkamrat och hennes mamma, säger Kajsa, kom Alfred jag har en idé.

Anna och Lilly berättade att de gått från affär till affär för att köpa mjöl, men överallt var det slut. De visste inte om brödupploppet utan hade bara helt fredligt råkat hamna där. Anna undrade om det var revolution som i Ryssland.

Lilly ville egentligen bli lärarinna men fick inte söka till seminariet för sin mamma Anna, Nu arbetade hon som barnflicka i en förmögen familj där det också fanns en piga eller hembiträde som

det hette nu. Anna menade att flickor inte behövde utbildning annat än till att sköta ett hem. Hon visste hur ens ungdoms dröm ändå skulle gå i krasch. När Lilly blir äldre, skulle hon förstå, hade Anna sagt. Nu var det i alla fall Lillys lediga eftermiddag.

- Kom, sade Lilly, följ med hem till herrskapet. Det är bara Alvida, hembiträdet hemma.

- Men...

- Alvida och jag är vänner, Alvida vet hur man köper mat, hur man köper av det som handlaren har under disken, om man bara kan betala. Alvida har lovat att jag ska få mjöl om vi inte fick tag i något. Men jag fick inte säga det till frun.

- Men....

- Kom ska ni få se.

Så gick de till den fina villan på Viktoriagatan, Lilly, Alfred och Kajsa. Anna gick hem till sig för Hugo var ensam hemma. Lilly som varit hos sin mormor och morfar i Påverås visste hur det kunde se ut i ett storbondehem, vackert och ståndsmässigt och där varje möbel hade en funktion.

Men detta var något helt annat. Här fanns möbler inte för sin funktions skull i första hand utan för att visa att de som bodde där hade gott om pengar. De kallas för nyrika hade Alfred inflikat. Det var inte alltid stilfullt, men fint. Köpt för pengar som herrn, grosshandlaren tjänat på att sälja varor till Tyskland, eftersom det gav mer vinst. Det ledde till att det blev brist på sådana varor här hemma. Fick man tag i några kunde man inte köpa dem för de var så dyra. Det gällde nötkött, fläsk och smör till exempel.

Alvida hällde över mjöl i en påse som Lilly fick att taga med sig hem. Alvida visste att hon gjorde fel, men samtidigt var hon stolt över sin rättskänsla. Så egentligen tyckte hon inte att hon gjorde fel. Hon såg hur orättvist allting var. Alfred tyckte också att hon gjorde rätt. Så skulle han också ha gjort om han varit i Alvidas kläder.

Anna som lämnat in en stämning på sin man lyckades genom sparsamhet och uppfinningsrikedom klara sin familj under hemskillnadsåret då Sanfrid inte bidrog till försörjningen. Tack vare att fyra av barnen arbetade och betalade för sig hemma kunde alla få mat. Även om de inte blev proppmätta så var i alla fall hungern stillad. Dessutom stickade hon strumpor som hon sålde till Allmänna Hjälpföreningen, eller så fick hon kläder i utbyte. Barnen var ju alla i slitåldern. Hennes far skickade också regelbundet en säck potatis till henne, vilket var ett gott tillskott. Ofta blev det potatis med lingon och mjölk till middag.

- Förresten, säger Anna till Lilly, Kajsa och Alfred, när de träffades igen att när jag lämnat er på väg hem passerade jag Ehlers bageributik på Albogatan. Och där må ni tro var det upplopp. Många av

de som inte fick tag i bröd hos Asklunds hade sprungit till Ehlers istället. Massor av människor trängde sig in i affären. Men när alla ville in samtidigt så fastnade de i dörren och ingen kom in. De korkade igen dörrhålet för sig själva. Jag stannade på andra sidan gatan och tittade. Vad får jag se? Jo, två småungar krånglade sig in i affären mellan benen på folk i dörren. Först blev jag rädd att de skulle bli nedtrampade. Men de försvann in och när proppen lösts upp kom ungarna ut med var sin stor limpa under var arm. Vilket kap. Någon inne i affären hade gått bakom disken och kastat ut bröd till de andra. Jojo, bröd i rätta händer skulle jag vilja säga när jag såg ungarna, säkert inte mer än fyra år gamla, segervisst tåga in i sin port strax bredvid. Och kan ni tänka er, min granne Magnus som är polis stod bredvid med armarna i kors och gjorde ingenting.

Alfred blev alldeles vild och visste knappt hur han skulle bärga sig. Bilderna som virvlade i hans huvud ville ned på papper och Kajsa var mer än nöjd och kände att hon skulle kunna få ihop en bra artikel till tidningen, efter allt vad hon sett och hört denna dag. Nog skulle det bli kärnfullt alltid. Men kort? Nja, vi får se.

I sådana bistra tider med hunger och armod kunde minsta lilla glädjeämne fylla hjärtat med förhoppning om bättre tider och det var med den känslan de steg av tåget i Stockholm, Karolina och Arvid. De var där på uppdrag som representanter för socialdemokratiska partiet och kvinnoklubben i Göteborg. Inte minst skulle de också insupa storstadsatmosfären, titta på konst och träffa gelikar.

- Är herrskapet inte gifta, frågade värdinnan på pensionatet när de skrivit in sig.

- Nej, men vi lever ihop.

- Tyvärr, då måste det bli två enkelrum. Så är reglerna och enkelrummen är fullbelagda.

Utan att svara tog Arvid Karolinas hand och gick ut på gatan.

- Kom, jag vet, sade Arvid. Det ligger en 25-öresbazar där borta.

Med ring på fingret gick de sedan till ett annat pensionat och skrev in sig som herr och fru Jönsson. Åt middag på ett matställe och läste Social-Demokraten där de nogsamt studerade vad som var på gång i Stockholm.

Efter hungerkravaller och annat var det oro i de politiska leden. Hur skulle man hantera de revolutionära tongångarna som rådde. Det gällde att fånga upp kampviljan så den inte hamnade i fel händer och för detta hade kallats till möte i Folkets hus nästa dag. Arvid var där tillsammans med ombud från hela landet.

Situationen diskuterades utifrån samhällsmaktens ställning. Var det nödvändigt med revolution som den i Ryssland eller skulle man taga till storstrejk. Många röstade för det senare. Mycket hade gått fel vid 1909 års storstrejk men nu var man bättre rustade utifrån att LO bildats hade man lärt sig.

Efter många timmars debatt bildades en arbetarkommitté under Hjalmar Brantings ledning bestående av representanter för den socialdemokratiska riksdagsgruppen, partistyrelsen och LO:s ledning.

Även om det utåt framställdes som att kommittén syftade till att i den nuvarande situationen avvinna mesta möjliga för arbetarna, avskrevs i praktiken kraven på höjda löner, arbetstidsförkortning och skattefrihet. Istället ville kommittén länka in protesterna bakom krav på författningsrevision. Brantings krav på rösträttsreform avvisades också och skulle istället tagas upp vid höstens val.

Arvid insåg att partiet hade desarmerat protesternas revolutionära potential och det var kanske bra men han lämnade mötet en aning besviken. Vid närmare eftertanke, vad hade hänt om han förespråkade revolution?

Tänk, Karolina och Arvid hade lyckats få biljetter till det stora rösträttsmötet i Auditorium. En byggnad som låg vid Norra Bantorget inte långt från Folkets Hus. Men vilken lokal! Karolina nästan tappade andan när hon kom in. Hon hade aldrig sett något så stort, inte ens en kyrka. Lokalen var cirkelrund med en diameter av 32 meter och hade en rund kupol.

Här hade man samlats till det största rösträttsmötet någonsin. Inbjudna var alla möjliga styrelser och föreningar och partier. Trots att det var Stockholms största möteslokal fanns det inte plats för alla som ville komma dit. Förutom att det var en vacker och högtidlig fest gav den också uttryck för kvinnornas krav på medborgarrätt och medborgaransvar.

Sedan kom det sorgliga och det som Karolina sett fram emot. Selma Lagerlöf hade fått förhinder och kunde inte komma. Karolina som övat på hur hon skulle framföra sin fråga. Den som hon funderat på alltsedan hon fick låna Gösta Berlings saga av rotebonden. Hur var det möjligt att sälja sin själ mot att få all världens kunskap och vem var Faust.

Men fröken Lagerlöf hade skickat sitt tal och som någon annan läste upp. Karolina och Arvid hade fått väldigt bra platser där de både hörde och såg bra. Där var flera talare, alla kvinnliga som framförde vikten av kvinnlig rösträtt från olika synvinklar och det sades många minnesvärda ord. Men det Karolina bar med sig i sitt hjärta var Selma Lagerlöfs ord.

”Varför vi begära vår rösträtt, det är ju närmast därför att vi tro att vår hjälp behövs vid genomförandet av statens stora uppgifter. Vår husmoderliga erfarenhet, vår moderliga instinkt, vi tro att dessa ha saknats alltför länge i statsarbetet.--- Må man låta oss komma till verket. Vi äro säningsmän som stå vid kanten av åkern med våra påsar fulla och våra händer öppna för att strö sädeskornet över åkern. Det har varit lång, kall vinter, hård nordan, frost och försenad vår. Låt oss slippa in på åkern för att gräva och så! Låt inte så mycken god vilja stängas ute från det stora

arbetet! Låt inte så många uppslag och tankar driva bort med vinden! --- Hur härligt måtte det inte kännas att i tider utan hopp vara den som skingrar mörkret och låter en aning av ny, oväntad lycka stråla ned över mänskligheten!”

Jag såg hur Karolina nöp Arvid i armen, och kom det inte en tår i ögat också.

Sista dagen i Stockholm tog Karolina och Arvid en promenad ut på Djurgården. Nu ville de ägna sig åt att se staden och strunta i politiken.

- Fast kultur har väl med politik att göra, sade Arvid då de styrde stegen mot Liljewalchs konsthall.

- Hur då?

- Jo, kultur är ett livsmedel.

- ?

- Hur tror du potatisen skulle smaka om man inte saltade i kokvattnet. Ingenting. Så är det med livet utan kultur.

Karolina tyckte själv att det var viktigt med kultur, men hon hade aldrig riktigt tänkt på sambandet med livet.

Direkt efter att de kom ut från pensionatet på morgonen hade de gått till Centralstationen och köpt Ny Tid, visserligen gårdagens, men det var ändå färska nyheter för dem från hemstaden.

De slog sig ned på en bänk och njöt av den spirande våren. Krokusar och vårlök färgade gräsmattan framför dem i glada färger och poppelns klibbiga knoppar fyllde luften med sin doft.

- Men... vad i all sin da'r. Se här.

Arvid hade bläddrat till mittuppslaget i tidningen. På båda sidorna stod att läsa små berättelser som läsarna hade skickat in och som alla handlade om nöden och hungern på olika sätt. Den längsta berättelsen var illustrerad och där man såg två småungar tränga sig ut mellan benen på folk på väg ut från ett bageri. De hade en stor limpa under var arm och bredvid stod en polis och log. Artikeln var signerad Kajsa Jönsson och teckningar av Alfred Nilsson.

- Titta det är våra barn som skrivit och ritat. Jag tycker Kajsa skall bli journalist istället för lärarinna. Hon skriver så bra.

Karolinas hjärta slog en volt av lycka. Han hade sagt VÅRA barn. Det betydde att hon behövdes för någon. Hon var viktig. Tänk, hon hade egna barn. Livet log.

Det var två stolta föräldrar som sedan steg in på Liljewalchs Konsthall för att se Föreningen Svenska Konstnärinnors utställning. Deltagare var kvinnliga utställare mest från Sverige men också från Österrike som trotsat krigstidens transportsvårighet.

Där fanns en del bra tavlor, tyckte de. Men det var som om kvantiteten var viktigare än kvaliteten. Det var för få tavlor av för många utställare. De hade hellre velat se fler tavlor av de bästa

konstnärinnorna. Nu blev det alltför plottrigt. Det Karolina mest skulle komma ihåg, trodde hon, var Greta Ruuths expressiva akvareller med cirkusmotiv samt Gabriele Munters och Sigrid Hjertén Grunewalds ultramoderna landskapskonst.

På detta virrvarr behövdes en uppfriskande promenad för att smälta och sortera vad de sett.

- Då ser jag fram mot Alfreds utställning istället. Kanske nästa år. Vi får se, sade Karolina.

Det är som Stockholm ler mot dem där de går, inte arm i arm utan Arvid håller sin arm om Karolinas liv. Vårtbjörkarna har lämnat musöronstadiet och står där skirt gröna med sina hängande grenar. Det är som att gå i en lund, känslorna dallrar i luften. Då de passerar huset där Gustaf Fröding bodde till sin död 1911 kommer Karolina osökt att tänka på ett par rader ur Frödings saga om Gral ”grönt det är hoppet men kärleken lyser skimrande, gnistrande röd”.

Tillfället kunde inte vara bättre för ett frieri.

Juni 1917

Lyckliga da´r

Tack vare Lillys tjänst som barnflicka i ett nyrikemanshem hade Anna både mjöl och smör i sitt skåp, inte mycket, men mer än vad många andra hade. Lilly å sin sida satte in sin lön på banken och som hon skulle använda för den utbildning hon var nekad av sin mor. Hon skulle bli lärarinna om hon så måste rymma till Stockholm. Istället betalade hon för sig hemma med ransonerade varor som Alvida, hembiträdet smuglade till henne.

Anna hade ställt till med storbak som hon inte gjort på år och da´r. I morgon skulle det bli fest. Ja, det var en glädje som var obeskrivlig. En dröm var på väg att uppfyllas. Gustaf skulle ta studenten. Eller skulle den spricka, den drömmen också. Annas drömmar hade ju en viss tendens att göra det. Men nej, Gustaf hade ju sagt att hon inte skulle oroa sig.

Det var de där censorerna som kom på examensdagen och ställde svåra frågor, som oroade henne. Fick de tag i någon svag elev kunde nervositeten göra att det blev tomt i huvudet på den stackaren och svaren blev fel.

Nu stod hon på skolgården och tittade upp mot fönstren där eleverna skymtade. Hon kände igen flera, men någon Gustaf såg hon inte. Gode Gud hjälp honom så han klarar sig. Gud får inte missunna mig detta, så mycket som jag har offrat för hans skull.

Samtidigt på apoteket Dufvan skyndade sig Elsa att skrapa etiketter från gamla medicinflaskor innan de skulle diskas och kokas. Först läste hon på varje etikett och försökte lära sig de latinska namnen på medicinen, innan hon skrapade bort den.

Elsa, nu femton år, hade arbetat på apoteket i tre år. Först som springflicka men nu som hjälp inne på apoteket. Hon hade lätt för att lära sig och apotekaren berömde henne för hennes noggrannhet. Det hände till och med ibland, till exempel vid jul, att det låg en extra slant i hennes lönekuvert.

Nu hade hon särskilt bråttom och hon läste ”infusum sennae compositum” och skrapade, läste ”salvarsan” och skrapade, läste ”calciumhydroxid” och skrapade. Skönt, det var den sista flaskan. Oj, klockan var mycket. Hon neg för apotekaren och tackade för att hon fick ledig eftermiddag, för att vara med och taga emot sin bror som skulle taga studenten. Hon småsprang hela tiden.

Det var en stor dag. Hon hade hört talas om hur svårt det var att taga studenten och tänk, nu skulle hennes bror göra det. Hennes hjärta klappade, dels över det oerhörda, dels också för språngmarschen uppför Molinsgatan. Tänk så stolt mor skulle vara, att ett av hennes tio barn var så begåvad. Självt hade Elsa bara gått färdigt sex år i folkskolan. Mor hade sagt att det är viktigare att pojkar får studera. Men jag vet inte, tänkte hon. Lilly vill ju bli lärarinna.

På långt håll hörde hon jublet när hon närmade sig Högre Latinläroverket. Pojkar med sina vita mössor störtade utför trappan till sina väntande föräldrar och vänner på skolgården. Hon såg sig förvirrat omkring utan att hitta sin bror. Kunde det vara så illa som hon hört att den som inte klarade sig fick smita ut bakvägen.

Jo, där på andra sidan skymtade hon mor. Hon hade ännu inte nått fram till Gustaf för kring honom trängdes några kamrater och en flicka som just hängde en bukett violer runt hans hals sträckte på sig och pussade honom. Men oj ... på munnen.

Sedan blev det Annas och Elsas tur att gratulera. Det var lite rörigt omkring dem så det var svårt att prata och tur var det, för Anna fick inte fram ett ord, bara glädjetårar.

När man skulle taga sig därifrån åkte ett par studenter bil hem, kan tänka, medan Gustaf och hans vänner promenerade iväg över Landalabergen till Brunnsgratan. Det blev inget stort kalas som Anna hade tänkt sig, för Gustaf och den där flickan som pussat honom gav sig strax iväg för att träffa andra vänner. Några blev i alla fall kvar och gjorde heder åt Annas anrättningar. Nyströms kom över och firade och Karolina. Det blev en glädjens kväll även om studenten själv inte var hemma.

Arvid putsade och synade stolarna som skulle hämtas nästa dag. Det var en beställning på fyra stycken av de stolar han själv formgivit. Det var ganska vanliga stolar utan karmstöd men med ett speciellt utformat ryggstöd. Han hade kommit på ett geometriskt mönster och som hans gamle arbetskamrat Sanfrid hade hjälpt honom med att räkna ut så de fick de rätta proportionerna. Sanfrid och Arvid hade ju båda anställts som snickare vid SJ för tjugofem år sedan.

Sanfrid var begåvad och hade kunnat gå långt om det inte vore för spriten och hans benägenhet att taga till knytnävarna istället för hjärnan. Nåväl, han hade hjälpt Arvid att räkna ut förhållandet i en

geometrisk form i stolens ryggstöd. Formen var en femhörning där diagonalerna delade varandra enligt gyllene snittet. Det betyder att förhållandet mellan hela sträckan runt formen förhåller sig till varje mindre del som 8/5, alltså normen för harmoniska proportioner och som redan Euklides hade räknat ut.

Arvid, som numera tagit över Herman Lindholms möbelsnickeri helt, hade specialiserat sig på just stolar. Herman Lindholm som satt i stadsfullmäktige i Göteborg hade fullt upp med politiken och en massa styrelseuppdrag. Han hade sett att Arvid hade god hand med både snickeri och ledning av firman och lät därför Arvid taga över hela ansvaret. Lindholm själv hade avslöjat att han lekte med tanken på att anlägga ett nöjesfält i staden, så småningom.

Det är söndag och Arvid är ensam i verkstaden då det plötsligt bankar på dörren. Han var så uppe i sin putsning och njöt av att stryka med fingrarna över den lina ytan att han helt glömt bort tiden och att de skulle på utställning. Det var Karolina och Kajsa som stått och väntat vid mötesplatsen på Gustaf Adolfs Torg som de bestämt utan att Arvid kom. De blev tvungna att hämta honom.

Oj, oj, nu blev det bråttom. De skyndade uppför Östra Hamngatan förbi Gumperts hörna, Ferdinand Lundquist och Bräutigams konditori där Kajsa bara hann snegla på marzipanbakelserna och sedan vidare över Kungsportsbron med sina stora lyktstolpar med fundament i form av kandelabrar. Därefter förbi Stora teatern och Avenyn upp till Vasagatan. Där på hörnet i Valandshuset var Göteborgs Rit- och Målarskola inrymd i de övre våningarna där det också fanns en stor utställningslokal.

På väg i trappan upp hördes applåder. Stadsfullmäktiges ordförande hade precis talat färdigt och invigt årets elevutställning och bett årets stipendiat komma fram och hämta priset.

Alfred hade oroligt väntat på Arvid och Karolina, hans närmaste och Kajsa, hans käraste och just som han är på väg fram ser han dem komma in genom dörren. I ett lyckligt ögonblick fångar han Kajsas gröna ögon.

- Staden brukar varje Vårutställning belöna en elev vid målarskolan med en prissumma samt inköp av en av stipendiatens målningar att hängas i någon av stadens offentliga byggnader säger talaren. Årets stipendiat är alltså Alfred Nilsson och han får priset för ett talangfullt måleri och för sin arbetsnit och vi önska honom lycka till och framgång på den bana han slagit in på.

Applåder och gratulationer och kramar och champagne. Arvid och Karolina hade båda tårar i ögonen av stolthet och glädje. Alfred var en värdig vinnare av priset och han hade fått en hel vägg med bara sina tavlor. Det var tio utställare till och som fyllde hela stora salen. Som alltid på vernissager minglade man kring och tittade förstrött på tavlorna eftersom man hela tiden stötte på bekanta som ville hälsa och prata.

Karolina kunde dock inte slita sig från Alfreds tavlor. Ett naturmåleri som berättade inte bara om

naturens former utan också vad som fanns i sprickorna i berget och under mossan. På något sätt kändes bilderna så levande. Han var otroligt skicklig på att låta ljus och skuggor spela mot varandra, att man riktigt såg vinden virvla i träden.

Men...hon stelnar till...ser sig omkring...är det någon mer som sett vad hon såg? Ur Alfreds tavla "Vråhålan" lösgjorde sig en skugga och flög rakt mot henne. Impulsivt tar hon sig mot halsen för att skydda sig. Hon vacklar till och champagneglasets faller ur hennes hand. Vad var det Anna sagt om Vråhålan på Mösseberg? Vråhålan, där fladdermössen håller till på dagarna. Försiktigt tar hon ett steg närmare tavlan och där i de mörka vråna skiftar svärtan i mörkaste blått och formar sig till fladdermöss som hänger upp och ned. Hon ryser.

- Kom, ropar Kajsa till Karolina. Lilly och Gustaf vill hälsa på dig.

De hade just kommit tillsammans med Gustafs fästmö, Olga. Karolina gick dit och hälsade.

- Oj, vad har mor Lina gjort på halsen, viskar Kajsa. Hon blöder.

Karolina fortfarande omtumlad torkar lätt med sin näsduk. Hon förstår ingenting, eller....? Vänder sig mot tavlan igen. En helt vanlig tavla, med en helt vanlig bergsskrevla där ränilarna i penseldragens fåror rör sig och glittrar som silver i dunklet likt älvors dans. En lek med ljuset, en lycklig dag om våren.

Hösten 1917

Guds dom.

Det är morgon. En ny dag har randats. Anna röjer av på köksbordet efter att alla gått till skola och arbeten, bara femårige Hugo är kvar hemma. Hon suckar, fortfarande inget brev från far. Det var ett tag sedan hon i så milda ordalag som möjligt skrivit och berättat att hon var lagligen skild från Sanfrid. Att skilja sig var att bryta löftet man givit till Gud då man gifte sig, det visste hon och att "Vad nu Gud har sammanfogat, det må människan icke åtskilja". Kanske dömer inte fadern henne, men att låtsas att det inte hänt är lika illa, tycker Anna.

Hon hör steg i trappan. Det knackar på dörren. Borstar av förklädet och öppnar. Där står pastor Giertz. Hon stelnar till. Vadan detta?

- Jo, jag hade vägarna förbi och ville framföra min besvikelse. Jag har ju sett fru Johansson som en av mina trogna församlingsbor, ett Guds barn. Jag ber i mina böner att Guds straff inte skall bli för hårt. Men jag kan omöjligt se mellan fingrarna med det som hänt. Jag ser fram mot att hon kommer till kyrkan och sonar sitt brott.

Anna visste att kvinnan skulle vara mannen underdånig, underförstått att han hade rätt att slå

henne. Men Gud gav mannen inte rätt att ge sig på barnen. Hur skulle en präst förstå det, en präst som var Guds förlängda arm på jorden.

Pastorn hade varit uppe hos fröken Brunander som numera hyrde spisrummet högst upp i Annas hus. Hon arbetade på pastorsexpeditionen och vad hon och pastorn hade för något ihop kunde man bara spekulera om.

Samtalet blev inte så långt och när Anna stängt dörren sträckte hon på sig och tog ett beslut. Hon hade gjort det för barnens skull. Inte kan väl Gud straffa henne för det? Hon tänkte på vad som sagts i rättssalen och med ens rullades hela scenen upp för hennes inre.

Så här var det. Anna tänkte på den kvällen då Magnus och Sophie och lille Olle hade blivit vittnen till hur Sanfrid förra året slagit henne. Då hon i snöstormen tagit sin tillflykt till dem i huset intill och då hon bestämt sig för att nu fick det vara slut. Magnus hade hjälpt henne med en stämningsansökan, men först måste både hon och Sanfrid tala med en präst om medling. Kyrkoherde Holm skrev ”att jag på makars begäran företagit medling mellan makarna telegrafmontören Johan Sanfrid Johansson och h.h. Anna Albertina, f. Persson i Annedals förs.bok utan att enighet uppstått varder härmed betygat.” Där stod också att Anna var medellös och i september kallades de sedan till rådhusrätten.

Anna mindes lukten från det nyskurade golvet i väntrummet till sessionssalen. På var sin sida om sig hade hon sina äldsta söner som var med för att vittna liksom Magnus och Sophie som satt mitt emot och där var också hennes advokat. Hur skulle hon klara detta? Det var som om hon befann sig utanför sin egen kropp och satt där som åskådare till ett skeende. Ett tillstånd som liknade det hon känt då hon förstod att hon var med barn första gången. Något som hon önskade ogjort men som måste klaras av. Måtte Gud än en gång ge henne styrka.

Detta var den värsta dagen i hennes liv. De skulle inte längre vara en familj. Anna skulle kallas frånskild och ensamstående. Vad ville livet med henne? Varför hade hon inte väntat till Petter hade spelat färdigt den där gången på midsommarafton för tjugo år sedan då hon haft sin fina kjol på sig som hon vävt själv. Finns det någon hjälp när Gud straffar?

När de blev uppropade och visade in i sessionssalen stängde hon av alla känslor. Detta var något hon måste igenom och hon förlitade sig på vad barnen, vittnena och advokaten skulle säga.

Framför sig hade hon domarbordet med sina högryggade skinnklädda stolar där rådmannen och notarien satte sig. Sedan började det. Stämningen lästes upp och vittnena förhöordes. Anna visste ju hur hemskt det var när Sanfrid slogs eller när hon försökte gå emellan då han ville åt barnen, vilket resulterade i ännu mera slag mot henne. Men nu när hon hörde det berättas av vad vittnena sett och hört blev allt så påtagligt. Vad var det hon gått igenom egentligen? Vem var han som en gång skrev

dikter till henne och som sedan förstörde allt det fina? Var allt en ond dröm? Liv, vad gör du med mig?

När så rätten, som funnit djup och varaktig söndring mellan makarna dömde till sammanlevnadens hävande genom hemskillnad med förbud för makarna att besöka varandra, så var det över. Det vill säga nu var de skilda, men domen om barnen och huset föll inte förrän senare.

I domen stod sedan att Anna fick vårdnaden om de minderåriga barnen samt fick hon behålla huset som var köpt för hennes arvslott. Hyran för den ena lägenheten inbringade trettiofem kronor i månaden och spisrummet på vinden tio kronor. Själv hade hon ingen kostnad för sitt och barnens boende mer än gas- och bränslekostnad och därför dömdes inte Sanfrid att betala underhåll. Anna fick också behålla bohaget utom pianot som Sanfrid fick. Det som han fått på sin femtioårsdag en månad tidigare.

Nästa söndag gick Anna till Annedalskyrkan. Hon måste få frid och sona sitt brott. Med tunga steg gick hon Västergatan ned, rundade Barnbördshuset och sedan upp för backen till kyrkan. Det är Domsöndagen och prästen hade hämtat text ur Johannes evangelium till sin predikan och slutade med orden ”de som hava gjort vad gott är skola uppstå till liv och de som hava gjort vad ont är skola uppstå till dom”.

Det handlade sannerligen inte om syndernas förlåtelse och Anna kände hur vreden steg inom henne. Hon som i allt velat göra vad gott är ska inte behöva dömas för vad ont en annan gjort mot henne. Till sist sjöng hon med i psalm 279 där hon hittade ett tröstens ord ”Min själ, ditt hopp till Herran, den gode Fadern vänd. Vars nåd är när och fjärran av trogna hjärtan känd, Du finner liv och hälsa i hans barmhärtighet: Han sina barn vill frälsa från synd och farlighet.”

Sedan inväntade hon att prästen skulle ställa sig vid dörren där alla måste passera på sin väg ut och nicka åt honom. När det blev Annas tur sträckte hon fram sin högra hand där hon knycklat ihop en femkronorssedel som hon omärkligt lät glida över i prästens hand. Men nej gjorde hon inte, det var hon för stolt för.

De flesta kvällarna var Arvid och Karolina på sina möten. Karolina på Kvinnoklubben och Arvid på partiexpeditionen. Karolina var lärarinna och hade dessutom långa arbetsdagar. Flera av lärarna på hennes skola var inkallade i militärtjänst så de som var kvar på skolan fick undervisa i två klasser, en på förmiddagen och en på eftermiddagen så någon tid för att krusa örngottsband fanns inte

Karolina tänkte på uttrycket att tiden läker alla sår och undrade hur då? Hur kunde den göra det? Nu hade kriget varat i tre år ute i Europa. Människor dog, inte bara vid fronten utan överallt där

kriget satte sina spår. Sjukdomar härjade liksom hunger och fattigdom. Vem var vän och vem var fiende? Grogrund för hat växte som maskrosornas fröbollar.

Hur kunde då hon, Karolina lycklig varje dag gå iväg till sin skola och sina barn som hon älskade. Hon som inte fött några egna barn hade fått på sin lott att hjälpa andras. Kajsa som haft sin farmor och sin far men som Karolina ändå kunnat hysa moderskänslor för.

Men mest kanske hon tackar Gud för att Alfred kom i hennes väg. Först den där gången då han ryckte en väska ifrån en tant och sprang iväg med den i tron att kunna hjälpa sin mor med att betala hyran. Och sedan när han dök upp ur kolboxen rakt framför henne då han rymt hemifrån då hans mor skulle sälja honom på auktion då de skulle vräkas för att de inte hade pengar till hyran.

Alfred hade inte haft det lätt i skolan heller med sina dåliga betyg. Han hade svårighet med att få ihop bokstäverna till ord då han skulle läsa. Karolina hade ändå tragglat utantilläxor med honom så han inte skulle få Guds dom över sig för att inte vara konfirmerad. Han klarade att lära sig katekesen och nu kunde han och Karolina också glädjas åt hans framgång i målarskolan.

Konst och kunnande var något som ofta korsade Karolinas väg. Var det två olika saker eller hängde de ihop? Åter kom Selma Lagerlöfs tankar kring detta för henne. Selma Lagerlöf hade skrivit att Faust var hennes hjälte i dikten. Faust, en tysk astrolog som sålt sin själ till djävulen mot att få all världens kunskap i utbyte. Vad kan Selma Lagerlöf egentligen ha menat med att tro på ett sådant handlande? Kanske menade hon att konsten att taga till sig kunskap hade ett pris, att konst och kunskap hörde ihop. Se bara på Arvids vackra stolar. De var inte tillkomna av en slump, utan hade en form som var vetenskapligt framräknad.

Tiden far illa med oss, där vi alla har en del. I en tid där konst kan formulera krigets vedervärdigheter. Hur ska vi någonsin kunna vrida den rätt utan att offra vår själ. I en tid där kaos råder.

År 1918.

Kunskapssökare.

- Nä, Kajsa, nu får du göra slag i saken. Skall du bliva lärarinna måste du söka till seminariet nu. Det går inte att tro att hon kan leva på att sälja artiklar till tidningarna i all tid eller varje gång det är tomt i portmonnän. En lärarinnetjänst är en säker tjänst. Dessutom ska du veta att du får äta och bo här under de två åren som skoltiden varar. Förresten tar de bara in elever vart annat år så nästa år måste man stå över så tänk noga efter.

Det är frukostdags hemma på Olivedalsgatan. Karolina har tagit på sig sin nya dräktkjol som bara går ned till vaderna och sin vita höghalsade blus. Hon vill vara fin idag på vårterminens första dag

och hon riktigt längtar efter att träffa sina barn i skolan igen efter jullovet.

Arvid skall till möbelverkstaden där han har två stycken snickargesällar anställda. Det går bra för honom och det är jäms med att de hinner med alla beställningar. Men just nu dividerar han med sin dotter, Kajsa. Han oroar sig inte direkt för hennes framtid eftersom Kajsa alltid vet vad hon vill, men en puff behöver hon, om att det är dags att bestämma sig. Arvid känner henne tillräckligt bra för att veta att någon hemmafru tänker hon inte bliva.

Kajsa har fostrats i ett hem där åsiktsfrihet råder. Man får tycka vad man vill, men man måste också stå för det. Hon har lärt sig att kvinnor har samma rättigheter som män vad gäller utbildning. Ja, nästan i alla fall.

- Nä, far, jag har ändrat mig. Jag vill inte bliva lärarinna. Jag vill skriva i tidningen.

- Men det gör du ju redan.

- Ja, men jag vill gå i en skola och lära mig journalistik. Då blir både mamma Lina och jag en sorts predikanter. Mamma Lina lär barnen både att läsa och vad som är rätt och fel och jag kan skriva i tidningen och ifrågasätta det.

- Ha, ha, det låter något det, men så nyfiken som du är skulle du nog bli en bra journalist. Det finns saker som man tycker är självklara men som en journalist ändå måste ställa frågor om.

- Att bli lärarinna betyder ju att jag måste lära mig det jag lärde mig i skolan en gång till och sedan lära små barn vad jag lärt mig två gånger. Det verkar inte särskilt faustiskt.

- Faustiskt, undrar Arvid.

- Ja, en kunskapssökare som måste offra något för att komma lite djupare.

- Filosofiskt, menar du?

- Nä, ni kunde frågat Selma Lagerlöf när ni träffade henne. Hon vet vad det är att sälja sin själ mot all världens kunskap.

- Tråkigt nog träffade vi henne inte, för hon kom inte till rösträttsmötet som var utlovat. Men du är inte lite oförvägen du, Kajsa, inflikade Karolina som hade sitt sätt att se på saken.

Sedan kom de inte längre i diskussionen för Arvid och Karolina skulle iväg till sina arbeten och själv skulle Kajsa till ett stadsfullmäktigemöte. Hon hade åtagit sig att följa förhandlingarna där idag, som skulle handla om förberedelser till firandet av Göteborgs 300-årsjubileum 1921. Det skulle bliva en stor utställning och med internationella idrottstävlingar, sångarmöten, kongresser och möten, flera konstutställningar mm, mm. Herman Lindholm som var en stark man i stadsfullmäktige hade anförtrott Arvid som berättat för Kajsa att han idag också skulle förankra förslaget om att anlägga ett nöjesfält i Göteborg till utställningen. En bra artikel som gick att skruva, tänkte Kajsa.

”Tänk, o Fader på oss som äro dina barn. Du är i himmelen, där frid och salighet och glädje och fröjd råda. Vi, dina fattiga barn, äro på jorden, där ofrid och sorg överfalla oss. Välsigna oss med din faderliga välsignelse, du som är allsmäktig Gud evinnerligen. Amen”

Anna slog igen postillan. Hon tittade ut genom fönstret just som en solreflex från ett fönster mitt emot glimtade till. Det var Sophie som öppnade sitt fönster och tittade ut. De vinkade till varandra. Nu för tiden träffades de inte så ofta då Annas alla barn hade börjat skolan utom Hugo som skulle börja nästa år. Men i vinkningen låg ändå en överenskommelse om att jag finns.

Idag var en sådan där tung dag. Minnen poppade upp. Pappren på att skilsmässan var klar låg längst in i en låda i den höga byrån men hade kommit fram då hon skulle lägga dit brevet från far, som kom idag.

Påverås den 12/5 1918

Kära Anna

Tack för helsningarna.

Jag ser i brevet att det är bekymmer för den som har hushåll, icke minst i Göteborg. Jag har tänkt på dig och ämnadt att sända dig potatis som skall ske i mårgon.

Vi har alla helsan, för min del får jag icke klaga, utan är jag skyldig min stora tacksamhet mot den Gode Guden för den stora nåd han mot mig dagligen bevisar. Det kännes för mig i min ensamhet dagligen mycket ödsligt då jag tänker på min kära, hon som var mitt allt i allo. Sorgen och saknaden uppslukas av det kära minnet som oryggligt kan utplånas så länge som blodet är varmt i mina ådror.

Innesluter oss alla i den Gode Gudens beskydd.

Vänligen

A.Persson.

En djup suck. De hade båda skilts från den de levte med. Far hade nu bara sina barn men ingen fru och hon hade sina barn men ingen man, tänkte Anna. Sucken kom av tillbakahållen sorg. Hon försökte slå bort tankarna på ”tänk om”, detta mantra som så ofta plågat henne. Hon måste lära sig att nu var det som det var. Det var inget hon kunde ändra på eller diskutera med barnen. Det var de som stod henne närmast nu, men inte hade någon del i det som hänt eller förståelse för att hennes liv kunde tagit andra vägar.

Tänk om hon gått ensam hem den där midsommarnatten. Nu hade hon inte något mer att drömma om. Jo, förstås, att det skulle gå bra för barnen. Men för egen del fick det gå en dag i taget.

Igen hade fadern därhemma i Påverås inte kommenterat hennes skilsmässa. Han tänker mest på

kriget och att det är ont om mat och att många lider. Händerna darrar då hon viker ihop brevet och stoppar tillbaka det i kuvertet. Skjuter försiktigt in det ovanpå skilsmässodomen i byrålådan.

År 1918

Tidens gång.

Allt blev mycket lättare när det blev sommar. Det var som människorna mådde bra av ljuset och de långa dagarna, likt naturen med sin blomsterprakt och fåglarna som hade fullt sjå med ägg och ungar. Det var som allt skapades på nytt. Allt visset och smutsigt försvann ned i jorden och marken kläddes i grönt friskt gräs. Sorgen blev liksom lättare att bära då den lindades in i den sköna naturens harmoni.

Karolina förnam hur lätt tankar föddes där allt spirade. Hon tänkte på tidens cirklar, hur dag övergår i natt och det blir dag igen. Hur vinter blir vår, blir sommar, blir höst och börjar om igen. Hur fröet blir en blomma med nya frön igen och igen. Tanken svindlar och försöker förstå den ändlösa cykeln av sekunder, minuter och timmar som bara fortsätter runt, runt. Naturen som styr allt och som går hand i hand med tiden och det mytiska.

Tankar som anfaller henne där hon står på perrongen i solskenet efter att ha vinkat av Alfred och Kajsa som nu är på väg till Paris. De var så otroligt lyckliga och spända inför resan och de skulle vara borta en månad i Paris, konstnärernas paradiset.

Det hela började för ett år sedan då målarskolans elever varit på studieresa till Stockholm för att se en utställning som ordnades av konsthandlaren Walther Halvorsen och den franske målaren André Lhote. Där hade bland annat ställts ut ett par tavlor av en fransk målare som hette Fernand Léger och som Alfred hade blivit mycket intresserad av.

Léger, som genast det stora kriget började hade blivit inkallad, låg först i skyttegravarna och sedan vid militärsjukhusen. Nu hade USA blandat sig i kriget för att påskynda slutet vilket ledde till att västfronten drogs österut bort från Paris. Det hade gått dåligt att kombinera soldatliv med måleri och inte förrän nu kunde han åter stå i en ateljé och måla.

Léger liksom alla som deltagit i kriget var utfattiga. Men många var intresserade av hans måleri och han började taga elever men som han trodde bara skulle behövas till dess han själv kom igång med utställningar och försäljning av tavlor.

Eftersom Léger hade kontakter i Sverige spred sig ryktet, att man kunde bli en av hans elever för kortare perioder. Det var detta som Alfred hade nappat på och genast det blev aktuellt att åka hörde sig Kajsa för på tidningen om de var intresserade av artiklar från västfronten och från

konstlivet i Paris.

Allt gick deras väg och där satt nu de två överlyckliga ungdomarna och hade börjat sin resa mot äventyret. Ja, det var vad de själva kände, medan Arvid och Karolina, som självklart unnade dem resan, ändå var oroliga. Dels för det stora kriget som härjar i Europa sedan 1914, dels för den svåra influensan som var mycket smittsam och kom från Spanien och som drar upp genom Frankrike och nu också nått Sverige.

Det var nu höst och det stod inte på förrän Anna kunde läsa i tidningen om ett Paris där människorna led av svält och fattigdom värre än det som drabbat de här hemma. Själva staden hade klarat sig men omgivningen var svårt härjat där det pågått skyttegravsrig i flera månader. Tusentals var de kvinnor som förlorat sina män och söner i blodiga strider.

Detta läste hon i ett reportage om kriget där Kajsa också intervjuat en åldrig kvinna som förlorat sin man och alla sina söner vid fronten men också tre sonsöner, alla i tjugoårsåldern i den smittsamma spanska sjukan. Kvinnan menade att hennes uppgift i livet var att ge liv till nya generationer och det hade hon gjort. De hade haft ett litet jordbruk där hon slitit hårt för att ge mat till en stor familj. Men nu när hon själv var totalt utsliten fick hon uppleva att det var till ingen nytta. Hennes livsverk var söndertrasat. Varför skulle Gud straffa henne så hårt att hennes liv blivit meningslöst. Allt hade varit förgäves. Alla var döda.

Anna kände med sin syster i Frankrike, men hon tyckte också att hon fick någon sorts upprättelse, hon som själv fött tio barn. Det var också så märkvärdigt att hon kände någon som kunde skriva i tidningen och som var i Paris, i ett annat land långt bort.

Annas egen mor hade satt nio barn till världen, men nu var bara sex kvar. Två stycken har dött i den där hemska sjukan som var så smittsam. Först den yngste, Erik som inte hade någon familj och som Anna nyss varit hemma och följt till den sista vilan. Sedan också Per Gustaf som hon fick brev om igår från far. Han skrev: ”Det lär ha varit en stor klagan som gav sig i uttryck i högt jämmer och gråt vilket varit hjärtskärande med högljudda skri. Ja, nu är han det goda barnet, maken, brodern, fadern, den gode glade fridsamme hjälpsamme samhällsmedlemmen av Herran hemkallad från denna prøvosamma värld. Må Guds frid vila över hans livsgärning.”

Anna reste åter till Påverås för att stötta sin gamle far då han skulle följa ännu en son, Annas bror, till den sista vilan. I kyrkan där det var stor uppslutning fanns förutom den åldrige fadern, nu sjuttosex år, också Anna och hennes syskon med sina respektive och Per Gustafs änka och deras åtta barn, allt mellan två och tretton år gamla, närmast kistan.

Per Gustaf hade varit aktiv i kyrkorådet och de var också där liksom partikamraterna från

lantmanna- och borgarpartiet där han tagit över styrelsearbetet efter sin far. Detta förde med sig att han haft en stor vänkrets som alla var där för att taga farväl.

Det småregnade ute och träden lyste i höstgranna färger. Allt var annorlunda än den där sommardagen för mer än tjugo år sedan då Anna satt i kyrkan försjunken i egna tankar och haft svårt att lyssna på vad prästen sade. Predikotexten handlade då om skapelsen och att Guds godhet är stor, även om han ibland prövar människorna. Jo, det där med prövningar hade hon fått känna på då livet tagit sina egna vägar med henne. Drömmen att få väva inte bara till husbehov hade försvunnit bort i ett töcken.

Nu på Per Gustafs begravning pratade prästen om att Gud förelagt människan, att hon måste dö för sina synder och han slutade med orden ”Gud give oss nåd att också inför döden och förgängelsen frimodigt hålla fast vid trons visshet att intet, vare sig liv eller död, skall kunna skilja oss från din kärlek i Kristus Jesus, vår Herre”.

När de sedan i regnet gick efter kistan till graven, ett sorgetåg under ett svart tak av droppande paraplyer, bar Anna med sig orden ”kärlek i Kristus”. Igen det där med Gud och kärlek, som vid mors begravning. Hon mindes alla andaktsstunder i salen därhemma då far ofta talat om Guds kärlek. Kärlek? Hon hade inte tänkt så mycket på det då, men nu kom det för henne, fanns det då ingen kärlek mellan människorna? Måste Gud alltid vara inblandad. Nej, hon förnam att kärleken fanns i poesin och hade också funnits i Sanfrids hem. Sanfrid skrev om den. Men, ack så skör den var.

Per Gustaf hade önskat att bli begravd bredvid sin bror som dog för bara två veckor sedan. Nu stod de där och far grät hejdlöst då kistan sänktes ned i graven. För Anna kändes det bra att kunna stå vid hans sida för att i någon mån lindra med sin närvaro.

Begravningskaffet dracks hemma på Vrågården där Frida som sedan Charlotta gått bort var husmor. Det var dukat vid stora salsbordet men också vid småbord vid fönstren så alla skulle få plats att sitta.

Far kom att sitta bland sina partivänner och själv satte sig Anna vid ett småbord borta i hörnet. Det sorlades lågmält, man hade ännu den stämmingsfulla utgångsmusiken i sitt sinne. Men vem kommer där och sätter sig vid hennes bord? Annas hjärta slog en volt.

- Så fint du spelade, säger hon. Din fiol liksom talade till min bror där han låg i kistan. Han var så god.

- Det var ”Våren” av Vivaldi. Den är ljus och ger framtidshopp. Jag tänkte på Per Gustafs alla barn när jag valde att spela den, sade Petter.

Anna hade inte sett Petter sedan den där midsommaraftonen då han spelade vid ladan nere i svängen. Den där gången, som hon så ofta tänkt på. Tänk om hon väntat till han spelat färdigt.

Nu satt de där och kunde för första gången prata med varandra. Tidigare hade alltid den där fiolen varit med och kommit emellan. Petter var heller inte så talför. Men nu berättade han att en av rotebönderna hade bekostat en musikutbildning åt honom och att han numera hade tjänst vid Konserthuset i Göteborg. Det hade förresten efter en spelning stått att läsa i Falköpings Tidning att han var den bästa fiolspelaren i hela Vilske härad.

Anna lyssnade. Hon glömde att det var begravning och sorg. Hon fylldes av känslor hon inte kände igen. Omöjliga att beskriva, bara något som rörde sig i hennes inre. En skön oro, om nu oro kan vara skön.

- Jag har stått fadder till Per Gustafs ende son, Torsten. Han är tolv år nu och jag har lovat att stå honom bi, nu när hans far är borta. Hans sju systrar hoppas jag kan få hjälp på annat håll, sade Petter lite stolt.

Så kom Frida och återförde Anna till verkligheten. Javisst, hon hade lovat att hjälpa till med att servera påtår.

- Kom gärna och lyssna på någon konsert. Nästa söndag ska vi spela Sibelius. Vi skulle kunna träffas efteråt. Jag bor alldeles nära Konserthuset, nära Heden, hann Petter säga innan Anna försvann in i köket.

December 1918

Alldeles förborgat.

Anna hann inte mer än tillbaka hem till Göteborg då det äntligen, äntligen kom, det stora glädjebudet. Fred på jorden. Men det var svårt att fatta. Kunde man glädjas nu? Efter allt som varit. Finns det någon framtid? Kan kanske något nytt börja. Ingen vet.

Där låg också ett brev och väntade. Ett brev adresserat till Anna Johansson. Hon kände inte igen handstilen på kuvertet och försökte först gissa, men nej. Hoppades ändå att det inte skulle vara något sorgligt meddelande. Det hade varit lite för mycket av sådant på sista tiden.

Men... vad i all sin da'r? En inbjudan till bröllop. Karolina och Arvid? Skall de gifta sig? Vad skall det vara bra för? Anna förstod ingenting, men roligt var det ändå. Jaha, söndagen den tjuogoandra december efter högmässan i S:ta Birgittas kapell.

Då hon lade undan brevet bestämde hon sig för att sy en ny klänning till bröllopet. Det var så länge sedan hon sydde något nytt till sig själv.

Så här blev det. Det var inte så många inbjudna, men de som var det, kände sig hedrade och utvalda. Helene Ugland-Andersson var en av dem och hon tyckte det var roligt att Karolina valt den kyrkan

där hon och Anton gifte sig för femton år sedan och då Karolina var vittne. Anton var dock sjuklig nu och kunde inte komma med idag. De bodde numera i Gnesta där Helene var kommunalpolitiker.

Herman Lindholm, Arvids kamrat i Göteborgs stadsfullmäktige och möbelsnickare som Arvid, kom med sin fru Emma, som satt i Kvinnoklubbens styrelse tillsammans med Karolina. Och sedan en lärarinna från Redbergsskolan och en snickargesäll från Arvids verkstad var där. Men inte Sanfrid, säkert av hänsyn till Anna. Däremot var Annas två yngsta, Hugo och Lill-Anna med och var brudnäsbar och som också fått nya kläder. Inga andra av Annas barn var dock med.

Det var Karolina som valt den tjuogoandra december som bröllopsdag, dels för att den dagen inte krockade med någon helg, dels och kanske mest för att då inföll vintersolståndet, årets kortaste dag, sedan vände det och man gick mot ljusare tider. Ett gott tecken, om något.

Alla satt finklädsla längst fram i S:ta Birgittas kapell. Högmässan var över och brudparet tågade uppför gången till Wilhelm Peterson-Bergers musik ur Frösöblomster. Sedan följde ceremonien ritualerna, man sjöng psalmer, brudparet knäböjde, prästen välsignade äktenskapet, de lovade att älska varandra i nöd och lust, in till döden skulle skilja dem åt. Det var inte så svårt att lova. De hade ju redan levt ihop i arton år.

När de sedan vänt sig mot församlingen och man förväntade sig en utgångsmarsch hände något. Oj, nu blev det väl ändå fel. Ingångsmarschen spelades en gång till. Brudparet gick åt sidan och istället kom ett nytt brudpar uppför gången. Några ungdomar som stannat kvar efter högmässan och som man trodde bara var nyfikna, började att applådera. Nej, nej det får man inte göra i kyrkan.

Men all stelhet och allvarsam vördnad som är förknippad med händelser i kyrkan kom på skam. Uppför gången kom ett ungt brudpar i fin bröllopsstass, nästan som de skulle på maskerad. Prästen log mot dem när han tog emot dem framför altaret. Den skräck som några känt släppte. Det var ingen som hädade, det var bara ett par som ruckade lite på förlåten till Guds helighet. Det som hände var allvar i kärlekens tecken.

Kajsa och Alfred såg med glittrande ögon på Karolina och Arvid som tillsammans med prästen var de enda som visste om att det skulle bli dubbelbröllop. Fyra människor som strålade av lycka och som såg framför sig en framtid fylld av hopp. Ett hopp där poesins språk rådde och där ordet kärlek glödde, där den inre verkligheten bejakade naturens vägar och själens glädje, där liv spirade i allt ... och i Kajsas mage.

Händelsen firades sedan hemma i Kajsas och Alfreds nya lägenhet i ett hus kallat Kåken på berget i Landala där flera konstnärer bodde och som varit med i kyrkan och applåderat.

Nyårsafton, årets sista dag. Anna har just rivit ut en liten betraktelse ur dagens tidning. Ord som berörde och som hon ville spara.

Korgstolen knarrar sorgmodigt när hon lutar sig tillbaka mot ryggstödet. Ovanpå postillan har hon lagt brevet från far. Det är lite solkigt efter flera läsningar och tåren som trillade. Brevet började med ”Snälla Anna” och inte med ”Kära Anna” eller ”Mina kära därnere”, som var brukligt. Sedan står det ”Jag kan icke neka mig att sända dig några rader i all den vänlighet en fader anstår. För egen del får jag visst icke klaga, har ej heller den minsta anledning härtill. Dock har jag påminnelse om min bräckliga stofthyddas sönderfallande, lovad vare därför hans heliga namn.”

Därefter följer lite ditt och datt och till sist ”Jag är uppfylld av det allra ljuvaste minne och tack till den barmhärtige Guden för hans stora nåd som satte en sådan prägel på vårt hem. Vi står nu vid årsskiftet. Herran vare evigt prisad för hans beskydd under det gångna året. Då vi skådar tillbaka se vi i allt Guds godhet och nåd. Må denna hans godhet bliva en ledstjärna under kommande år. Jag får tacka för det du sände till jul.”

Ja, just det, Det var därför han börjat brevet med ”Snälla Anna”. Han blev glad för strumporna som Anna stickat till honom. Precis som far såg också Anna trots allt förtröstansfullt på det nya året. Åren hade lärt henne att människan spår och Gud rå r. Så hade det varit för henne, drömmar hade spruckit. Men vad vet man om vad som hänt om hon fått tillfälle att väva, inte bara till husbehov. På något sätt hade Gud givit henne styrka att möta även motgångarna. Han hade också givit henne tio barn, som alla fanns vid hennes sida.

Hon slätar ut tidningsnotisen hon just rivit ut och läser:

Året 1918 kommer att bliva ett betydelsefullt år i hävderna. Mördandet därute vid fronterna har upphört, gamla politiska system hava fallit och på dessas spillror äro nya på väg att växa upp – om till godo eller ondo är oss ännu alldeles förborgat.

Försiktigt lossar hon häftstiftet, som sitter kvar på väggen bredvid kaffekvarnen, efter att hon ryckt ned lappen med Sanfrids dikt och som hon kastat i spisen. Istället sätter hon dit tidningsnotisen.

Förborgat ja, ingen vet hur det blir. Men Anna närde ändå ett hopp. Bara några dagar efter att hon fått inbjudan till bröllopet hade hon fått en ny inbjudan. Det var till en konsert just ikväll, där man skulle spela Sinfonia concertante i ess-dur av Mozart, stod det och där Petter skulle vara solist. Han hade skickat inbjudan till Anna som blev alldeles varm om hjärtat. Petter hade tänkt på henne. Men där fanns också en undran. Konsert? Anna hade aldrig varit på konsert tidigare. När skulle hon ha hunnit det?

Men nu hände det. Hon klädde sig fin. Sedan... med darrande händer tar hon högtidligt fram påsen ur garderoben. Öppnar den och kupar handen över den klockformade kullen nästan som för att smeka den, den mörkgröna hatten med den metallglänsande paradisfjädern. Hon hade provgått

den hemma för sig själv några gånger. Men idag skulle hon våga gå ut med den, bland folk. Idag skulle hatten vara rätt, något nytt skulle börja. Ett hopp spirar inom henne. Det är som det ljuder en blå ton, där bortom i det förborgade.